

KÜLTÜR EVRENİ

UNIVERSE CULTURE - МИР КУЛЬТУРЫ

Yaz/ Summer/Лето 2020 ▪ Yıl/ Year/ Год 12 ▪ Sayı/ Number/ Число 39
ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Sosyal Bilimler

QUARTERLY INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ

общественные науки

ISSN: 1308-6197

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA

Tel: 0090.312 4259353 – kulturevreni@gmail.com

**Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate
Editor Ответственный секретарь**

Saliha Sinem İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board

Руководитель работы

Hayrettin İVGİN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор

Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Osman BAŞ – Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редакция

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY ▪ Dr. Yaşar KALAFAT

Prof. Dr. Taciser ONUK ▪ Prof. Dr. İsmail PARLATIR ▪ Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Nail TAN ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN ▪ Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: kulturevreni@gmail.com

www.kulturevreni.com

Fiyatı / Price /

Стоимость

60 TL (Yurt içi / Domestic)

20 \$ / 15 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Стоимость подписки Abone Bedeli /

Subscription Price

240 TL (Yurt içi / Domestic)

80 \$ / 60 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date

10 Ağustos 2020

Baskı / Pres / Типография

Bizim Dijital

Kapak Resmi:

2020 Yılı Dünyası Kültür Başkenti

Hive/ÖZBEKİSTAN

Temsilcilikler / Representative / Представители

■
AZERBAIJAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

■
NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU

e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

■
KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA

e-mail: zharkyn1123@mail.ru Tel: 0077057129963

■
KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

■
TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞİRNEPESOW

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

■
KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

■
RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Alfina SIBGATULLINA

e-mail: alfina2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

■
ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Tahir KAHHAR

e-mail: tahirkahhar@mail.ru Tel: 00998712241310

■
ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV

e-mail: juliboy2@gmail.com Tel: 00998933420044

■
GÜRCİSTAN

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Kültür Evreni dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
Web sayfası aracılığıyla yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdır.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission
Instructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять
материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к
местным представителям журнала

Danışma Kurulu

Advisory Board

Консультативный Совет

- Akd. Prof. Dr. İsmail HACIYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Teymür BÜNYADOV (AMEA Etnografya Enstitüsü / AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Vasif MEMMEDALİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Ahmet Bican ERCILASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali DUymAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Berykbay SAGYNDYKULY (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGIYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Elçin İSGENDERZADE (Bakü Teknik Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN (Türk Dil Kurumu/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Semerkant Devlet Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Metin ERGUN (Başkent Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mustafa SEVER (Bilkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muxtar Kazımoğlu İMANOV (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Piriştina Üniversitesi.Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Seadet ABDULAYEVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştina Üniversitesi. Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)

- Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA (Universty Kazmpu/KAZAKHSTAN)
Prof. Dr. Zufar SEYITJANOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Bakıytgul KULCANOVA (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Habibe MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Minara ALİYEVA (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Nurlan SAGYNDYKOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Pakizat AUESBAEVA (Muhtar Auevov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Ranetta GAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Reyhan Gökben SALUK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Zülfikâr BAYRAKTAR (Gediz Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuzeylül Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Halk Bilimci. Em./TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

- Doç. Dr. Çulpan Zarıpova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr.Üyesi Gül Mükerrrem ÖZTÜRK (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES (Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)

- Not** : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

• *Kültür Evreni Dergisi'ne T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.*

• *Ministry of Turkish Republic Culture and Tourism is a subscriber to Cultural Universe Magazine*

• *Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонентом на журнал «Kültür Evreni» («Вселенная Культуры»)*

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editör'den/From The Editor/ От Редактора Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak	7
Bu Adlar Niçin Konulmuş? Why Are These Names Given? Почему Даны Эти Названия? Prof. Dr. Saim Sakaoglu.....	9
Dede Korkut Kitabının “Günbet Yazması” ile “Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderi Öldürmesi” Eseriyle İlgili Düzeltmeler Corrections About The “Gunbet Manuscript” and “Salur Kazan’s Murder of the Seven-Headed Dragon” of the Dede Korkut Book Поправки В Сказание «Песня О Том, Как Салур-Газан Убил Семиглавого Дракона» «Книги Моего Деда Коркута» На Основе Гюнбетской Рукописи Prof. Dr. Tuncer Gülensoy	33
Güzel Köy/Diyarbakır Halk İnançlarından Karşılaştırmalı Kesitler Some Sections of Güzelköy/Diyarbakır Folk Beliefs Сравнения Народных Поверий Села Гюзелкёй Диярбакыра Dr. Yaşar Kalafat-Songül Çakmak.....	61
Nahçıvan ve Ümümtürk Etnogenezi Tarihinde Tal Türkleri Tal Turks In The All-Turkish Ethnogeny History of Nakhchivan Тальские Тюрки В Истории Нахивана И Общeturкского Этногенеза Doç. Dr. Firudin Rzayev	75
Batı Kültüründe Türk Atasözleriyle İlgili Bir İnceleme Üzerine Bazı Tespitler Some Detections On An Investigation About Turkish Proverbs In Western Culture Некоторые Выводы Относительно Исследования Турецких Пословиц В Западной Культуре Nail Tan.....	87
İlbeylioğlu Halk Hikâyesinin Varyantları ve Aralarındaki Farklar Variants And the Differences of İlbeylioğlu Folk Story Вариации Народного Рассказа Илбейлиоглу И Различия Между Ними Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı.....	94
Erzurumlu Emrah’ın Şiirlerinde Din ve Tasavvuf Religion And Tasavvuf In The Poems of Erzurumlu Emrah (Emrah From Erzurum) Религия И Суфизм В Стихах Эмраха Из Эрзурума Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Çiftlikçi.....	103

Türkiye’de Pomaklarla İlgili Yapılmış Çalışmalar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi A Bibliography Trial About The Studies On the Pomaks In Turkey Библиографическое Описание Исследований О Помаках, Проведённых В Турции Oğuzhan Yetiştii	116
Ümmî Kemâl Biyografisine ve Menkıbelerine Katkılar Contributions to Ummi Kemal Biography And His Courses Вклад В В Биографические Исследования И Жизнеописания Умми Кемала Yasin Şen	131
Hüseyin Nihal Atsız’ın “Bozkurtlar” Romanında “Dede Korkut Hikâyeleri”nin İzleri Traces From The Stories of Dede Korkut In The “Bozkurtlar” Novel By Hüseyin Nihal Atsız Следы Сказаний Деда Коркута В Романа Хусейна Нихаль Атсыза «Bozkurtlar» Yerzhan Argynbayev– Gökhan Arı	150
Kültür Evreni Dergisi Yayın	161
Universe Culture Journal Publication Principles.....	164
Журнал “Мир Культуры”Требования по изданию.....	167

EDİTÖRLERDEN

Saygıdeğer Okuyucularımız,

Kültür Evreni dergisinin 39. sayısı ile, 12. yılımızın 3. dergisi olarak yine sizlerin ve bilim dünyasının hizmetindeyiz.

Bu dergimizdeki 10 adet önemli ve değerli makale ile karşınızdayız. Bu makalelerin yazarları şunlardır: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Dr. Yaşar Kalafat-Songül Çakmak, Doç. Dr. Firudin Rzayev, Nail Tan, Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Yardımcı, Dr. Öğretim Üyesi Ramazan Çiftlikçi, Oğuzhan Yetişt, Yasin Şen, Yerzhan Argynbayev-Gökhan Arı

Bu 10 makalenin iki tanesi çift yazarlıdır. Dr. Yaşar Kalafat ile Songül Çakmak, Yerzhan Argynbayev ile Gökhan Arı makalelerini ortaklaşa kaleme almışlar. Buna göre bu sayıda 12 araştırmacı-yazarın 10 makalesi mevcuttur.

Dergimize makale göndermek isteyenler; derginin her sayısının son sayfaları arasında bulunan Türkçe, İngilizce ve Rusça dillerinde yazılı "Yayın ilkeleri"ne uygun olarak makalelerini hazırlayabilirler. Hazır olduğuna kanaat getirdiğiniz makalelerinizi (kulturevreni@gmail.com) e-postasına gönderebilirsiniz.

Kültür Evreni dergisinin 39. sayısının bilim dünyasına hayırlı uğurlu olmasını diler, selâm ve saygılarımızı iletiriz.

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN
Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

FROM THE EDITORS

Dear Readers,

We are at the service of you and the scientific world with 39th issue of Kültür Evreni, as the 3rd magazine of our 12th year.

We are here with 10 important and valuable articles in this magazine. The authors of these articles are: Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Dr. Yaşar Kalafat-Songül Çakmak, Assoc. Dr. Firudin Rzayev, Nail Tan, Dr. Lecturer Member Mehmet Yardımcı, Dr. Lecturer Member Ramazan Çiftlikçi, Oğuzhan Yetişt, Yasin Şen, Yerzhan Argynbayev-Gökhan Arı.

Two of these 10 articles are double-authored. Dr. Yaşar Kalafat and Songül Çakmak, Yerzhan Argynbayev and Gökhan Arı co-authored their articles. Accordingly, there are 10 articles by 12 researchers-authors in this issue.

Those who want to send an article to our journal can prepare their articles in accordance with the "publication principles" written in Turkish, English and Russian languages, which are among of the last pages of each issue of the journal. You can send your prepared articles via e-mail (kulturevreni@gmail.com).

We wish the 39th issue of Kültür Evreni magazine to be auspicious to the scientific world and convey our greetings and respect.

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN
Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемые читатели!

Предлагаем вам 39-ый номер журнала «Вселенная Культуры», который одновременно является и третьим его выпуском за 2020 год. Следует отметить, что в этом году журнал «Вселенная Культуры» вступил в двенадцатый год своей издательской жизни.

Предлагаемый номер журнала содержит 10 научных статей, авторами которых являются Проф.Др. Саим Сакаоглу, Проф.Др. Тунджер Гюленсой, Др. Яшар Калафат-Сонгюль Чакмак, Доц. Фирудин Рзаев, Наиль Тан, Ст. преп. Мехмет Ярдымчы, Ст. Преп. Рамазан Чифтликчи, Огузхан Етишти, Ясин Шен, Ержан Аргынбаев-Гёкхан Ары.

Таким образом, выпуск содержит 10 научных статей, две из которых написаны в соавторстве. Др. Яшар Калафат и Сонгюль Чакмак, Ержан Аргынбаев и Гёкхан Ары представили журналу совместную работу.

Авторам, желающим опубликовать статью в нашем журнале, следует оформить своё научное исследование в соответствии с требованиями, изложенными на турецком, английском и русском языках в конце выпуска и отправить по адресу (kulturevrenidergisi@gmail.com).

Желаем вам успехов в научной деятельности и надеемся, что 39-ой номер журнала окажет содействие в продвижении научных знаний.

Членыредколлегии

(Проф.Др.) Хайреттин ИВГИН

Editör

Проф.Др. Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК

Editör

BU ADLAR NİÇİN KONULMUŞ?

WHY ARE THESE NAMES GIVEN?

ПОЧЕМУ ДАНЫ ЭТИ НАЗВАНИЯ?

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU*

ÖZ

Adlarımız son yıllarda çok önemli bir değişime uğramaktadır. İmparatorluk döneminde dahi konulmayan adlar çocuklarımıza veriliyor. Öbür yandan kültürümüze yabancı adlar da aynı hızla konulmaktadır. Bu ad koyma işinin bizi sevindiren yönü Türkçe adların konulmasında ısrarcı tutumdur.

Adlarımızdaki bu farklılık değiştirme şeklinde de görülüyor. *Addan kaçış* ve *ada yönelme* diyebileceğimiz bu işlemler de son derece fazladır. Bir de düzeltme işi vardı ki bu iş artık mahkemelerce değil nüfus müdürlüklerince yapılmaktadır.

Bir uzun liste olarak verilen adlarımızın değişikliklerini öbür adlara göndermede bulunarak göstermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ad, yeni adlar, değiştirme, addan kaçış, ada yöneliş

ABSTRACT

Our names are undergone a very important change in recent years. Names which were not given even during the imperial period are given to our children. On the other part, names that are foreign to our culture are given at the same speed. Pleasing aspect of that naming practice is the insistent attitude on giving Turkish names.

This difference in our names can also be seen in the form of change. These processes, which we can call "*escape from the name*" and "*referring to the name*", are also extremely common. There is also a correction practice, which is no longer done by the courts, but by the civil registration offices.

We tried to indicate the changes of our names given as a long list by making reference to other names.

Key Words: Name, new names, change, escape from the name, referring to the name

* Konya Selçuk Üniversitesi Em. Öğretim Üyesi. Konya/TÜRKİYE
(saimsakaoğlu@hotmail.com)

[Bu yazı, henüz bilgisayar kullanmasını öğrenmediğim 2012 yılında, Erdemli'deki yazlık evimizde yazılmıştı. Ancak birilerine yazdırılmak üzere Konya'ya götürülmesi unutulmuş ve varlığından ancak 2020 yılında haberimiz olmuştur. Bu yazı bir tür kayıp yazıdır. Sağlığımızda bulunup gün yüzüne çıkarılan bu yazımızı o günlerin şartlarına bağlı kalarak aynen yayımlıyoruz.]

Ad bilimi araştırmalarına ilgi duymamın güzel bir hikâyesi vardır. Aşağıda, onlarla ilgili adla ilgili hikâyecikleri anlatmaya geçmeden önce kendi hikâyemizle başlamayı uygun buluyoruz.

Öğretim yılı 1978-1979... O yıllarda Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün en yeni doçentiyim. Bölüm derslerinden alanımla ilgili olanlarına giriyorum. Ayrıca öbür bölümlerin adı, Türkçe Kompozisyon ve Metodoloji olan derslerini de ben veriyorum. Sonradan icat edilip (!) adı *ikinci öğretim* olarak belirlenen sistemin DAHA esamesi okunmuyor. Ayrıca kimsenin vermeye tenezzül etmediği bu sonuncu dersler ücret de getirmedeği için âdetta bir gönüllünün aranmasını gerektiriyor. Aranan kan bulunmuş ve ben bu derslere girmeye başlıyorum.

Aynı yıl Tıp Fakültesi'ne bağlı olarak açılan ve ara eleman yetiştirecek bir Hemşirelik Okulu'nun varlığını da sondadan öğrendim. Bizden bir arkadaş da bu okulda görev almış. Buranın lise seviyesinde bir okul olduğu anlaşılınca bu okulun Türk dili ve edebiyatı derslerini vermekte olan bu arkadaş ertesi yıl bu dersleri bırakmış. O yıllarda yardımcı doçentlik diye bir unvan olmadığı için, ille de bir doçentim bu derslere girmesi arzu ediliyordu. Koskoca Doç. Dr. Haluk İpekten, Doç. Dr. Orhan Okay bu derslere girecek değildi ya... Abbas yine yollara düştü. Üstelik sınıf sayısı da ikiye çıkmıştı.

Ortaokulu o yol veya bir yıl önce bitirmiş, bin bir zorluğu yenerek sıraları dolduran kızlarımızı görünce son derece duygulanmıştım. Tanıtma saatlerinde gördüm ki kızlarımızın çoğu bölge ağzıyla ve sınırlı bir kelime dağarcığıyla konuşuyorlardı. Bu gençlere fâilâtün'ü, mefâilün'ü öğretmenin anlamı yoktu. Biz de gereğini yaptık.

Birkaç yıl sonra Tıp Fakültesi'nin çeşitli birimlerinde karşılaştığım bu kızlarım, beni utandırmadılar ve Türkçemizi ellerinden geldiğince ve dillerinin döndüğünce güzel konuşmaya çalışıyorlardı. Elbette içlerinde il merkezinden gelen, eğitim seviyesi yüksek olan ailelerimizin kızlarının böyle bir sorun yaşanmamıştı.

Gelelim bu olayın konumuzla ilgili hikâyesine... Doğu Anadolu'da bizim *uzun ünlü* diye dile getirdiğimiz, eskilerin sesli harf dedikleri, halkımızın söyleyişiyle *şapkalı a* harfi hep kısa söylenir. Mehmet Akif'in *a'sı*, Fatih'in *a'sı* hep kısadır. Akif sanki *alıp*, Fatih ise *kalıp* kelimeleri gibi seslendirilir.

Kızlarımız da adlarını böyle söylüyorlardı. Bir Yasemin'imiz vardı da adının *a'sını* kısaca söyleyiverirdi. Biz, onlara önce adlarının ve çoğunluğu Türkçe olan

soyadlarının doğru söylenmesini ve anlamlarını öğretmeye çalışıyorduk. Onlar önce kendilerini doğru dürüst tanımalıydılar.

Gördüm ki kızlarımızın çok ilgi çekici adları vardı. İlk defa işitmek bir yana anlamlarını da bilemediğimiz kelimelerimizdi bunlar: Yarpuz, Afide, Süphan, Nümune, Kimya, Saltanat, vb.

O yıl bölümümüzde öğrenci olan Vahdet Nafiz Aksu, bir yerel gazetenin sorumlu kişisiydi. Gazetede, ayda bir gün, katladığında sekiz sayfa olabilecek bir folklor yaprağı/sayfası düzenlemeyi kararlaştırdık. Bu yaprağın ilk sayısı 8 Ekim 1979 tarihinde yayımlandı. İki üç yazımın yer aldığı bu yapraktaki yazılarımdan birinin adı. ‘Günümüzde Çocuklarımıza Nasıl Ad Veriyoruz?’ idi. Konuda, yukarıda örneklerini verdiğimiz adlardı. Yaprığın 12 Kasım 1979 tarihli sayısındaki başlık ise, ‘Erkek Çocuklarımıza Nasıl Ad Veriyoruz?’ idi. Bu yazımızda da, o yıl Türkçe Kompozisyon derslerine girdiğim, üç yıllık Yabancı Diller ve Temel Bilimler Yüksek Okulu’nun erkek öğrencilerinin ilgi çekici hikayesi olan adları ele alınmıştı: Bekir, Numan, Ercüment, Nejmi, vb.

Böylece bizim ad bilimciliğimiz amatörce diyebileceğimiz iki derleme ile başlıyordu. Aynı yıl yayımlanan, ancak hazırlıkları daha önceki yıllara dayanan ‘Türkçede Soyadları’ adlı yazımız hem çok ses getirdi, hem de hâlâ aşılabilmiş değildir (*Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 13 (2), 1979, 375-421/ Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı). Biz, işi o kadar ileri götürdük ki, üç dönem Türk Dil Kurumu’nda Ar Bilimi Çalışma Grubu başkanlığını da üstlendik. O dönemin hatırası ise alanının ilk kitabıdır: Türk Ad Bilimi I / Giriş (Ankara 2001, 156 s, TDK Yayını).

Gazetelerin bazılarında pek az yayımlanan ad ve soyadı düzeltme ve değiştirme ilanları vardır. onlar da genelde bir iki gazetede toplanmış gibidir. Mesela, iki yıl öncesine kadar (yani yayınına son verinceye kadar) *Tercüman*’da bu tür ilanlar çokça yer alırken günümüzde ise *Ortadoğu* gazetesi öne çıkmıştır. Baskı sayısı az olan *Günboyu* (Ankara)’nda ise bu tür ilanlar az da olsa görülür.

Bilmem günlük gazete okur musunuz? Bu soruyu özellikle soruyorum. Çünkü bazılarımız gazeteyi *canlı canlı* okurken bazılarımız *camlı camlı* (Genel Ağ) ekranından) okuruz. Acaba kaçımız *camlı camlı* okuduğu gazetenin ölüm, başsağlığı, teşekkür, anma, vb. ilanlarının yer aldığı sayfalara bakıyoruz? Oran galiba düşük olacak. Günümüzde bu tür ilanların en çok yer aldığı gazete ise *Hürriyet*’tir.

Az olmakla birlikte bu yazımızda *Hürriyet*’in Çukurova-GAP ekinde yayımlanan LYS ve SBS ile ilgili ilanlarla Radikal’de sıkça yer alan ticari şirketlerin şanslı müşterilerinin adlarının yer aldığı ilanlardan da yararlanılmıştır.

Biz, yıllardan beri bu tür ilanları topluyoruz. Çeşitli yazı ve bildirimimizin konusu olarak değerlendiriyoruz. Aşağıda da, bu tür ilanlardan yola çıkarak sonuçlara ulaşmaya çalışacağız.

Ele alacağımız ilk 70kadar ad düzeltme ve değiştirme ile ilgilidir. Daha sonra; ölüm, teşekkür, başsağlığı, anma ilanları ile adlarını yukarıda andığımız öbür iki tür ilandan seçilenlerden yer alanlar değerlendirilecektir.

Düzeltilme ve değiştirme ilanlarında yer alan adlar farklı sebeplerle ele alınmışlardır. İlanlarda birlikte yer alan ad ve soyadın hangisinin düzeltileceği veya değiştirileceği ilanın sonuna kadar okunmasıyla anlaşılmaktadır. Bizim, ad değişecek diye düşündüğümü ilanda soyadı değişiyor, bazen de işlem tersine yürüyordu. Bu konuda ad bilimi araştırmacılarının verdikleri örnek bir fıkra vardır, onu hatırlatmak istiyoruz.

Değişiklik isteyen biri mahkemeye dilekçesini verir. Günü gelince duruşmaya gider. Hâkim sorar:

“Değişiklik yapmak istiyormuşsun, doğru mu?”

“Evet hâkim bey. Mutlaka değiştirmek istiyorum.”

“Peki, soyadının ne olmasını istiyorsun?”

“Hâkim bey, soyadımı değil, adımı değiştirmek istiyorum.”

Hâkim şaşırır, çünkü adda değil soyadında değişiklik yapılmalıdır.

“Peki, adının ne olmasını istiyorsun?”

“Yılmaz yerine Yalçın istiyorum.”

“Başka bir istediğin var mı?”

“Yok sayın hâkimim, Allah sizden razı olsun.”

Hâkim sekreterine dönerek değişiklik kararını yazdırır:

“Mahkememize değişiklik isteğiyle başvuran Ahmet oğlu Yıldız’dan olma, 20 Haziran 1975 doğumlu Yılmaz Eşek’in adının Yalçın Eşek olarak değiştirilmesine karar verildi..”

İlanların önemli bir bölümünde cinsiyetin belirlenmesi ön plana çıkmaktadır: *Candan* (Mete olmuştur), *Sultan* (Fatih Sultan), *Yaşar* (Aslı), *Zafer* (Elif), *Nimet* (Oğuzhan), vb.

Bazı ad değişiklikleri daha çocuğun yaşını doldurmadığı dönemlerde yapılmaktadır. Burada ilk adla ilgili olarak edinilen bilgiler etkili olmaktadır. *Burak*, adının *Habil*’e dönüştüğünde da beş aylıktır. *İremnur* da beş aylıkken *Fama* olur.

Bazı adlar ise fazlasıyla şaşırtıcıdır: *Gülşişe*, *Hava*, *Ebusüfyan*,

Belki de bazı adlar hiç kullanılmamalıydı: *Ebusufyan*, *İmdat*, *Okşan*, *Satı*, *Satılmış*, vb.

Türkçe adlar terkedilirken alınan bazı adlar son derece ilgi çekicidir: *Serkan* yerine *Rahmetullah*.

Bazı adlara karşı toplumda bir ön yargı oluşmuştur: *Şaban*, *Akbaba*. Bazılarının ise yanlış yazıldığı anlaşılmaktadır: *Maksule*. Bölge ağzıyla kaydedilenler de görülmektedir: *Abuzer*.

Öyle adlar vardır ki birileri o adlardan kaçarken bazıları ise kovalamaktadır: *Azad* adı *Arda* olurken *Ramazan* adı da *Azad* olmuştur.

Soyadının değiştirileceği beklenilirken adın değiştirildiği de vardır. *Candan* Pötöy, *Mete* Pötöy olmuştur. Burada cinsiyet belirlenmesi öne çıkmaktadır. *İrem* Çamur ise *Şüheda Zeynep* Çamur olarak karara bağlanmıştır. *Fatma* Mededoğulları ise *Merve* Mededoğulları olarak değiştirilmiştir. Niçin değiştirildiğini tahminde zorlandığımız adlar da vardı: *Fatma* adı *Hilal* olmuştur.

Tahmin dahi edemediğimiz sebeplerle islami adlardan vazgeçenler de vardır: *İslam* Doğukan adından ilk ad kaldırılmış, Doğukan olarak kısaltılmıştır. *Nec-meddin* adı ise *Kaan* olmuştur.

Ölüm, başsağlığı, anma ve teşekkür ilanlarının ad bilimi açısından önemli birer yeri vardır. Biz daha çok 2012 yılının bahar ve yaz aylarındaki ilanlara eğilerek bazı sonuçlara ulaşmaya çalıştık. Elbette bu ilanlarda yer alan adların sahipleri , yaşları 80-90 civarında olan merhum ve merhumelerle vefat eden dedelerinin babası vesilesiyle anılan bebeklerdir. Bunun sonucu olarak çok farklı yapıda ve değişik dönem ve anlayışları temsil edilen adlarla karşılaşmaktayız.

Birinci listemiz, düzeltme ve değiştirme ile ilgilidir. Her adın açıklanması sırasında başka adlara da değinildiği için onlara göndermede bulunulmuştur. Bu arada kaynak olarak alınan / anılan kişileri de bu tür göndermelerle satır başlarında dikkatlerinize sunduk.

(Buradaki bir notu, ilgi çekiciliği sebebiyle alıyorum: *Not: Yazıcı arkadaş, başlıklar daima büyük ve koyu olacak, sonuna iki nokta konulup aynı satırdan devam edilecek, yani alt satıra geçilecektir.*)

ABDULLAH: bk. Akbaba

ABUZER: Ad; *Ebazer, Ebuzer* şekillerinde de görülür. *Abuzer* Bey'in soyadı da pek alışılmış bir soyadı değildir. Çünkü bu ad Çorum'un Bayat ilçesinin Sağpınar köyünün adıdır. Soyadını köyünün adından alanların sayısı pek çoktur.

Abuzer Bey soyadından memnun, çünkü o İstanbul'da yaşıyor ama köyü ile iç içe yaşıyor. Onun şikâyeti , adının yanlış yazılmasındandır. Ad ya çevresinde böyle söyleniyordu veya bir memur hatası ... Yeni adı ise *Ebuzer*.

AHMET: bk. Ebusufyan

AKBABA: Bu kelimeyi soyadı olarak görüyorduk. Bayburt ilimizin Taşkesen köyünde yaşamış olan ünlü masal anlatıcısı *Paşa Akbaba*'yı bu arada sayabiliriz. Halk müziği icracısı bir ailenin de bu soyadı kullandığını hatırlayalım. Konya Lisesi'ndeki kimya öğretmeni *Sıdika Akbaba* idi.

Ya ad olarak? *Şahin, Doğan, Kuzgun* (Acar, ünlü ressam), *Kartal*, vb. uçucular ad olur da *Akbaba* niçin olmasın?

1984 doğumlu *Akbaba Öztürk* günümüzde *Abdullah* adıyla aramızdadır. Anne ve baba adları ise *Fatma* ve *Hasan*'dir.

ALEYNA: bk. Arda

ALİ: bk. Dursun

ALİ EKBER: Bu ad *Sami* adıyla değiştirilmiştir. 2010 doğumlu çocuğun baba adı *Ergin*, anne adı ise *Muhdiye*'dir. Bitlis'in Güroymak ilçesine kayıtlı olan çocuğa *Ali Ekber* adının verilmesinin çeşitli sebepleri olabilir. Bizce ilki, dönemde çok ünlü bir halk türküsü icracısı olan *Ali Ekber Çiçek*'e duyulan hayranlık olabilir. Ya değiştirilme sebebi? Sebeplerden birini tahmin edelim: *Ergin*'in babası yani dede, kendi adının verilmesini istemiş olabilir.

ALİ HAYDAR BAYAT: bk. Uğur

ALİ NACİ KARACAN: bk. Uğur

ALİ OSMAN SÖNMEZ: bk. Uğur

ALİ SAİM KAYMAK: bk. Uğur

ALPARSLAN TÜRKEŞ: bk. Muzaffer

ALPEREN İMDAT: bk. İmdat

AMİNE: bk. İslam

ARAFAT: Diyarbakır'da konulmuş bir addır. Mekke'nin doğusunda, hacı adaylarının kurban bayramının arife gününde toplandıkları bir tepenin adı olan *Arafat*'ın Konya'da *Arafa* olarak konulan adla aralarında bir bağ kurulabilir mi?

ARDA: Bu ad, şimdilerde yurt dışında futbol oynayan ünlü bir sporcumuzun adıdır. 2007 doğumlu bebeğe adın konulması babasının/dedesinin *Arda* hayranı olmasıyla mı ilgilidir, bilemiyoruz. Ama bebek daha beş yaşını doldurmadan ad değişikliği ile karşı karşıya kalmasını nasıl açıklayacağız

Moda adlardan kaçış her zaman olabilir.15 yıl kadar önce pek yaygınlaşan *Aleyna* adı, ses yapısı açısından beğenilirken sonradan öğrenilen anlamı sebebiyle değiştirilmeye başlandı. *Arda*'nın yeni adı ise *Sadık*'tır.

ARDA: bk. Azad

ARIÇTAN: Bir ölüm ilanında görülen adın konulması konusunda bir görüş belirleyemedik.

. **ASLI:** bk. Yaşar

ATA EBU HUREYRE: Bir ölüm ilanında görülmüştür. Konya'nın Kadınhanı ilçesinde yetişen ünlü bir sanayici ve iş insanıdır. TBMM'den üstün hizmet madalyası vardır. Anılan ilçedeki devlet lisesi *Ata İçil* adını taşımaktadır. *Eu Hureyre* ise en çok hadis rivayet eden kişidir. Kedileri çok sevdiği için, kedi babası anlamına gelen *Ebu Hureyre* denilmiştir. Acaba bu ad, hadis raviliğinden ötürü mü, ailedeki kedi sevgisinin bir yansıması olarak mı verilmiştir, araştırılmalıdır

ATILLA: *İsmail-Melek* çifti 1986 doğumlu oğullarına *Atilla* adının verirler. *Atilla* Bey evlenir ve 2010 doğumlu oğlunu *Muhammed Fatih* olarak kaydettirir. Ama bu addaki bir çocuğun babasının adının *Atilla* olması düşünülebilir mi? *Atilla* adı *Yusuf* olarak değiştirilirken tabii olarak oğlunun baba adı da aynı ilanda *Yusuf* olarak yer alır.

Burada *Atilla*'nın İslam tarihiyle ilgili bir ad olmaması göz önüne alınmış olmalıdır.

AYBÜKE: bk. Döndü

AYBÜKE UMay: bk. Döndü

AYLİN: bk. İkra

AYŞE: bk. Hanım

AYŞE: bk Ümmügül

AYŞE OKŞAN: bk.Okşan

AZAD: Bu adı 15 yıl kadar önce genç bir bilim insanının adı olarak işitmiştim. Bazen ondan kaçılıyor (!), bazen de ona sığınılıyordu (!)

Azad Biçer artık *Arda* Biçer'dir. Adın konulmasında futbolcu *Arda* Turan'ın etkisinin olup olmadığı araştırılmalıdır.

1982 doğumlu *Ramazan Kaya* artık *Azad Kaya*dır.

Arda, Kayseri'nin Bünyan ilçesinde, *Azad* ise Diyarbakır'ın Çınar ilçesine kayıtlıdır.

BELÇİM DİLEM: Anlamlandırılması çok zor olan bir ad ikilisidir. İkinci ad aşağıda tek başına da ele alınacaktır. *Berçim* bir yer adı olabilir mi? *Dilem*'in ise dil (lisan) kelimesiyle bir bağı var mıdır? Adın sahibi ise, Çukurova Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrencisi idi. Muğla'nın Milas ilçesinin beş kilometre güneyindeki bir kalenin adının *Beçin* olduğunu da hatırlatmak isteriz.

BERİLHAN AKMAN: *Beril*, Fransızca'da bir mineral adıdır. Bu adı ilk defa lise ikinci sınıfta öğrenci iken (1956-1957) bir kız arkadaşımızın adı olarak işitmişim: *Beril* Ersoy, şimdi İstanbul'da, belki de emekli olmuş bir hukuk insanıdır. Doğum tarihi 1941 olabilir. Daha sonra bu ada bir defa daha rastlamıştım. *Berilhan* şekli ise, asıl ada modaya uyararak eklenen; *can, nur, su* (İşilsu, Elifsu, Ezgisu, vb.) kelimeleri gibi, adla birleşen, aslında bağımsız olarak da kullanılan bir kelimeler topluluğudur. Tarafımızdan ilk defa belirlenmiştir. 2021 tarihli bir ölüm ilanında torun ve yeğen olarak adı sayılanlar arasında iki de *Beril* vardı. Öğrenci idi.

BAYRAMPAŞA PARLAK: Trabzon'da konulmuş bir addir. İstanbul'un pek ünlü olan Bayrampaşa ilçesinden başka nerede ve ne zaman bir Bayram Paşa yetişmiş de kişi adı olarak konulmuştur, araştırılmalıdır. Acaba Trabzon taraflarında yetişmiş ünlü bir Bayram Paşa var mıdır? Bu ad bir çekiliş listesinde yer almıştır.

BEDİHE AKCAN: Adana'da konulmuş bir addir. Dilimizde *Bedia* ve *Mediha* adları var ama böyle bir ad yoktur. Dilimize Arapça'dan giren ve pek yaygın olmayan *bedihe, bedihi* ve *bedii* kelimeleri vardır. . Sonuncusu erkek adı olarak kullanılır. Acaba onun müennesi/dişili olarak kullanılmış olabilir mi? Aynı zamanda *estetik* anlamına da gelen bu adımızı da araştırmayı sürdürmeliyiz. Bu ad bir çekiliş listesinde yer almıştır.

BELTAN: Erkek adıdır. Anlamı için bir şey söyleyemiyoruz. Aşağıda *Bilgin* adı için yürüttüğümüz yöntemle ilgili olabilir.

BESNA AYKAL: Diyarbakır'daki bir çekilişin listesinde yer almıştır.

BİSMİL: Bir ölüm ilanındaki merhumun adıdır. Ad, Diyarbakır ilimizin ilçelerinin birinin adıdır. İlçe halkının bir parçası da, anlatıldığına göre, Konya'nın *İsmil* beldesinde yaşamaktadır. Adın niçin konulduğu tahmin edilebilir: *İstanbul, İzmir, Samsun* kişi adları var da *Bismil* niçin olmasın? Bu büyük şehirlerin adlarını alanlar çok gençtirler, araştırmalıyız.

BİLGÜN: *bil-* fiil kökü ile *gün* kelimesinin birleşmesinden oluşmuş olabilir mi? Yoksa adları *bil* ve *gün* heceleriyle başlayan anne ve baba adlarının ilk hecelerinden oluşmuş olmasın! Bu yöntemle ad belirleme son yıllarda sıkça görülmektedir. Mesela bu çocuğumuzun aile büyükleri Bilgin/Bilge/ ve Günay/Güner, vb. adlı kişiler olabilir mi? Ad, bir ölüm ilanında geçmektedir.

BİLİNÇ: bk. Şua

BURAK: *Burak İri* ad ve soyadı ikilisinden birinin değiştirmesi söz konusu olursa sizce bu iş hangi ada uygulanabilir? Bize göre yanlış karar vermiş olabilirsiniz. Daha 2012'nin 20 Ocak tarihinde doğan [14 Haziran 2012] *Burak* yavrumuzun adı *Habil* olarak değiştirilmiştir,

CAMİ: Kelimemiz elbette anlamı açısından ad olabilir. Tıpkı *Namaz* adının verilmesinde olduğu gibi. Hatta Türk siyasi hayatında pek ünlü eski bir *Cami* Bey vardır. Kelimemizin anlamı güzel olsa bile taşıyıcısı adını değiştirmek isteyebilir. *Fesih ve Hasret* oğlu 1989 Tekman (Erzurum) doğumlu *Cami* Bey artık yeni adıyla aramızdadır: *Cemil*.

Bu vatandaşımızı soyadıyla birlikte düşünürsek, belki başka bir değişiklik daha gündeme gelebilirdi. Çünkü eski *Cami* Bey'in soyadı *Çoban*'dır.

CANDAN: Her iki cinsiyet için de konulan bu ad, bize göre hanımlara daha uygundur.

Candan Pötöy'ün ilanını okurken sanki soyadını değiştirecekmiş gibi algılamıştık. Ancak o, cinsiyetin belirlenmesi için adını *Mete* olarak değiştirmiştir.

20-25 yıl kadar önce Ankaralı ünlü bir futbolcu ile 1970'li yılların ünlü bir sinema oyuncusu hanım bu adı paylaşmışları. Ünlü sanatçı *Candan* Ertekin Hanım'ı hepimiz tanıyoruz.

CEM: bk. Gülcem

CEMİL: bk. Cami

CİCİ: Türk Eğitim Vakfı bağışçılarından olup cinsiyetinin kadın olması kesin gibidir. Anlamı bilinen bir kelime olmakla birlikte pek ilgi görmemiştir.

ÇAĞLAN: *çağla-* fiilinden türetilmiş olmalıdır. Ayrıca çağlayanın büyüğü *şelale* anlamına gelen *çavlan* kelimesine müdahale ederek türetilmiş olabileceği de düşünülmelidir. Kardeşinin adının da *Deniz* olduğunu hatırlatalım.

ÇAĞLAYAN: Bu ad bir erkek adı olup kız çocuklarında pek görülmemektedir. Ancak bu hanımın ilanında farklı bir düzeltme de vardı.

1981 doğumlu *Çağlayan* Hanım adını *Duygu* olarak değiştirirken cinsiyet hanesinde de değişiklik yaptırmış ve kadın olarak tescil ettirmiştir. Ancak, *Duygu* adı az da olsa erkeklerde de görülmektedir: *Duygu* Sağıroğlu. 30-35 yıl öncesinde Konyalı bir millî futbolcumuz vardı: *Çağlayan*.

DEMET: bk. Sevmiye

DEVİN: *Türkçe Sözlük*'te böyle bir kelime yok, ancak *devinim* adı var. . Devinme işi, hareket (2005, 519). Bu adda edebiyat öğretmeni Haluk Aker bir edebiyat dergisi yayımlamıştı: Şubat 1965-Ocak 1966. Ad, acaba hangi cinsiyete aitti? *Devin*, torun olduğu için ip ucu da bulamıyoruz.

DİLCEM: 15 yaşlarında bir kız öğrencinin adıdır. Birkaç yıl önce bir dil araştırmacı popüler yazılarını Dilce adlı bir kitapta toplamıştı, hatırlıyorum.

DİLEM: Bu adın *Berçim* ile birlikte kullanıldığını yukarıda dile getirmiştik. Ad, öğrenci listelerinden başka dedesinin ölüm ilanında torun adı olarak da görülmektedir.

DOĞAN: bk. Akbaba

DOĞUKAN: bk. İslam

DÖNDÜ: Bir ailenin ilk çocukları hep kız olmuşsa, yeni çocukların farklı cinsiyetten olması için, sonuncu kız çocuğuna *Döne/Döndü* gibi geleneksel adlar konulur. Genellikle büyükşehirlere gelen *Döne*'ler adlarını değiştirirler. Bu hanımın adı ayrıca ninesinin adından dolayı da konulmuş olabilir.

1981 doğumlu bu hanımın adının *Aybüke Umay* olarak değiştirilmesi, Türkçe ad olmakla doğrudan ilgilidir. Bazı örneklerde gördüğümüz gibi, *Döndü Aybüke* veya *Döndü Umay* da olabilirdi. Ancak o zaman da adda bir anlam kayması görülecektir.

DÖNDÜ AYBÜKE: bk. Döndü

DÖNDÜ U MAY: bk. Döndü

DÖNE: 1985 doğumlu *Döne* Hanım, yeni ad olarak *Ferhan*'ı seçmiş. Ancak *Ferhan* adı daha çok erkek çocuklarına konulur. *Ferhan Şensoy* (tiyatro oyuncusu). *Ferhan Devkuşuoğlu* (atlet ve gazeteci), Prof. Dr. *Feyhan Paytak*, vb.

Ancak *Döne*'nin soyadı *Körpe* için, 'Acaba soyadını mı değiştirecek?' diye sormaktan da kendimizi alamıyoruz.

DÖNE: bk. Döndü

DURANGÜL: Bu ad için şöyle bir yorum getirebiliriz: Ailenin kızları hayata tutunamamış, ancak daha sonra biri hayatta kalmış ve ona bu adı vermişler.

Değil tabii... Alınan yeni ad öyle bir yapıya sahip ki cinsiyet tam belli olmuyor: *Güner*. Bu ad hem kızlara hem de erkeklere konulabilen adlardan biridir. Sınıf arkadaşlarım, lisedeki erkek, üniversitedeki hanım arkadaşlarımla adları da *Güner*'di: *Tekeli* ve *Görstün*. Bizce, *Durangül*'deki gül bölümü cinsiyeti belirliyor.

DUR SUN: İlk çocukları yaşamayan aileler, belki de üçüncü, dördüncü çocuklarına bu adı koyarlar. Türkçe bir ad olmakla birlikte günlük halattaki farklı kullanılışları sebebiyle değiştirilmektedir. Mesela, iş yerlerinde konuklar için söylenen çay, kahve, vb.nin gecikmesi durumunda, 'Yoksa çaylar Dursun Efendi'ye mi söylendi?' latifesi yapılır.

Ayrıca, *Dursun Bey*'in soyadı da *Çatal*'dir. Acaba soyadının değiştirilmesi de mi düşünülmeliydi?

Modern bir adın veya yeni bir soyadın peşinde koşmayan *Dursun Bey* belki de dedesinin adı olan *Ali*'yi alıvermiş.

DUYGU: bk. Çağlayan

EBAZER: bk. Abuzer

EBUSUFYAN: Ebusufyan kimdir? Bu ad niçin konulmuş, niçin değiştirilmiştir? İslam tarihinde bu adla anılan iki sahabi vardır: Biri Hz. Muhammed'in kayınpederi, öbürü ise süt kardeşidir. İkincisinin Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ilk 20 yılında karşısında yer alması adın değiştirilme sebebi olabilir.

12 Haziran 2012 tarihli gazete ilanında geçen ad *Ebusufyan Omaç* idi. 'Acaba hangisi değiştirilecek?' dememize kalmadı, bir satır aşağıdaki *Yusuf* adı gözümüze ilişiverdi Ahmet ve Necmiye'nin 1992 doğumlu oğulları acaba yakışıklı olduğu için mi bu adı aldı dersiniz.

EBEDİN: Diyarbakır'da konulmuş bir addır. Cinsiyeti belirlenememiştir. 'Ebedî olma, uzun ömürlü olma' anlamlarına gelebilir. Bir masalımızın kahramanlarından birinin adı ise *Ebeden Ölmez* idi.

EBUZER: bk. Abuzer

ECE: bk. Gülcem, İrem I

ECEM. bk. Gülcem

EFE: bk. Gülcem

EFEM: bk. Gülcem

ELİF: bk. Okşan

ELİF: bk. Zafer

ELİF ÇAĞRI: bk. Zülfikar

ELİF NUR: bk. Satiye

EMİL: Merhum büyük babaannesinin ölüm ilanında geçmektedir. Yeni Türk Edebiyatı Profesörü Birol Bey'in de soyadı *Emil*'dir. Hatırlatalım, Emil Bey'in babası öğretmendir.

ERBAY: bk. Sonbay

ERGİN: bk. Zafer

ESİ: Vefat eden kimya öğretmeni bir hanımın *Can* ve *Esi* adlı iki çocuğunun adları anılmıştır. *Can*'ın erkek olması kesin gibidir de *Esi*'nin cinsiyeti nedir, bilemiyoruz. Kız olduğu düşünülebilir. 40-50 yıl öncesinin tiyatro oyuncularından Muammer Bey'in soyadı *Esi* idi.

ESMA İKRA: bk. İkra

EVNUR: Adlar **e** harfiyle başlayan üç kardeşin en büyüğüdür. *Evnur*, *Erkan* ve *Ercan*. Evin ilk çocuğu olduğu için bu ad verilmiş olmalıdır. Bu hanımın dedesi Silifkeli olup yine orali bir hanımın adının da *Evenur* olduğunu hatırlatalım. Bir başka hanım adı ise *Eveay*'dir.

FADIL: bk. Ramazan

FATİH: bk. Atilla

FATİH SULTAN: bk. Sultan

FATMA I: Kadın adları arasında en çok kullanılanı olmakla birlikte onar yıllık dönemlerde geri plana düşen adın değişme sebebi ne olabilir? Bu arada *Merve* adı da onar yıllık dönemlerde ilk sıralarda yer alıyor.

Biz *Fatma* Medetoğulları ikilisinde soyadın değişebileceğini beklerken değişiklik adda oluvermiş. Ve 1993 doğumlu *Fatma* Hanım'ın adı *Merve* olmuştur. *Merve* adı yavaş yavaş moda adlar arasına girmekte olup buradaki değişikliğin sebebi de bu olmalıdır.

FATMA II.

Ali Baba, *Hasan Dede* tamlamaları kulağa hoş geliyor da *Fatma Dede* söyleyişi kulağımızı tırmalıyor. O halde yapılacak iş yargının yolunu tutmak. Bu hanım, ülkemizde en çok konulan *Fatma* adında vazgeçmiş. Artık bizim bir *Hilal Dede*'miz var.

FATMA: bk. Akbaba

FATMA: bk. Hanım

FATMA: bk. İremnur

FATMİR: bk. Şehzane

FAZIL: bk. Ramazan

FERHAN: bk. Döne

FERİHAN: Merhumenin adı olmasaydı, az da olsa, dizgi hatası olarak düşünenecektir. KKTC asıllı eski bir film yıldızının adı *Feri* (Cansel) idi. Ölüm ilanında yeterli bilgi olmadığı için merhumenin KKTC asıllı olup olmadığını belirleye-

miyoruz. Ancak tıpkı *Perihan*'da gibi birleşik ad oluşturduğunu söyleyebiliriz. Arapça olan *fer'i* kelimesiyle bir ilgisi yoktur.

FESİH: bk. Cami

FINDIK: Bu ad, acaba hangi cinsiyet için kullanılıyor? Pamuk, İpek hanımlar için konulan adlardır; Fındık da o grubun adlardanmış. Bir ölüm ilanından alınmıştır

FİLİZ: bk. İremnur

GAZAL: Arapçada *ceylan* anlamına gelen bu kelime, dilimizde de kullanılan, özellikle klasik şiirimizde benzetme unsuru olarak görülen bir kelimedir. 'Acaba cinsiyet belirleme sorunu mu var?' diye düşünüyoruz. Değil. Çünkü yeni ad, küçük bir düzeltme/değiştirmeden başka ikinci bir adın alınması şeklinde karşımıza çıkmaktadır: *Hazal Hayat!* *Hazal*'ı sözlüklerde bulmak zor. Acaba *Gazal*'dan kaçmak için sınımlanacak bir ad olmasın *Hazal!* *Hayat* mı? O da galiba aile arasında bilinen, kullanılan ad olabilir.

Ancak bu *Hazal* adı. sınımlanacak bir ad değil kapışılacak bir ad imiş. Bir konser haberinde adı verilmeden *Hazal* adlı bir şarkıcı da anılır. *Hazal* Sarıkaya da 2012 Londra Olimpiyatları'ndaki yüzücü kızlarımızdan biri imiş.

GANIYE: Arapça'da, 'zengin, varlıklı' gibi anlamları vardır. Erkek adı olarak kullanıldığı da bilinir. *Gani* Yener (çevirmen). *Gani* Müjde (yazar, senarist) *Ganiye* ise *Gani*'nin müennesi/dişili olmalı. Bu, bizim yakalayabildiğimiz tek örnektir. Bir ölüm ilanından alınmıştır.

GILMAN: 15 yaşlarında bir kızımın adıdır. Tanıdığımız ilk *Gilman* Hanım ise bugün 50-55 yaşlarında olmalıdır. Kelimenin anlamı ise 'genç ve güzel delikanlı'dır. Ancak daha çok erkek ördekler için kullanılan *sunan* insanlar için güzel kızlara yakıştırlmasında olduğu gibi, burada da *Gilman* kız çocukları için kullanılmaktadır.

GİRAY: bk. Şahsur

GÜL: bk. Ümmügül

GÜLCE: bk. Gülcem

GÜLCEM: Kastamonulu ailenin 1963 yılında doğan çocuklarına niçin bu adı verdiklerini anlamak zordur. Günümüzde olsaydı, *Efe*'den *Efem*, *Ece*'den *Ecem*'i türettikleri gibi, *Gülce*'den *Gülcem*'i türettiklerini düşünecektik. Ama yeni bir ad he rşeyi açıklıyor.

Gülcem adı daha çok hanım adını hatırlatıyor. Oysa kahramanımız erkektir ve *Cem* adını almıştır.

GÜLŞEN: bk. Gülşişe

GÜLŞİŞE: Kelimenin aldığı yeni şekil, bütünüyle yanlış yazıldığıının işaretini taşımaktadır. Hiç, 'Gülşişe diye ad da olur muymuş?' demeyiniz. *Limon*'un, *Zeytin*'in, *Akbaba*'nın, *Ördek*'in ad olarak konulduğu ülkemizde bu da ad olabilir-di, ama değil. Memurumuz *Gülşen*'i kafasına göre yazıvermiş

GÜNER: bk. Durangül

GÜRCÜ: Bu tür adlar çok seyrek kullanılır. Bazıları, burada olduğu gibi, hanımlar için kullanılırken bazıları da *Arap* ve *Çerkes*'te olduğu gibi, erkekler için kullanılır. Bir ölüm ilanından alınmıştır.

HABİL: bk. Burak

HAMDUSENA: Diyarbakır'da konulmuş bir addır. Tanrı'ya olan şükran duygularını dile getirmek için *hamd* (Tanrı'ya şükretme) ve *sena* (övme) kelimelerinin bir ü bağlacı aracılığıyla bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Ad olarak ilk defa karşımıza çıkmaktadır. Yer aldığı ilanda cinsiyetini belirtecek bir ip ucu yoktur. Ad, bir çekiliş listesinde yer almıştır.

HANDAN: bk. Nalan

HANIM: Bu ad Anadolu'da pek yaygın olmasa da görülen adlardandır. Benim birkaç öğrencim bu adı taşıyordu. *Fatma Hanım*, *Ayşe Hanım* oluyor da *Hanım Hanım* niçin olmasın? Ama dilimizde bu iki hanımın birlikte kullanıldıkları yerler de vardır. 'Hanım hanım gidersin.' gibi.

Temel, genelde Doğu Karadeniz'de çocuklarımıza konulan bir addır. Konulma oranı düşünce bazı belediyeler çocuklarına bu adı veren ailelere bir altın hediye ediyor. *Hanım Hanım*'ın soyadı *Temel*... Acaba hangisine işlem yapılacak? Bizim *Hanım Hanım* adından şikâyetçi, *Temel*'inden şikâyetçi değil.

Zeynep adı en çok konulan beşinci hanım ad... Ayrıca değişiklik sonrası alınan ilk ad... Bunda bu adın Peygamberimizin eşlerinden ve kızlarından birinin adının olması ilk sebeptir.

Artık *Hanım Hanım* yok, *Zeynep Hanım* var.

HASAN: bk. Akbaba ve İrdesel

HASRET: bk. Cami

HAVA: İstanbul'da konulmuş bir addır. Birinci bölümdeki düzeltme ilanları arasında da yer alıyordu. Orada belirttiğimiz üzere, kızımızın adı *Havva*'nın ek-sik yazılmış şekli değilmiş, ailesi belki de biraz 'havalı' olsun diye böyle bir ad koymuş olabilir. Yaşının 18'in üzerinde olması gerekmektedir. Yıllar sonra benim de bu adı taşıyan bir öğrencim olmuştu. O da adının *Havva* ile ilgisi olmadığını söylemişti. İstanbul'daki bir çekilişin listesinde yer almıştı.

Hava Hanım'ın soyadının da ilgi çekici bir hikâyesi var: *Seviş*. Acaba ilan ad ile mi, yoksa soyadı ile mi ilgili? 1990 doğumlu *Hava* Hanım'ın yeni soyadı *Sevinç*'tir ve *Hava* korunmuştur.

Rebabî Edip Bey'in de soyadı *Seviş İş* idi de o bu soyadı, *Sev İş* şeklinde söylerdi. Konya'daki bir ailenin soyadı *Ulusöver* idi de tabeladaki yazılışı *Ulus'över* şeklinde idi. Bazı benzer soyadları da yeri gelmişken hatırlayalım: Hasetçi-Has etçi, Çakal - Çak Al, vb.

HAVVA: bk. Hava

HAZAL: bk. Gazal

HAZAL HAYAT: bk. Gazal

HEDİYETULLAH: Diyarbakır'da konulmuş adlardandır. Hangi cinsiyeti ifade ettiği belirlenememiştir. Ancak bir hanım adı olarak kabul edilmesi daha uygundur. 'Allah'ın hediyesi' diye günümüz Türkçesine çevirebiliriz. Ad, bir çekiliş listesinde yer almaktaydı.

HİCLAL: Vefat eden bir hanımın adıdır. Konuluş sebebi belirlenememiştir. Bazı ağızlarda ünlü ile başlayan kelimelerin başına h ünsüzü görüldüğü unutulmamalıdır: *ayva-hayva*, vb. Özel bir konuluş sebebi yoksa, özgün bir ad olarak

konmuş ve düzeltilmesi veya değiştirilmesi yoluna gidilmemiştir. Daha sonraki yıllarda Çorum Hitit Üniversitesi'nde *Hiclal* Demir adlı yardımcı doçent bir hanımı tanımıştım.

HİLAL: bk. Fatma

HİNDİYE: Bir ölüm ilanında, merhumenin yakınları sayılırken bu ada da yer verilmiştir. Adın, bir kadın (gelin) adı olduğu anlaşılıyor. Zaten yapısı da ona uygundur. Ancak müennes/dişil olarak görülen bu adın *Hindî* şeklinde konulmuş bir müzekkeri/erili yoktur. İlanda yer alan adlardan, onun Hindistan'dan gelen bir ailenin yakını olması da düşünülemez. 'Ben koydum, oldu' mu diyeceğiz. Ancak İslamiyetin ilk yıllarında adı sıkça geçen kadınlardan biri de Ebusufyan'ın eşi *Hind'* dir.

HÜLYA: bk. Hürriyet

HÜLYA: bk. Uğur

HÜRRİYET: bk. Hürriyet

HÜRRİYYET: Bu adın asıl yazımı yukarıdaki gibi olmakla birlikte dilimizde, özellikle çok satan bir gazetenin adında *Hürriyet* olarak geçmektedir. Düzeltme veya değiştirilmenin, günümüzde kullanılan şeklini almak için yapıldığı sanılıyorsa da sebep ad değiştirme şeklinde olmuştur. Bir de pek kullanılmayan, en ünlü sahibi Ziya Gökalp'ın kızı olan bu ad cinsiyeti de belli etmemektedir. İşte adın sahibi de hem yazım zorluğundan kurtulmak, hem de cinsiyetinin belirlenmesi için adını *Hülya* olarak değiştirmiştir.

HÜSEYİN: bk. İrdesel

HÜSNE: Dilimizde, Arapça'nın hüsn üçlüsünden türetilen pek çok kelime vardır. *Hüsne* de onlardan biri olmalıdır.

1954 doğumlu *Hüsne* Ergin'in ilanını okurken, bu, pek bilinmeyen, hatta *Hüsnü*, *Hüsniye* gibi adlarla karıştırılabilen adın değişeceğini sanmıştım. Meğer, o kalıyor, soyadı *Şenyurt* oluyormuş.

HÜSNÜ: bk. Hüsne

HÜSNİYE: bk. Hüsne

İDİL: bk. Şahsur

İKRA: İslami hayatta önemli bir yeri olan bu adı, kızlarına koyan *Umut* ve *Aylin* Yıldız çifti ayrıca ikinci bir ad olarak da *Esmâ'yı* başa getirerek kaydetmişler.

2005 doğumlu *Esmâ İkra* Yıldız bugün sadece ikinci adıyla, *İkra* Yıldız olarak hayattadır.

İLAYDA: Adı aslında *İlayda Nezahat* olan kızımızın/hanımın doğum tarihi belirtilmeyince, değiştirme, düzeltme ve çıkarma konularında da karar veremiyoruz. Malatya'nın Darende ilçesinde doğan ve değiştirme kararını veren mahkeme Bakırköy'de olduğuna göre, hanım adını yaşadığı çevreye uydurup, büyük bir ihtimalle ninelerinden birinin adı olan *Nezahat*'tan vaz geçivermiştir.

İLAYDA NEZAHAT: bk. İlayda

İMDAT: Bu ad erkek çocuklarına konulur. Çocuk sayısının çokluğunu ifade eder. Ancak genelde *İmdat*'lardan önce bir de *Soner* adlı oğul vea *Songül*, hatta *Kafiye* adlı bir kız çocuğunun olması düşünülebilir.

1981 doğumlu olan bu beyin adı *Suat* olarak değiştirilmiştir. Birkaç yıl önce ünlü bir bürokratımız vardı: *İmdat* Akmermer.

Başka bir *İmdat* örneğimizdeki sebep daha farklıdır. 2011 doğumlu *Alperen İmdat*'ın ikinci adı iptal ettirilmiştir, Bu da adın beğenilmemesi anlamına gelmektedir.

İRDESEL. Ölüm ilanlarında başlıca kişinin cinsiyeti hemen hemen kolayca belirlenebilir. Onu anlatan ifadelerde, 'kocası' veya 'kızı' vb. sözler bize yardımcı olur. Eğer bizler tembellik eder, ilanının metnini değil de iri harflerle yazılan merhum veya merhumenin adını okursak yanılabiliriz. Mesela, merhum/merhume (?) *İrdesel* Göğüş'un cinsiyeti nedir? Biraz sonra geçecek olan *Lügen* , *Nuhbe* , vb. adların cinsiyetinde, ilanlardaki akrabalık terimleri yardımcı olacaktır. *İrdesel* bir hanım adımıymış. Acaba irde+sel olabilir mi?

Bu ad için yaptığımız küçük bir araştırma sonucu şu küçük bilgileri vermeyi uygun buluyoruz: Zarife ve Öney kızı *Hayriye İrdesel Göğüş* 24.10.1935-29.12.2010 tarihleri arasında yaşamıştır. Yıldız Teknik Üniversitesi'nde İnşaat Fakültesi'nde profesör olarak görev yapmıştır. İstanbul'a defnedilmiştir. Kız kardeşi de tıp profesörüdür.

Bize ulaşmayan ilk ad *Hayriye*, bazı kaynaklarda H. olarak kayıtlıdır: *Hasan* mı, *Hüseyin* mi?

İREM I: Pek farklı bir 'ad düzeltme ve değiştirme' ilanı ile karşı karşıyayız. Ad, ilanda iki defa ve iki ayrı şekilde yer alıyor: *İremnur-İrem Nur!* Yeni şekilde *İremnur*'a göre iki kelimenin arası açılıp *Nur*'un önüne *Ece* getiriliyor: *İrem Ece-nur*. Veya ikinci şekle göre zaten iki ayrı kelimedenden oluşan *İrem Nur*'da ikinci kelimenin başına *Ece* getirilmiştir.

İşlemin sebebi, evde ayrıca *Ece* olarak da bilinen hanımın bu ikinci adının da eklenmesi olabilir. 1992 doğumlu hanımın ilanındaki bu karışıklık bir dizgi hatasından kaynaklanmış olabilir.

İREM II. İlanda yer alan *İrem Çamur* ikilisini görür görmez, 'Mutlaka soyadını değiştirecek...' diye düşünüyoruz. Ancak görüyoruz ki 1987 doğumlu *İrem* Hanım soyadından memnun da adından değil.

Yeni ad *Şüheda Zeynep* ikilisidir. Değiştirme sebebi, İslami düşüncelerle, *İrem* adının kültürümüze sonradan girmiş olmasıyla ilgili olabilir.

İrem adının son 20 yıl içinde en çok konulan ilk on kız çocuğu adı olduğunu da hatırlatalım.

İREM: bk. *Zeynep*

İREM ECENUR: bk. *İrem I*

İREM NUR: bk. *İrem I*

İREM NUR: Burada *İrem*'den kaçış söz konusudur. 2011 doğumlu *İremnur* bebenin adı *Fatma* olarak değiştiriliyor.

Bu değişiklik için yargıya başvurma tarihi, karar tarihi olan 03.05.2012'den daha önce olacağına göre, 25.12.2011 doğumlu bebeğin adı değiştirildiği tarihte o sadece beş aylıktır. O halde *Ömer* ve *Filiz* çifti. *İrem* adını anlamı açısından beğenmemişler ve ülkenin en yaygın olan hanım adını, belki de nineleden birinin adı olduğu için almışlardır.

İSLAM: Doğum tarihi 31 Mayıs 2012 olan, *Celal* ve *Amine*'nin oğlunun tam adı, *İslam Doğukan Arsal*'dir. Siz, bu üçlüden hangisini terk eder veya yerine yenisini alırsınız? *İslam* adı *Amine* anneye uygun değil mi? *Arsal* soyadı bazı ünlülerde de görülen soyadlarındandır: Sadri Maksudi Arsal.

Sadece iki ay yedi gün sonra yapılan değişiklik sonucu bebemiz *Doğukan Arsal* adıyla yaşamaktadır.

İSMAIL: bk. Atilla

JANSET: bk. Şehzane

KAAN: bk. Necmeddin

KAFİYE: bk. İmdat

KARTAL: bk. Akbaba

KERRA: İlandaki bilgilere göre. Merhum Faruk Bey'in eşidir. Türkçe'de kullanılan böyle bir kelime yoktur. Ancak Hz. Ali'nin lakabında (Haydar/Kerrar) yer almasından ötürü, günümüzde çok az da olsa erkek adı olarak Kerrar kullanılmaktadır. Ayrıca Hz. Mevlâna'nın eşi Kira Hatun'un adının farklı şekilde, mesela Keyra Hatun diye okunabileceği hatırlanmalıdır.

KEZBAN: bk. Zeynep

KİFAYET: Bu ad, ilanlarımızda, biri ölenin adı, öbürü ise ölenin annesinin adı olarak iki defa görülmektedir. Kelimenin iki anlamından biri, 'yetiştir miktarda olma', öbürü 'güç yetme, yapabilme'dir. Bu adı hatırlatan başka bir kelime daha vardır: Kafiye. 'Yeter, yetiştir, artık istemez' anlamlarına gelen kâfi' kelimesinden türeyen bu kelime, çocuk sayısının, örneklerimizde olduğunu tahmin ettiğimiz üzere, kız çocuğunun sayısının çokluğundan sızlanma ifade eden bir addır. *İmdat*, *Yeter*, *Soner*, *Songül*, daha sonra göreceğimiz *Sonbay* gibi bir dileğin yerine getirildiği bir addır. *Kifayet* adının yer aldığı her iki ilanımızda da kardeşlerden söz edilmediği için, bu hanımların gerçekten de dördüncü, hatta beşinci kızlar mı olduğunu söyleyemiyoruz. Biri öğrencim olan beş kız kardeş, arkadaşları arasında *Beş Kızlar* diye anılırdı.

KUZGUN: bk. Akbaba

LÜGEN: Vefat eden bir tıp profesörünün adıdır. Görebildiğimiz iki ilanın birinde fotoğrafı olduğu için hanım olduğunu anlıyoruz. (*Hürriyet*, 19 Mayıs 2012)

MAKBULE: bk. Maksule

MAKSUDE: bk. Maksule

MAKSULE: Bu ad düzeltilmesine düzeltilecek ama yerine hangi ad geçecektir? Makbule mi, Maksude mi? Hanım doğum tarihi verilmemiş. Düzeltilmiş adımız Maksude olmuş. Bu adı taşıyan bir tanıdığımız vardır: Maksude Çubukçu: 1962 yılından itibaren bir süre Konya Kız Lisesi müdürlüğünü üstlenen bir Fransızca öğretmenidir.

MAŞİKAR: bk. Yeşil

MAVİSEL: BK. Yeşil

MAVİŞ: bk. Yeşil

MAYA: Tam adı *Maya Ece* olan bu torun çocuğunun anne ve babası *Elif* ve *Cem* adlarını taşımaktadır. Kalabalık ad listesinde yabancı adları taşıyan birkaç

da İngiliz/Amerikan adı yer almaktadır. Karaca Oğlan'da, 'dişi deve' ve 'güzel kız' anlamlarında gördüğümüz kelimenin bu anlamda kullanıldığını tahmin etmiyoruz.

MAYSER: İstanbul'da konulmuş bir addir Soyadı *Erbay* olan kişi hakkında başka bir bilginiz yoktur. Yanlış yazılıp düzeltilmeyen bir ad olabilir, anne ve baba adlarından alınan hecelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş da olabilir. Yerel bir ad olabileceği de düşünülmelidir. İstanbul'daki bir çekiliş listesinde yer almaktadır.

MELEK: bk. Atilla ve Memlüke

MEMLUK: bk. Memlüke

MEMLÜKE: Batman nüfusuna kayıtlı, doğum tarihi belirtilmeyen bu hanım adını *Melek* olarak değiştirmiştir. Sözlüklerde *Memluk* kelimesi varsa da *Memlüke* yoktur. Adın; köle, kul, esir gibi kelimeleri çağrıştırması değiştirilmesinin sebeplerini oluşturabilir.

MERVAN: Pek yaygın olmayan adlardandır. İslamiyet'in başlangıcından itibaren bu adı taşıyan pek çok kişi siyaset sahresinde görülmüştür.

1980 doğumlu *Mervan* Hanım adını *Merve* olarak değiştirmiştir. *Merve* adı o yıllarda pek fazla kullanılmıyordu. Belki de nüfus memuru adı *Mervan* olarak yazmış olabilir.

Yakın zamanlarda bu adı taşıyan bir parlamenter veya bir siyaset insanını hatırlar gibiyim.

MERVE: bk. Fatma ve Mervan

MERYEM: bk.. Nalan ve Okşan

METE: bk. Candan.

MEZİN: İlanı okumadan önce bu adın hangi cinsiyeti temsil ettiğini belirlemek mümkün oldu. İki soyadlı olduğu için, *Kıvılcım* Hanım'ın annesi olduğu açıklaması bizi rahatlatmıştı. Nedir Mezin? Erkek adı olsaydı, müezzin kelimesinin Anadolu'da aldığı şekillerden biri olarak kabul edebilirdik. Mâzin, mezin, meyzin. Aramaya devam edelim.

MUHAMMED FATİH: bk. Atilla

MUHDİYE: bk. Ali Ekber

MUKTİM: Bu adı/kelimeyi bugüne kadar ne işittim ne de bir yerlerde okudum. Sözlükler de cevap vermedi. Ölüm ilanında adı geçen kişi, bu adı taşıyan kişinin yani *Muktım Şelli*'nin kayınpederidir. Merhumun adı da Abdülaziz Şelli Aybar olunca biraz düşünülmesi gereken bir durum ortaya çıktı. Çünkü merhum, aynı zamanda Şule Aybar'ın da kayınpederidir. Bize göre *Muktım* bir erkek adıdır.

MURADİYE: Kız çocuklarına konulan bir addir. Pek seyrek görülür. Oysa erkek çocuklarına konulan *Murat* adı çok yaygındır. *Muradiye* adının konuluş sebebi, ailenin bir isteğinin gerçekleşmesi sonucu olabilir.

1990 doğumlu olan bu hanımın adı *Yağmur* olarak değiştirilmiştir.

Bizim de, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun ettiğimiz son öğrencilerimizden biri de bu adı taşıyordu.

MURAT: bk. Muradiye

MUSTAFA: bk. Uğur

MUZAFFER: Her iki cinsiyet için de konulan adlardandır. Ünlü siyasetçi Alparslan Türkeş'in eşi *Muzaffer Hanım*'ın ve ünlü sinema oyuncusu *Muzaffer Tema*'nın adları da bu ortaklığın işaretidir. 1950'li yıllardan kalan ünlü bir ad: da, Galatasaray'ın ünlü oyuncusu *Muzaffer Tokaç*.

1968 doğumlu *Muzaffer Hanım*'ın yeni adı *Merve*'dir.

MUZAFFER TEMA. bk. Muzaffer

MUZAFFER TOKAÇ. bk. Muzaffer

MÜMİNAT: 'İnanmış kimse, inanan' anlamlarına gelen mümin kelimesi çokluk şeklidir. Kastedilen bir kişi ama anlamı çokluğa işaret ediyor. Cinsiyeti belirleyici bir ip ucu var mı? *Müminat*, oğlunun derneğinin verdiği ilanda yakınlarına başsağlığı dilenen bir annedir.

MÜSTEAN: İlanda cinsiyeti belirtecek bir ip ucu yoktur. Ayrıca, hemen hemen hiç konulamayan adlardandır. Allah'ın sıfatlarından olup 'kendisinden yardım ve imdat istenen' anlamındadır. Aynı adı, bir de, Türk Eğitim Vakfı bağışçıları arasında görüyoruz. Ama yine cinsiyeti belirlenemiyor.

MÜŞERREF: Hemen daima bir kadın adı olarak konulan bu adın Müşerref Hekimoğlu, Müşerref Tezcan gibi ünlü temsilcileri vardır. 1984 doğumlu *Müşerref Bey*'in yeni adı *Şeref* tir. Ancak bu yeni ad az da olsa hanımlar için de kullanılmaktadır. Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'nda aynı dönemdeki bir hanım arkadaşımızın adı *Şeref Ergül* idi. Galiba *Müşerref Bey*, eski adından fazla uzaklaşmak istememektedir.

MÜŞERREF HEKİMOĞLU: bk. Müşerref

MÜŞERREF TEZCAN: bk. Müşerref

NAİME: Necmeddin

NALAN. Bir zamanlar pek yaygın olan, Farsça asıllı bu ad âdetta *Handan* adı ile yarışıyordu. Günümüzün en ünlü *Nalan*'ı, ses sanatçısı *Nalan Altınörs Hanım*'dır.

Anne ve baba adlarıyla birlikte doğum tarihi de bu hanımın yeni adı *Meryem*'dir.

NALAN ALTINÖRS: bk. Nalan

NAMAZ: Cami

NECMEDDİN: Bir dönemin önemli adlarından olan *Necmeddin*'le [Erbakan] ilgili olarak neler söyleyebiliriz? Adları N harfiyle başlayan *Niyazi* ve *Naime* çifti acaba, 'Oğlumuzun adı da N harfi ile başlasın.' diyerek mi bu adı koydular? Sanmam. Dönemin ünlü bir siyaset adamının adını koyduklarını tahmin ediyorum. Bugün 29 yaşında olan (d. 1983) bu zat, adını Kaan olarak değiştiren neler düşünüyordu, bilemiyoruz. Bu vatandaşımızın soyadının dü *Kurtulmuş* olduğunu hatırlatmak isterim.

NECMİYE: bk. Ebusufyan

NEZAHAT: bk. İlayda

NİMET: Her iki cinsiyet için de konulan bu ad bize göre hanımlara daha uygundur. 1980 doğumlu *Nimet Bey*'in yeni adı *Oğuzhan*'dır.

Son çeyrek yüzyılda, iki bakanımız bu adı taşıyordu: *Nimet Özdaş* (erkek) ve *Nimet Çubukçu* (hanım)

NİMET ÇUBUKÇU: bk. Nimet

NİMET ÖZDAŞ: bk. Nimet

NİYAZI: bk. Necmeddin ve Şaban

NUHBE: Tarafımızdan ilk defa görülen bir addır. Ad, doğrudan cinsiyeti belirmiyor; daha doğrusu alışılmış ip uçlarını bulamıyoruz. Ancak sözlükteki anlamı ‘Her şeyin seçkini ve gözde olanı’ da bize yardımcı olamıyor. Acaba diyoruz, her iki cinsiyet için kullanılan kelimelerden midir? Kamuran, Hikmet, İsmet, vb. gibi. Neyse, ilan yardımımıza yetişiyor. *Nuhbe Hanım, Kemal Bey’in eşi, Ahmet ve Mehmet Beylerinin anneleridir.*

NUR: bk. Alev, İrem I

NURCAN: bk. Şemsican

NURİCAN: bk. Şemsican

NURTEN: bk. Zeynep

OĞUZHAN: bk. Nimet

OKŞAN: Ad, daha çok kız çocuklarına konulmakla birlikte az da olsa erkek çocuklarına da konulmaktadır. Ancak adın anlamı bazen değişikliğe yol açarken bazen de cinsiyeti belirtecek şekilde ikinci bir adla zenginleştirilmektedir.

1974 doğumlu *Okşan Yavuz*, bir ön ad ile *Ayşe Okşan Yavuz* şeklini almıştır. Buna karşılık 1991 doğumlu *Elif Okşan*’ın yeni adı *Elif* şeklinde kısaltılmıştır. Bir hanım öğrencimin eşinin adı ise *Okşan* olarak devam etmektedir.

OKTAY: bk. Şaban

ONUR SATILMIŞ: bk. Satılmış

ONUR TÜRKYILMAZ: bk. Satılmış

OSMAN ALİ: bk. Uğur

ÖMER: bk. İremnur

ÖMRİYE: Kocaeli’nde konulan adlardandır. Kadın adı olduğu açıktır. *Yaşar*’dan *Yaşariye*, *Dursun*’dan *Dursune* türetildiğine göre, *Ömriye* de *Ömür*’den türetilmiş olmalıdır. Bir çekiliş listesinde adı yer almaktadır.

ÖZBAY: bk. Sonbay

ÖZİ: İlanda, ‘Özi - Engin Huntürk’ şeklinde geçtiğine göre **Özi**, bir hanım adıdır. Tarih bilgimiz bizi Avrupa’daki kale adına götürebilir mi diye düşünüyorum. Hanım, aileye gelin geldiği için kardeşlerinin adları da anılmamıştır.

PAŞA: bk. Akbaba

PELİN: Bu ad, ses yapısıyla kulağa hoş gelmektedir. Ad olarak konulması da pek eski değildir. Belki 40-50 yıldan beri görülmektedir.

Yerine alınan yeni ada göre, Yunanca olan bu addan kaçış sebebi tahmin edilebilir. 2010 doğumlu *Pelin* bebeğin yeni adının, hem de ikili adının, adın değiştirilme sebebini açıklamaktadır: *Meryem Zehra*

PEMBE: bk. Yeşil

RAHMETULLAH: bk. Serkan

RAMADAN: bk. Ramazan

RAMAZAN: Acaba bu addan ne istediler de değiştirecek veya düzeltecekler? Sebep ararsanız say say bitmez. Yeni bir ad alınacak veya eklenecek, yeni bir adla değiştirilecek, vb.

Aslında hiç biri değil... Bu ad özellikle batı dillerinde *Ramadan* şeklinde yazılır ve söylenir. 1949 Bursa İnegöl doğumlu *Ramazan* Bey, belki de çevresinde bu adla anıldığı için değişiklik yapılmasına gidilmiştir. Bazı adlarımızda da bu durum görülür: *Fadıl-Fazıl, Rıdvan-Rızvan*, vb.

RAMAZAN: bk. Azad

RIDVAN: bk. Ramazan

RIZVAN: bk. Ramazan

SABİ: Bir erkeğin ölüm ilanında görülmüştür.

SABRİ: bk. Yeşil

SADIK: bk. Arda

SADRİ MAKSUDİ: bk. İslam

SAFURA: Kocaeli'nde konulmuş adlardandır. Bir çekilişin listesinde yer almıştır.

SAMİ: bk. Ali Ekber

SATI: Geleneğe uygun olarak erkek çocuklar satılır da kız çocukları satılmaz mı? Cumhuriyetimizin ilk kadın milletvekillerimizden birinin adı *Satı Kadın* değil miydi?

Satı adı bazen atılır, yerine yenisi alınır.

1977 doğumlu *Satı* Hanım, günümüzde *Şule* Hanım'dır.

Ad, bazen ikinci bir adla zenginleştirilir. *Satı* Akın günümüzde *Satı Sema* Akın'dır. Bu ad bazı kişilerde *Sati* şeklindedir

SATI: bk. Satiye

SATI KADIN: bk. Satı

SATI SEMA: bk. Satı

SATILMIŞ: 40-50 yıl önce ringlerde yumruk sallayan bir millî boksörümüz vardı: *Satılmış* Varlık. Meğer bu adın konulmasının bir hikayesi ve bu boksörümüzün de pek çok adaşı varmış.

1973 doğumlu *Satılmış* Tekin artık Sedat Tekin olmuştur.

Bu ad, bazı ailelerde soyadı olarak da örülür: Onur *Satılmış* bugün Onur Türkyılmaz'dır

SATILMIŞ VARLIK: bk. Satılmış

SATİ: bk. Satı

SATIYE: Satı adı bazı bölgelerimizde *Satiye* şeklinde konulur ; ama akıbeti pek de farklı olmaz.

1999 doğumlu (henüz 13 yaşında) *Satiye* Nur adlı kızımız artık, biri yeni, öbürü doğuşta verilen iki ada dolaşmaktadır: *Elif Nur*

SATIYE NUR: bk. Satiye

SEDAT: bk. Satılmış

SEMİHA: bk. Sevmiye

SEMİYE: bk. Sevmiye

SERA: Son yıllarda moda olan adlardan biri de *Serra*'dır. Ama bu tek *r* ünsüzüyle söylenen *Sera*'nın sözlüklerde birkaç anlamı var: Toprak, yer (Arapça), şarkı söyleyen/gazel-sera (Farsça), limonluk, turfanda sebze yetiştirmek için özel

olarak hazırlanan kapalı alan (Fransızca). Biz karar veremedik! *Serra*'ya gelince, o, 'refah ve mutluluk içinde yaşayış' demektir.

SERBAY: bk. Sonbay

SERHAT: Son 30-40 yıldan beri yaygınca kullanılmaktadır. Ad, çoğunlukla erkek çocuklarına konulmaktadır; ancak pek az da olsa kız çocuklarına konulduğu da görülmektedir.

1974 Almanya doğumlu *Serhat* Hanım'ın yeni adı *Serra*'dır. Adın konulmasının çeşitli sebepleri olabilir. Yurt dışında doğmak ilk sebep olarak görülebilir. Ancak memur *Serra*'yı *Serhat* olarak kaydetmiş olabilir.

2000'li yılların başında *Serhat* Çelikel adlı bir kız öğrencim vardı. Ayrıca bu adı taşıyan bir millî güreşçimizi de hatırlatmak isteriz: *Serhat Balcı*

SERHAT ÇELİKEL: bk. Serhat

SERKAN: Bu ad, son 40-50 yıl içinde yaygınca kullanılmaktadır. Bazı sporcu ve sinema oyuncularının da adıdır.

1989 doğumlu *Serkan*'ın aldığı yeni ad son derece ilgi çekicidir ki biz de ilk defa işitiyoruz: *Rahmetullah* ki 'Allah'ın rahmeti' anlamına gelmektedir. Adın değiştirilmesinde, İslami ad sahibi arzusunun yattığını söyleyebiliriz.

SERRA: bk. Sera, Serhat

SEVMİYE: Ad, daha baştan değiştirilmeye, belki de düzeltilmeye uygun görülüyor. Konya'da, adı *Semiha* olan hanımlara, bölge ağızlarıyla *Semiye* derler. Acaba 'Öyle mi?' diye düşündük.

1972 doğumlu bu hanım, herhangi bir düzeltmeye gitmemiş, değişikliği seçmiştir: *Demet*.

SONBAY: Addaki ikinci kelime tıpkı *Soner* adında olduğu gibi, adın bir erkeğe ait olduğunu göstermektedir. Merhumun ağabeyi de *Özbay* adını taşımaktadır. Bize göre bu iki kardeşin arasında *Erbay*, *Serbay*, vb. kardeşler de olmalıydı. İlanı veren kurum merhum hakkında fazla bilgi vermemiştir.

SONER: bk. İmdat

SONGÜL: bk. İmdat

SUAT: bk. İmdat

SULTAN: Daha çok kız çocuklarına konulan bir addır. Ancak, dünyanın en uzun erkeği olan Türk'ün adı da *Sultan Kösen*'dir.

1996 doğumlu olan genç *Sultan*, ailesinin isteği doğrultusunda adına bir ön ad olarak Fatih Sultan olmuştur.

Son birkaç yıldır Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde görev yapan meslektaşımız Prof. Dr. *Sultan Tulu Hanım*'ı da hatırlatmak isteriz.

Bugünkü (12.08.2012) gazetelerdeki bir dolandırıcılık olayına karışan beş kadından ikisinin adları da *Sultan*'dır.

SULTAN KÖSEN: bk. Sultan

SULTAN TULU: bk. Sultan

ŞABAN: Vaktiyle güzel niyetlerle konulan bazı adlar zamanla anlam kayması sebebiyle ya hiç konulmaz olmuş veya konulanların da değiştirilmesi yoluna gidilmiştir: *Yosma*, *Niyazi*, *Tanju*, vb. *Şaban* da bu tür adlardandır.

1994 doğumlu *Şaban*, 18 yaşının dolmasına üç ay kala yeni adıyla tanışmıştır: *Oktay*.

ŞADIYE: *Şadiye* Kuş'un düzeltme veya değiştirme isteği ne olabilir? Akla ilk gelen *Kuş* soyadının değiştirilmesidir.

Öyle olmamış, henüz yedi yaşında olan bu kızımızın adı *Şeyda* olarak değiştirilmiştir. Olay, belki de memurun yanlış yazması sebebinin bir sonucu olarak düzeltme de olabilir.

ŞAHİN: bk. Akbaba

ŞAHSUR: Merhum Dr. Cahit Özkan'ın ölüm ilanındaki bazı adlar dikkatimizi çekmektedir. *Şahsur* Hanım eşi, *Giray* Bey, oğlu, *Ganiye* Hanım kız kardeşi, *İdil* de torunu. Aile Kırım Türklerinden olmalıdır. Acaba **Şahsur** Hanım'ın *Şahsuvar/Şehsuvar* adıyla bir ilgi olabilir mi? Kısaltılmış şekli akla gelebilir. Ama araştırılması gerekir.

ŞAYEN: Çukurova Bölgesi'nde 15 yaşlarında bir öğrencinin adıdır. İlk defa karşılaştığımız adlardandır. Cinsiyetini belirlemedi.

ŞEHZANE: Bu ad önce bir erkeğe verilmiş, ancak yazılırken *Şehzade* yerine yanlışlıkla bu şekilde kaydedilmiştir diye düşünebiliriz. Ama değil. Bize göre bu ad, merhumenin ailesinin mensup olduğu bir toplulukla ilgilidir. Çerkezlerin *Janset*'i, Arnavutların *Fatmir*'i gibi.

ŞEMSİ: bk. Şemsican

ŞEMSİ BELLİ: bk. Şemsican

ŞEMSİ İNKAYA: bk. Şemsican

ŞEMSİ SILKİM: bk. Şemsican

ŞEMSİCAN: *Şems*'in güneş anlamına geldiğini biliyoruz. *Can* ise günümüzde neredeyse bütün erkek adlarına âdeta bir ek gibi, bir ikinci kelime gibi getirilmektedir. Hatta bu konuda o kadar ileri gidilmiştir ki kız çocuklarının bile adlarına getirilmektedir. Çerkezler arasında kullanılan bir ad vardır: *Şemsinur*. Eğer *Şemsican* adı bir erkek adı olsaydı yadırgamayacaktık. Çünkü dilimizde *Şemsi* diye bir erkek adı vardır: *Şemsi* Silkim (gazeteci), *Şemsi* Belli (şair), *Şemsi* İnkaya (tiyatro oyuncusu), vb.

Bu arada sıcak bir örnek vermek istiyoruz. Bir tanıdığımızın yedi sekiz yaşlarındaki oğlunun adı *Nurican*... Ancak Nasreddin Hoca fıkrasındaki *Eyüp* adının *İp* olması gibi, bu çocuğun adı, sanki bir kız adı imişçesine *Nurcan* şeklinde söylenir olmuş. Yakın bir tarihte bu adın mahkeme yolunu tutacağından eminim.

Şemsican'la ilgili bir bilgi daha... Cinsiyetini belirlemediğimiz, ancak erkek olduğunu tahmin ettiğimiz emekli memurun soyadı *Birkargız*'dir. Bu da bir ip ucu olabilir. Erkeklerle *sâlihât-ı nisvan*, Müslümanlara '*toprağı bol olsun*' ve '*müteveffa*' denildiği ilan dünyasında, böyle bir yanlışlık yapılmamışsa *Şemsican* erkektir, çünkü ilanda '*merhuma...*' derilmektedir.

ŞEMSİNUR: bk. Şemsican

ŞEREF: bk. Müşerref

ŞEYDA: bk. Şadiye

ŞUA: Bir hanım adıdır. Çünkü o, merhume annesinin soyadıyla (Atukalp) değil, alt satırda adı geçen damadın (Afşin) soyadıyla yer alıyor. Kıdemli Albay

Ahmet Kadri Bey ile Cemile Hanım'ın bu ilk çocuklarına *Şua* adını vermelerinin bir sebebi olmalı... Acaba doktorumuz röntgen/görüntüleme uzmanı olduğu için mi bu adı verdi? Felsefe öğretmeni bir büyüğümüzün kızına *Bilinç* adını verdiğini de hatırlatalım.

ŞULE: bk. Satı

ŞÜHEDA: bk. İrem II

ŞÜHEDA ZEYNEP: bk. İrem II

TANSU: bk. Şaban

TEMEL: bk. Hanım

TUBA: bk. Alev

TUĞBA: bk. Alev

TUĞBA NUR: bk. Alev

TÜRKMEN: Kocaeli'nde konulan adlardandır. Bu adın buraya alınmasının sebebi nedir? Ben adı Türkmen olan kimseyle tanışmadım, adına rastlamadım. Bu ülke ülkemizde daima soyadı olarak kullanılmıştır. Profesörler Fikret ve Erkan Beylerin soyadları *Türkmen*'dir. (Erkan Bey Afganistan Türkmenlerindedir.). Dış işleri yetkililerinden İter Bey'i de hatırlayalım.

UĞUR: Mustafa ve Hülya oğlu, 1984 doğumlu *Uğur*'un adı niçin değiştirilmiş olabilir? Ayrıca yerine geçen yeni adın ters bir ikili olması da dikkati çekiyor.

Bazı kalıp ikili adlarımız vardır: Ali Naci (Karacan, gazete kurucusu), Ali Saim (Kaymak, Konya Milletvekili), Ali Haydar (Bayat, profesör), vb. Tabii bir de *Ali Osman* var. En tanınmışının adı da *Sönmez*'dir. Acaba bizim *Uğur* Bey'in yeni adının *Osman Ali* olması bir yanlışlık sonucundan mı, yoksa bir yenilik arzusunun kaynaklanıyor?

UMAY: bk. Döndü

UMUT: bk. İkra

ÜMMÜGÜL: Adın kullanımı *Ümmügülsüm*'dür. Acaba niye eksik yazıldı? Memur hatası olabilir mi? Ayrıca bu hanımın (doğum tarihi verilmemiş.) ikinci bir adı daha var: *Ayşe*. Mahkeme, bu adın ilk iki hecesini çıkararak adı *Gül* olarak karara bağlayıvermiş.

ÜMMÜGÜLSÜM: bk. Ümmügül

VARİYET: İstanbul'da konulan adlardandır. İlgi çekici bir ad... Türkçe *var* adından Arapça kurala göre uydurulmuş, galat olarak kabul edilen bir kelime olup 'zenginlik, servet, varlık' gibi anlamları vardır. Dileğimiz odur ki adın sahibi ile kelimenin anlamı arasında olumlu bir bağ vardır.

YAĞMUR: bk. Muradiye

YAŞAR: Her iki cinsiyet için de konulan bu ad bize göre erkeklere daha uygundur. Unutulmasın, bu adın hanımlara konulabilecek olanı *Yaşariye*'dir.

1972 doğumlu olan *Yaşar* Kar'ın ilanını okurken sanki soyadını değiştirecekmiş gibi algılamıştık. Ancak o, cinsiyetin belirlenmesi için adını *Ash* olarak değiştirmiştir.

Bu adı taşıyanların en ünlüsü, dünya ve olimpiyat şampiyonu güreşçimiz *Yaşar* Doğu'dur.

YAŞAR DOĞU: bk. Yaşar

YAŞARIYE: bk. Yaşar

YEŞİL: Kişi adlarında renk adları pek az görülür: *Pembe, Maviş, Mavisel, Yeşim*, vb. Ama sarı, kırmızı, yeşil, mavi gibi renkler hemen hiç görülmez.

Yeşil Değirmenci 1984 doğumludur. 2011’de adını *Yeşim* olarak değiştirmiştir. Sabri ve Maşikar kızı olan *Yeşim* Hanım, acaba ailesinin bilerek koyduğu *Yeşil* adını mı değiştiriyor, yoksa nüfus memurunun yanlışlıkla yazdığı, aslında *Yeşim* olması gereken adı mı düzeltiyor?

YEŞİM: bk. Yeşil

YOSMA: bk. Şaban

YUSUF: bk. Atilla ve Ebusufyan

ZAFER: Genelde, 30 Ağustos günlerinde doğan çocuklara cinsiyetine bakılmaksızın verilen bir addir. Daha çok erkek çocukları için konulsa da tarih sebebiyle kız çocuklarına da konulduğu görülür.

Zafer Hanımın yeni adı *Elif* olarak belirlenmiştir.

Radyo ve televizyonlarımızın eski spikerlerinden Zafer Celasun’un yanında profesör meslektaşımız *Zafer* İlbars Hanım’ı da hatırlatmak isteriz.

ZAFER CELASUN: bk. Zafer

ZAFER İLBARS: bk. Zafer

ZELİHA: bk. Pelin

ZEYNEP: Ad olaylarının en gözde adı *Zeynep*’tir. Pek çok ad *Zeynep* olarak değiştirilirken bazen de ikinci ad olarak alınır.

1980 doğumlu *Nurten* Hanım artık *Zeynep*’tir.

1984 doğumlu *Kezban* Hanım artık *Zeynep*’tir.

2009 doğumlu *İrem* bebek artık *Zeynep* bebektir.

1969 doğumlu *Zeynep* Hanım ikinci adıyla *Zeynep* Sevgi’dir.

Hız. Muhammed’in bir eşi ile bir kızının adının *Zeynep* olması ilginin sebebi. Ayrıca değiştirilmesi istenilen adların yeni şekilleri genelde *Zeynep* olmaktadır.

Genel alanımızda halen hayatta olan, biri en kıdemlimiz olmaz üzere iki *Zeynep* Hanımefendi’yi de hatırlamadan geçemeyeceğiz: Prof. Dr. *Zeynep* Korkmaz (1922) ve Prof. Dr. *Zeynep* Kerman (1942).

ZEYNEP: bk. Hanım ve İrem II

ZEYNEP KERMAN: bk. Zeynep

ZEYNEP KORKMAZ: bk. Zeynep

ZEYNEP SEVGİ: bk. Zeynep

ZÜLFİKAR: Daima bir erkek adı olarak kullanılan bu ad bir hanım adıdır. 1985 doğumlu *Zülfikar* Hanım yeni adı *Elif Çağrı*’dır.

Bizim tanıdığımız erkekler arasında Prof. Dr. *Zülfikar* Tüccar (İstanbul Ü) ile Âşık *Zülfikar* Akgün/ Divanî adlı, kendilerini yakından tanıdığımız dostlarımız gelmektedir.

Bu adı taşıyan tanıdığım bir hanım, yazımızın başında sözünü ettiğimiz hemşire yetiştiren okuldaki öğrencilerimizden biridir.

Bu iki ana bölümün dışında, son olarak sunmak istediğimiz birkaç adım daha vardır. Onları da kısaca tanıtalım.

1. **SERAT BİLEYDA VURAL:** *Serat* adına hiç rastlamadık. 1964 Giresun doğumlu olan *Serat Bey* acaba *Serhat* adının eksik yazılmasının kurbanı mıdır, yoksa bu kelimenin özel bir anlama mı vardır?

Bileyda kelimesi de değişik yazımlarla karşımıza çıkmaktadır. *Bileda, Bleda*, vb. Yoksa merhum, dikkatsiz bir memurun gadrine mi uğramıştır?

2. **TEMEL TEMEL:** Bu tür, adı ve soyadı aynı olan insanlarımızın tamamına yakını erkektir: Çapa Yüksek Öğretmen Okulu diplomalı tarih öğretmeni arkadaşımız Özcan Özcan, Konyalı iş insanı Yılmaz Yılmaz, vb. Türkçe olmayan kelimeler soyadı olamayacağı için Ahmet Ahmet, Ali Ali benzeri tekrara dayalı ad - soyadı ikilisine rastlanılamaz.

Adı ile eşinin soyadı aynı olan hanımlarda da benzer ikililere rastlanabilir: Gül Gül, Yücel Yücel, Ülkü Ülkü, Nazlı Nazlı, İnci İnci, vb.

Ailenin soyadının Temel olduğu biline biline oğlumuz *Temel* adının konulması ailenin özel isteğidir. Elbette öbür erkeklerdeki bu ikililer aynı sebebe bağlı olarak oluşuyor.

Yeri gelmişken bir değiştirme ilanını da hatırlatmak isteriz. *Öznur Mert*'in, mahkemeye başvurma sebebi adını değiştirmek. Çünkü o erkektir ve *Öznur* bir kadın adıdır. Ancak o adını *Mert* olarak değiştirir. Yani artık o *Mert Mert*'tir. (11 Ağustos 2012)

3. **TÜRKAN TÜRKER:** Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin ilanından öğrendiğimize göre bu gazeteci Bodrum'da toprağa verilmiştir. Adının *Türkan* olduğuna bakarak bu gazeteci için 'hanımdır' diyeceğiz. Acaba? 1951-1952 öğretim yılında bizimle birlikte Konya Lisesi'nin orta kısmının birinci sınıfına kaydolan arkadaşlarımızdan birinin adı da *Türkan*'dı ama erkekti. O, uzun süre 'erkek Türkan' arkadaşımızdı. Geçtiğimiz yıllarda emekliye ayrılan bu uzman doktor arkadaşımız uzun yıllar *Türker* adıyla yaşadı. Gazeteci hanım/bey bu iki adı birleştirmiş olarak kullandı. Ama o *Türker*'e veya başka bir ada yönelmediği için bizce hanım olmalıdır.

SONUÇ: Neredeyse on yıl öncesinin ad dünyasında yaptığımız bu kısa gezinti bize adlarımız hakkında oldukça değerli bilgiler vermiş oldu. Ad deyiş çenler için burada alınacak çok dersler vardır. Elimizdeki sayıları birkaç bine ulaşan ad değiştirme ilanlarını değerlendirmemiz halinde ortaya daha renkli örneklerin çıkacağı kaçınılmazdır.

Yukarıdaki listemizin dikkatlice incelenmesi halinde insanların ruh hallerini, aile bağlarını, yeni adlara yönelme arzularını görebileceğiz. Hepimizin gerek çevremizde gerek işiterek, gerekse okurken veya dinlerken ilgisini çeken adları bir kenara yazması halinde daha zengin bir ad kadrosunun ortaya konulacağı bir gerçektir. Gelecekteki çalışmalarımızda o konuları da ele alacağız.

NOT: Son cümlede dile getirdiğimiz düşüncelerimizi, çeşitli makale ve bildirilerimizde dile getirmiştik. Bunun bir sonucu olarak da onlardan oluşan *Ad Bilimi Yazıları* (Konya 2017, 508 s.) adlı kitabımız ortaya çıkmıştır.

DEDE KORKUT KİTABININ “GÜNBET YAZMASI” İLE “SALUR KAZAN’IN YEDİ BAŞLI EJDERİ ÖLDÜRMEİ” ESERİYLE İLGİLİ DÜZELTMELER

CORRECTIONS ABOUT THE “GUMBET MANUSCRIPT” AND “SALUR KAZAN’S MURDER OF THE SEVEN-HEADED DRAGON” OF THE DEDE KORKUT BOOK

ПОПРАВКИ В СКАЗАНИЕ «ПЕСНЯ О ТОМ, КАК САЛУР- ГАЗАН УБИЛ СЕМИГЛАВОГО ДРАКОНА» «КНИГИ МОЕГО ДЕДА КОРКУТА» НА ОСНОВЕ ГЮНБЕТСКОЙ РУКОПИСИ

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY*

ÖZ

Aralık 2018’de İran’da Dede Korkut Kitabının “ Gumbet yazması” bulundu. Bu yazma 27 soylama ile 2 yeni boylama ihtiva etmektedir. Bu yazma çeşitli kere-ler (3 defa Türkiye’de, 3 defa Azerbaycan’da, 2 defa İran’da) yayımlandı.

Prof. Dr. Metin Ekici tarafından 2019 yılı içinde “Dede Korkut Kitabı: Tür-kistan/Türkmen Sahra Nüshası Soylamalar ve 13 Boy Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi” kitabı Ötüken Yayınları arasında yayımlandı. Bu kitabın alt başlığı “Orjinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma” adını taşımaktadır.

Metin Ekici’nin yayımladığı bu eserde, okumalarda görülen bazı hatalar ile metin transkripsiyonuyla ilgili yapılan gözden kaçırılmalar ve hatalar tespit edilmiş-tir.

Bu makalede, adı geçen bu Dede Korkut Kitabıyla ilgili Sayın Ekici’nin me-tinlerdeki okuyuşu ile benim okuyuşumun karşılaştırılması “düzeltmeler” ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dede korkut Kitabı, Gumbet Yazması, Türkistan, Türkmen Sahra Nüshası, okuma hataları.

ABSTRACT

In December 2018, the "Gumbet Manuscript" of the Dede Korkut Book (De-de Korkut Kitabı) was found in Iran. This manuscript contains 27 soylama (words spoken in Dede Korkut scripts with the aim of glorifying the lineage) and 2 new boylama (words spoken in Dede Korkut scripts with the aim of glorifying the clan).

* E. Öğretim Üyesi. Dünya Söz Akademisi. İlmî Şûra Üyesi. Ankara/TÜRKİYE
(t.gulensoy@gmail.com)

This manuscript was published several times (3 times in Turkey, 3 times in Azerbaijan, 2 times in Iran).

In 2019, Prof. Dr. Metin Ekici published "Dede Korkut Book: "Turkistan/Turkmen Sahara Edition Soylamas and 13 Tribe Salur Kazan's Murder of the Seven-Headed Dragon" by Ötüken Publications.

The subtitle of this book is called "Original Text (Facsimile), Transcription, Transfer".

In this work published by Metin Ekici, some errors seen in reading and overlooked and errors in text transcription were dedected.

In this article, the comparison of Mr. Ekici's reading of the texts and my reading about this Dede Korkut Book are presented as "corrections".

Key Words: Dede Korkut Book, Gumbet Manuscript, Turkistan, Turkmen Sahara Edition, reading errors

Uzun yıllardır yakından tanıyıp, bildiğimiz, üzerinde dil araştırmaları yaptığımız, Türk destan ve kültür tarihi ile ilgili makaleler yazdığımız "**Dede Korkut Kitabı**"nın yeni bir yazma nüshası bulunduğu haberi ile heyecanlandık, acaba Vatikan ve Dresten nüshalarından farklı yanları nedir, Anadolu ve Rumeli ağızlarında anlatılan "varyantlar"ı ile benzerlikleri var mıdır? Bu yazmanın dil ve ağız özellikleri nelerdir? gibi soruların cevaplarını merak ediyorduk...

Bu merakımızı, "Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü"nün yayın organı olan "**Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**"nde (Cilt 16, Sayı 2 [Haziran 2019], ss. 147-379) yayımlanan, **Nasser Khaze Shahgoll, Valiollah Yaghoobi, Shahrouz Aghatabal, Sara Behzad** adlarında dört kişinin imzasını taşıyan, büyük boy 232 sayfalık, çok yönlü bir araştırmayı içine alan ilmî bir makale ile giderdik. Bu uzun ve titizlikle hazırlanmış ilmî yazının içindekiler de çok ilgi çekici idi: Özet (s. 147-148), Önsöz yerine (s.149-150); Giriş, Eser. Yazmanın bulunuşu ve incelenmesi (s.150-151. Burada, Günbed Yazması'nı sahibi Muhammed Veli Hoca ile torunu ve bu makaleyi hazırlayan 4 kişinin fotoğrafları var. Ayrıca, ".....ertesini gün yazmanın sahibini arayıp eserin oldukça değerli olduğunu, iyişekilde korunması gerektiğini ve şayet izin verirse bu eseri çalışmak istediğimizi bildirdim. Veli Muhammed Hoca bu isteğimizi sevinerek kabul etti. Daha sonra, Veli Muhammed Hoca 1 Şubat 2019 tarihli bir yazı ile söz konusu yazmanın metninin hazırlanması ve yayınlanması ile ilgili bütün hakları bize devretti. / Not: Veli Muhammed Hoca'nın yazmanın metninin hazırlanması ve yayınlanması ile ilgili bütün hakları bu makale yazarlarına devrettiğine dair tarihli ve imzalı belge kişisel arşivimizdedir." İçerikli bilgi de konu için önemlidir.); Yazmanın özellikleri (s.153-154); Eserin Adı (s. 154-155). Elyazması Hakkında ve Eserin Yazılma ve Çekimlenme Süreçleri: Yazılması (s. 155-156);

Çekimlenişi (s.156-159); Gün. Yazmanın Öteki Yazmalarla İlişkisi, Oğuz Destanları İçindeki Yeri (s.159-161); Günbet Yazmasının DKK Sorunlarının Çözümüne Katkıları (s.161-165); İçerik (s. 165); Dil, Yazım ve Ses Bilgisi Özellikleri, Yazım Özellikleri (s. 165-166); Ünsüzlerin Yazımı (s. 166-176), Ünlülerin Yazımı (s.167), Alıntı Sözcükler (s. 167-168: Bu bölümde “*Arapça ve Farsça alıntı sözcükler üzerinde durulmuş, Moğolcadan Türkçeye geçen pek çok alıntı sözcük üzerinde durulmamıştır.*”); Ses Özellikleri: Ünlüler (s.168); Ünlü uyumu (s.168-169); Ünsüzler: Ünsüz Uyumu (s. 169), Ünsüzlerde Ses Olayları (s. 169-172); Biçim Bilgisi Özellikleri: Yapım Biçim Bilgisi; Yapım Ekleri: Addan Ad yapım Ekleri (s.172-274); Addan Fiil Yapım Ekleri (s. 174-176); Fiilden Ad Yapım Ekleri (s. 176-178); Fiilden Fiil Yapım Ekleri (s. 178-180); Çekim Biçim Bilgisi: Ad Çekimi: Çokluk (s. 180-181); Durum Ekleri: Yalın Durum (s. 181); İlgi Durumu (s.181); Belirtme Durumu (s.181); Yönelme Durumu (s. 182); Bulunma Durumu (s.182); Ayrılma Durumu (s. 182); Vasıta Durumu (s. 182); Eşitlik Durumu (s. 182-183); Yön Gösterme Durumu (s.183); İyelik Ekleri (s. 183); İyelik Durumu Ekleri (s. 183-184); Sıfatlarda Karşılaştırma (s. 185); Sıfatlarda Kuvvetlendirme (s.185); Aitlik Eki (s. 185); İsimlerin Yönlendirilmesi: Ek-Fiil ve Bildirme Ekleri: Geniş Zaman (Şimdiki Zaman) Kipi (s. 185); Belirli Geçmiş Zaman Kipi (s. 185-186); Belirsiz Geçmiş Zaman Kipi (s.186); Ek-Fiil Olumsuzluğu (s.186); Fiil Çekimi: Belirli Geçmiş Zaman (s. 186-187); Belirsiz Geçmiş Zaman (s. 187); Şimdiki Zaman (s. 187); Geniş Zaman (s.187-189); Gelecek Zaman (s.189); Tasarlama Kipleri: Şart (s. 189); İstek (s. 190); Emir (s.190); Gerekliklik (s. 190-191); Hikâye (s. 191); Rivayet (s. 191); Şart (s. 191); Yeterlilik Fiili (s. 191); İsim-Fiiller (s. 192); Sıfat-Fiiller (s. 192-193); Zarf-Fiiller (s. 193-194); Zamirler: Şahıs Zamirleri (s. 194-195); İşaret Zamirleri (s.195); Dönüşlülük Zamirleri (s. 195); Söz Varlığı Özellikleri (s. 195-196); Çalışmanın Yöntem ve İlkeleri (s. 196-197); Harf Çevrim ve Yazı Çevrim İmleri (s. 198-199); Çeşitli İmler (s. 199); Metin (s. 199-225); Sayfa Kenarındaki Metin Dışı Yazılar (s. 226-227); Dizinler (s. 228-289); Özel Adlar Dizini (s.289-293); Diplomatik Metin (s.294-309); TIPKIBASIM (s.310-374); Kısaltmalar (s.375); Kaynaklar (s.375-378); Çevrimiçi Kaynaklar (s. 378); yazar Bilgisi (s. 378); Yazı Bilgisi (s.379: Alındığı tarih: 3 Mayıs 2019, Yayına kabul edildiği tarih: 4 Haziran 2019; E-yayın tarihi: 30 Haziran 2019).

Prof. Dr. Metin Ekici tarafından hazırlanan, yukarıda künyesini verdiğim “Eser”, Önsöz (s. 9), Giriş (s. (15-26: 1. Dede Korkut Kitabı’nın Nüshaları; 1.1. Dresten Nüshası; 1.2.Vatikan Nüshası; 1.3. Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası; 1.3.1. Türkistan/Türkmen Sahra Nüshasının Genel Özellikleri; 1.3.2. Türkistan /Türkmen Sahra Nüshasının Yazarı, Dili ve Tarihi; 1.3.3. Türkistan/Türkmen Sahra Nüshasının İçerik Özellikleri; Kaynaklar), Metinde Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri (s. 29); Orijinal Metin (Tıpkıbasım) Transkripsiyon (s.30-152: *Bu bölümde, ‘çift numaralı’ sayfalarda ‘Metin’, “tek numaralı” sayfalarda da ‘metnin transkripsiyonu’ verilmiştir.*) bölümlerinden oluşmaktadır.

NOT-1: **Metin Ekici, Nasser Khaze Shahgoll (vb.ları), Yusuf Azmun, Necati Demir**'in *Dede Korkut Kitabı* üzerine yaptıkları yayınlar ve bu konuda yazılan bazı makaleler ile ilgili bir makalenin künyesi aşağıda verilmiştir:

[Kürşat Efe, "Dede Korkut Oğuznâmeleri Üzerine Yeni Araştırmalar", *DEDE KORKUT Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 19, Ağustos 2019, s. 292-309].

Bu yazıda, Dede Korkut üzerine yeni yapılan yayınlar ile ilgili bilgiler verilmekte, içindekiler sıralanmakta, fakat metin okuyuşlarındaki hatalar üzerinde hiç durulmamaktadır.

Burada, Metin Ekici'nin okuduğu (...ilk metin okuma anından sonuna kadar boş vakitlerinin tamamında yardıma gelen Dr. Gürel PEHLİVAN;tarih ve tarihî silah bilgisi ve de eski metinlere hâkimiyetiyle desteğini gördüğüm....Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN;okuma sırasında metnin kontrolünü yapan, yorumlu transkripsiyon ve diğer teknik konularda her türlü desteğini sunan.....Dr. Fazıl ÖZDAMAR da dâhil, eserin oluşmasında katkıda bulunanlar...) metin transkripsiyonu üzerinde durarak, bana göre, okumalarda görülen bazı '**hatalar**'ı belirtmeye çalışacağım.

NOT-2: 1) Metin Ekici'nin okuduğu metinlerde, *sayfa numaraları verilmiş, fakat satır numaraları verilmediği için*, karşılaştırmada zorluk çekilmektedir.

2) Ekici'nin **1b** ile verdiği sayfa numarası diğerinde **1a**'dır.

3) Ekici'nin verdiği dip not sayısı 50; diğerinde verilen açıklamalı dip notu sayısı 202'dir.

4) Ekici'de (*nun+kef = n*) ile gösterilmiştir; diğerinde (**ng**) ile verilmiştir, doğrusu da budur.

5) Ekici'de, bazı okuyuşlar, Türkiye Türkçesine göre yapılmış; Türkmen ve Azerbaycan Türkçesinin söyleyiş özellikleri gözden kaçırılmıştır.

6) Ekici'deki "SÖZLÜK" bölümü 6 sayfa olup, kelimelerin anlamları verilmiş; fakat hangi sayfa ve satırda geçtikleri belirtilmemiştir.

7) Ekici'de, ayrıca, "DİZİN" diye 4,5 sayfalık bir bölüm vardır ki burada verilen numaralar, eserin sayfa ve satırlarını değil, kitaptaki sayfa numaralarını göstermektedir. Hataları olduğu için kullanışlı değildir.

8) Bizim bilgisayarımızda transkripsiyon işaretleri bulunmadığı için, Arap harflerinin karşılıkları şöyle gösterilmiştir: Medli elif/elif (â), sad (s), kaf (k), ha (h), hı (h), gayın (g), tı (t), zel (z), nun+kef (ng), kapalı e (e)

Ekici'nin okuduğu metinlerde tespit edebildiğim "düzeltmeler" aşağıdadır:

Ekici'nin okuyuşu:

1b-1: Hakk Te'âlâ

2 Cibril

5 dînlü

10 sâyebân

(=gölgelik; büyük çadır, otağ')

11 Davud Nebî

11 yetürürdi

11 münâcatda

Bizim okuyuşumuz:

Hakk Ta'âlâ (*pek çok yerde*)

Cebre'il

dîn-lü

sâybân (*pek çok yerde*)

Dâvud-ı Nebî

yetürürdi [**e**= kapalı e yerine]

münâcatda

(*münâcât* : “yakarış, dua; Tanrı’dan bir şey dilemek için söylenen söz.”)

13 İbrahim Halilullah

İbrâhîm Halîlü’l-lâh

13 hocası-y-ilen

hivâcesiylen

14 bana

banga

2a-1 İbrahime

İbrâhîme

8 Kur’an

Kur’ân (*pek çok yerde*)

7 mümin hakir

mü’min müttakî

9 dosta

dutsa

9 zeki

zekî

12 sehi

sahî

(= “eli açık, cömert”)

13 dahî

dahı

(= “dahi, da/de, bile” < Tü. **takı**)

14 safâ

sefâ

(= 1.safalık, berraklık; 2. Gönül rahatlığı.)

2b-1 gâziler

gâziler

(*gâzî* : “gazâ eden, düşmanla savaşan kimse”)

2 şehîd gerek

şehîd **gâzî** gerek (*hâşiyede*)

3 dervişlerüng

dervîşlerüng (*pek çok yerde: dervîş*)

4 Veysel-Karan

Veysü’l-Karan

7 bedevli

bedevli (*pek çok yerde*)

(*bedev* : bir at cinsi; *bedevli* : “bedev atı olan”)

8 çal-karakuş kıynaklı çal kara kuş kaynaklı (*Bu konu için bk. S.201, not:*

18)

(*çal* : “boz, kır, alaca, kül rengi”; *kara kuş* : “kartal”)

8 bürküt

bürgüt

(= “bir tür kartal” < Moğ. **bürgüd**)

9 yatmaz uyumaz

yatmaz uyumaz

(*uy-* “uyumak” /Tebriz ağzı)

10 borçlularun harçluğu

borçlı-larun**g** harçluğu

10 yalanaçların geyecegi yalanaçların**g** gecigesi (*bk. S.201, not: 20*)

(*yalanac* : “çıplak, üryan, yoksul”; *gecige* < Moğ.

gecige “artçı birlik; arka, ense)

11 Adabasa yerinde

ada basa yeriyende

(*ada basa yeri-*: “sağlam ve güçlü adımlarla yürümek”)

12 yürek yaran

yürek yar**an**g

(*yar-* : “yarmak, yarık açmak”)

13 ulaldugıca

ulaldugca

(*ulal-* “ululanmak, kendisine saygı gösterilmek, büyümek”)

14 ümid

ümîd (*pek çok yerde*)

(< Fars. “umut”)

14 büyüldüğüce

böyüldugca

(*böyül-* “büyümek”)

3a-1 karıduğca	karıduğca
(<i>karı-</i> : “yaşlanmak, kocamak”)	
3 ulu âyetinde öz zâtında	
(<i>öz</i> : “kendi, öz”; <i>zât</i> “1.kişi, şahıs, kendi; 2. öz, cevher”)	
7 refâhı-y-içün	refâhı-çün
7 ...muhtâcun eyler-mi muhtacdang ileri muhtâc’ün-ileyhi	
muhtâc ilahî (<i>muhtâc’ün ileh</i> : “gerekli olan, ihtiyaç duyulan şey”)	
3b-10 ârân sazun gür mişenün	aran sazung gür meşenung
kollarında	
10 aslan enirür	aslan engrür
(<i>engre-</i> : “kükremek, haykırmak, bağırma”)	
< DLT. 73: <i>angra-</i> / <i>ingre-</i>)	
4a- 9 dürüşende	duruşanda
(<i>duruş-</i> “karşı karşıya gelmek, çarpışmak, savaşımak”)	
9 dürüşmişce	duruşmişca
10 arha den sürülürse	arhadang sorulursa
11 yiner	yenger
(<i>yeng-</i> : “yenmek, üstün gelmek”)	
4b- 1 üç ıldırım inse	uc ıldırım ense
(<i>uc</i> : “sebebiyle”; <i>ıldırım</i> : “yıldırım”)	
1 sâyhân	sayhan
(= “taş, taşlık yer” < DLT. 514. <i>say taşlık yer</i>)	
4 damırinsa	damızsa
(<i>damız-</i> : “damlatmak, damla damla akıtmak”)	
4 mişeni	meşe-ni
(<i>meşe</i> : “orman, ormanlık yer”)	
5 koba	kuba
(= “(deve veya kaz için) konur rengi”)	
7 gölge	kölge
(=gölge)	
9 kıynakunun	kaynakınung
(<i>kaynak</i> : “yırtıcı kuş ve hayvanlarda tırnak, pençe”)	
9 çiletse tomçukunun	çiletse tumçukınung
(<i>çilet-</i> “saçmak, serpmek”; <i>tumçuk</i> “gaga” < DLT.)	
10 tüm	tom
(= sert, katı”)	
10 yım yımlansa	yem yemlense
(<i>yemlen-</i> : “yemlenmek, beslenmek”)	
13 geyigi mârîhde	geyigi marıhda
(<i>marîh</i> : “pusu, av gözetleme yeri”)	
5a-12 agılınun	agılung
(<i>agıl</i> : “ağıl, arkaç”)	
ögeç	ögec

(= “öveç, iki üç yaşındaki erkek koyun”)

5b- 2 harb harb

harp harp

5 nazarsak oldığıça

nazar, sak olduğca

(*nazar* : 1. bakış, göz, bakma; 2. huzur, kat, ön”)

sak : “sağ, sağlam, sağlıklı, esen”)

7 için

ipçin

(*ipçin* : “zırh” < Moğ. *öbçin*)

10 asl-ı Selcik

asıl Selcik

11 uradur-mı? Uratmak

üredür mi? Üretmek

(*üret-* : “üretmek, çoğaltmak”)

12 hemi

hamı

(= “bütün, hep, herkes”)

6a- 6 üc ıldırım, dökübeni

ıldırım, degübeni

12 söküsünde

seküsünde

(*sekü* : “seki, yüksek düzlük yer, dağ başındaki düzlük”)

6b- 1 geyik

geyik

1 çeşme suyunun

çeşmesinüng

2 çârhovuzlar

çâr havuzlar

(= *büyük havuzlar*)

3 sürâhiler ...la'l-i çakır

surâhiler la'lî çakır

(*la'lî çakır* : “kırmızı şarap”)

4 kuzular

kuzular

5 çaka den

çakırdang

(*çakır*: “şarap, içki”)

8 eklim

eglim

(= *1.eğik, eğri; 2.yamaç*)

9 kızıl bugdadın kildi

kızıl bugda dîn kilidi

(*kızıl* : “kızıl renkli”; *bugda* : “buğday”)

13 yıhdurmasa

yencdürmese

(*yencdür-* : “ezdirmek, hurdahaş etmek, parçalamak”)

14 yeni

yengi

(= “yeni” < DLT. 610: *yangı*)

7a- 1 küni

güni

1 yen yeng

(= “giysi kolunun el üstüne gelen bölümü, kol ağzı; yen”)

4 yoşanmasa

yumşanmasa

(*yumşan-* : “yumuşamak, sertliğini gidermek”)

6, 8 sâirinde sayra[ya]nda

(*sayra-* : “ötmek, cıvıdamak, şakımak”)

7 elçilüka

elçiluka

(= *elçiliğe*)

12 bağlayuben

bağlayubang

13 ala bıdaklu sürcidâlar ala baydaklu sur cıdalar (bk. **7b-1,2**)

(*ala* : “ala, karışık renkli, çok renkli, alaca”;

baydak : “bayrak, sancak”;
sur : “sarı, kamyş sarısı; parıldayan”
cıda : “süngü, kargı, mızrak”)

7b- 1 söven kimi sögenduğı **seveng** kimi sevkendugı

(**seveng** : “kazık”;

kimi : “gibi”

sevken- “dayanmak, yaslanmak”

8 benim benim

menem menem

9 cirasınlar

cirasınlar

[< Moğ.: **cilasun** “cilasun, yiğit kimse”]

8a- 1 koc

koç

(= 1. koç; 2. sağlıklı, gürbüz genç erkek, yiğit”)

4,6,11 koba

kuba

(=“**konur rengi** ‘deve ve kaz için’ ”)

5 **kakıldıssa kukıldıssa kakkıldıssa kukkıldıssa**

(**kakkıldış-** : “kuşlar bağrıışmak, gıdaklaşmak”;

kukkıldış- : “aynı”)

5 yengil

yangıl

(= “1.bir tarafı kırmızı bir tarafı beyaz elma;

2.kırmızımtrak; 3. Alaca, açık koyulu”)

7 tablbazı

tabl-ı bâzî

(= “eyerin kaşına asılan,kuş kuşlamada doğan

ve başka avcı kuşları salıvermeden önce av

kuşlarını ürkütmek için kullanılan bir tür daviul”)

9 tâlân

talán

(= “**talán**, yağma”)

9 **kaz-ilenşakıyub**

kazılan ...şakıub

10 **tomçukınun**

tumçukınun

(**tumçuk** : “gaga” < DLT. 236: **tumşuk**)

11 çilatsa

çiletse

(**çilet-** : “saçmak, serpmek, serpiştirmek”)

12 tüm...yım yımlansa tomyem yemlense

(**tom** : “sert, katı” < **tong**)

8b- 1 üstünde ötende

(**öt-** : “geçmek, aşmak”)

4 geyik

geyik

5 pençesinün

pençesinün**g**

7 dünek, ılıhılara

dünek [salur] ılıhılara (ekleme)

(**dünek** : “in”; **dünek sal-** : “yuva kurmak”)

ılıhu : “yılık, at sürüsü”)

8 yetişende salla urur yetişende salla urar

(*salla* : “tokat”; *salla ur-* “tokat virmek” =
An.ağl.: *sille* “tokat”. DS.X, 3577)

9 yerine	yerine
10 hökürür	höğürür
(<i>höğür-</i> : “ <i>aslan bağürmak, kükremek</i> ”	
11 at etinde	atanda
(“ <i>attığı zaman</i> ”)	
12 olanda karıncuğı	ölende karıncügi
9a- 1 ögeç	ögeç
(= <i>iki üç yaşındaki erkek koyun; öveç</i> ”)	
2 gavga	gavgâ
4 cânverler	cânavarlar
6 cerkeleyüb geder-iken <i>gen</i> /	cergeleyüb geder-iken <i>geng</i>
(<i>cergele-</i> : “ <i>sıralamak</i> ” < Moğ. <i>çerge</i>)	
7 yavşan	yovşan
(= “ <i>yavşan, yavşan otu</i> ”)	
9 tazı	tâzî
(= <i>tazı</i>)	
10 döğüb	dögüb
11 mahalde	mahalda
(= “ <i>mekânda, yerde, yörede</i> ”)	
13 yoruluben	yorulubang

10a- 2 sünüler yavızı sügüler [< *süngü* / *ng* > g değişimi ile] ya-
vuzı

(*sügü* : “*süngü, mızrak*”;

yavuz : “*1.yaman, kötü, fena; 2. keskin; 3. şiddetli, hızlı; 4. sert; 5. güçlü*”)

2 yavızı çekecek ... umrar / yavuzı çekicek ... omrar
(*omr-* : “*(kemik vb. gibi sertşeyleri) kırmak*”)

3 üç yelekli *sahâr* üç yelekli *suhar*

(*yelek* : “*1. telek, kuşların kanat uçlarındaki tüylerden her biri;*

2. okun yay kirişine takılan bölümdeki tüy, ok tüyü”

suhâr : “*bir tür ok*”; *üç yelekli suhar* “*üç telekli suhar ok*”)

4 yavızı degecegiz / yavuzı degicegiz

(*deg-* : “*değmek; değerli olmak*”)

4 mavaldur moval[da]d-ur (bk. s. 209, not: 93)

(*movaldat-* : *hayvanı* “*1.böğürtmek; 2. bağürtmek*”)

5 yavızı yavuzı (*pek çok yerde*)

5 çalınacak ... baş ögütürür / çalınacak ... baş öktürür

(*öktür-* : “*kesmek*”)

8 yilegi yetişmedin yeleşti yetişmedin

(=oku varmadan)

9 cihan cihân

11 tufan (= <i>firtına, kasırğa, çok şiddetli yağmur ve firtına</i>)	tûfân
11 alubeni	alubanı
12 kıynakınun (<i>kaynak</i> : “yırtıcı kuş ve hayvanlarda tırnak, pençe”)	kaynakınung
12 çiladur	çiledür
13 tomçukınun (<i>tumçuk</i> : “gaga”)	tumçukınung
14 tüm yüreği yım yımlanur / tom yüreği yem yemlenür	
14 tabl-bâzı (= <i>eyerin kaşına asılan, mkuş kuşlamada doğan ve başka avcı kuşları salıvermeden önce av kuşlarını ürkütmek için kullanılan bir tür davul</i>)	tabl-ı bâzî
10b- 1 suna Alca (<i>sona</i> : “suna, erkek ördek; göl ördeği”)	sonaAlaca
2 yavızı kaz uşadur / (<i>üşet</i> : “korkutmak”)	yavuzu kaz üşedür
3 ütlegi yavızı (<i>ütelgi</i> : “bir tür doğan”)	ütelgi yavuzı
3 hokkâr ceyran / (<i>hokkar</i> : “bir tür balıkçıl kuşu”; <i>ceyran</i> : “ceylan” < Moğ. <i>cegeren</i> > Tü. <i>ceren</i>)	hokkar Ceyran
4 yügrük kırkı yavızı fare bildircın / yügürük kırkı fere bildircın	
5 yavızı sâdık (<i>sadak</i> : “içine ok konulan torba veya kutu biçimindeki kılıf, okluk” < Moğ. <i>sadagak</i>)	yavuzı, sadak
7 üstünde	ötende
8 yerde	yerde
9 geyiği mârîhde ... ince / geyiği marıhda...inçe (marıh “ <i>pusu, av gözetleme yeri</i> ”)	
11 yavızı mişenün (<i>mêşe</i> : “orman, ormanlık yer”)	yavuzımêşenüng
13 güreler (<i>kürele</i> - “bir şeyi kaldırıp atmak”)	küreler
11a- 1 yerineyavızı	yerine yavuzı
2 yetişende	yetişende
3 akaç (= “ <i>ağaç, sopa; bir mesafe ölçüsü</i> ”)	akaç
4 mahallinde	mahallında
4 agılınun (<i>agıl</i> : “ <i>ağıl, arkaç</i> ”)	agılung
4 ögeç	ögeç
7,10 gavga	gavgâ

7 dolandırur (= <i>dolaştırır</i>)	dolandurur
8 kuyma kuyma	koyma koyma
9 yavuzına hapar (çer : “ <i>terlemiş atta sulama sonucunda meydana gelen romatizma iltihabı</i> ”)	yavuzına çer
10 ayasını	iyesini (= “ <i>sahibini</i> ”)
10 urur	urur (= “ <i>vurur</i> ”)
12 bilig bnar	bilik büker
11b- 4 hemi ola-y-dı	hamı olaydı
6 seğırtte-y-di (segirt- : “1. <i>koşmak</i> ; 2. <i>Yürümek</i> ; 3. <i>Koşturmak</i> ; 4. <i>saldırmak, akın etmek, çapul için hücum etmek</i> ”)	seğırtseydi
7 mehmul tevkilli	mahmel tükli
(mahmel : “1. <i>kadife</i> ; 2. (<i>mec.</i>) <i>parlak ve yumuşak olan</i> ; tük : “ <i>tüy</i> ”; tükli “ <i>tüylü, tüyü olan</i> ”)	
7 kâküllü	keküllü (< Moğ. kekül “perçem”)
9 söy dırnagı	soy dırnag (= <i>soyu sopu düzgün</i>)
(soy : “1. <i>soy, köken sülale</i> ; 2. <i>İyi ve üstün nitelikleri bulunan</i> ; 3. <i>soylu</i> ; dırnag : “ <i>güzel, düzgün soy</i> ”)	
10 bidev	bedev
10 önce ... öncil (ögce : “ <i>önce</i> ”; ögcil : “ <i>öncül, öncü, önde giden</i> ”)	ögce ögcil
11 cıldar ter ... çözelür / cılav darta ... çerelür (cılav dart- : “ <i>dizgin çekmek</i> ”;	
çerel- : “(<i>kızgınlık, şaşkınlık vb. nedenlerden</i>) <i>gözleri fazla açıp kapamak</i> ”)	
12 ayasını	iyesini
(iye : “ <i>sahip</i> ”)	
13 hemi (= “ <i>bütün, hep; herkes</i> ”)	hamı
12a- 1 keyse-y-di	geyseydi
3 varsa-y-dı	varsaydı
5 barusında ...urur (bârû : “ <i>kale duvarı, sur</i> ”)	bârûsında....urur
7,8 ülen	öleng
8 atlas-ilen (atlas : “ <i>yüzü parlak, sık dokunmuş bir ipeklî kumaş türü, seten</i> ”)	atlas-ılan
9 sâyebânlı (= <i>gölgeliği olan; büyük çadırı olan; otağı olan</i>)	sâybânlı
10 deyende	deyende

11 mirahorlı mîr-âhurılı
(= imrahorlu, imrahoru olan)

12 şilanında şileninde
(**şilen** “ziyâfet < Moğ. **silü(n)** “çorba”
Lessing 708a; **şilen** “çorba” TMEN 242)

12 gölgesi kölgesi

13 pâdşâsı pâdişâsı

14 pâdşâh pâdişâh

12b- 1 öğcedegenek, degedügi / öğce degeng, degdügi
(**deg-** : eğmek; değerli olmak)

1 degmiyen degmeyeng

3 tüm yüregi tom yüregi

(**tom** “katı, sert”)

3 sünüli sügüli
(< **süngü**+li “cida, neyze”)

4 sürcidânun sur cıdanung

(**cida** < Moğ. “süngü, kargı, mızrak”)
(**sur** “1.sarı, kamış sarısı; 2. parıldayan”)

5 sahârdom suhâr dem

(**suhâr** : “bir tür ok”;

dem : “1. kılıç, hançer, bıçak. vb.nin
keskin yanı; 2.keskin”)

6 disgirgeni ...mişenün / diskirgeni meşenüng
(**diskirgen** : “çok korkutan, çok ürüküten, korkudan
sıçratan”)

7 hüğürgeni höğürgeni

(**höğürgen** “çok bağırın, çok kükreyen”
< **hö**: ‘yansıma’+ **Kır-** = ‘bağırma’)

8 Sarıkamış Sarı Kamış

9 hetbetli heybet-li

10 Salur igi Salur yeği

(**yeg** : “iyi, daha iyi, üstün”)

13 göçen köçeng

(**köç-** : “göçmek, yurt değiştirmek”)

13 Aras-ilen Arasılang

14 kabaya tâlân Kubaya talan

(Not 1: **sünü** : cidâ, nîze ma’nasına . / cida, neyze ma’nasına.)

13a- 1 Şîrvân-ilen Şamahını ülkelenen Minkışlakun / Şîrvânılang Şama-
hını ölkeleneng Min Kışlakung

2 Lezgi-y-ilentufan	Lezgiyleng ...tûfân
4 cidâsinun	cıdasinung
(<i>cıda</i> : “süngü, kargı, mızrak”)	
5 Kimuk-ilen	Kımukılang
8 Tabasaran	Tabarsaran
9 begi.....Dündar	begi...Dundar
11 bidevli	bedevli
12 çal-karakuş kıynaklı	çal kara kuş kaynaklı
(<i>çal</i> : “boz, kır, alaca, kül rengi”;	
<i>kara kuş</i> : “kartal türünden kara kuşlara verilen ad”	
<i>kaynak</i> : “yırtıcı kuş ve hayvanlarda turnak, pençe”)	
13 uyumuz	uymaz
13b- 1 kiynegi	geynegi (<i>geynek</i> “gömlük, giyecek”)
1 harçlugu	harclügi
4 tuman	tümen
(= <i>onbin</i>)	
4 Gazan-ile	Gazanıla
5 büyüdukca	böyüdukca
9 yatub, evin ala bıdak cidâsına / yatub uyan, ala baydak cıdasına	
(<i>yatub uyan</i> : “yatıp uyuyan”	
<i>ala baydak</i> : “alacalı, çok renkli bayrak”;	
<i>cıda</i> : “süngü,kargı, mızrak”)	
10 gaburkası	gabırgası (< Moğ. <i>habırha</i>)
11 zarb-ilen	zarbılan
(<i>zarb</i> : “darp, vuruş, vurma, dövme”)	
13 Kara Budag-ilen	Kara Budagılang
14 inmiş ... sulatmış	enmişsöletmiş
(<i>sölet-</i> : “söyletmek”)	
14-a 1 pâdişâhun	pâdişâhun (<i>pek çok yerde</i>)
1 Begdillinün büyügi	Begdilinüng böyügi
3 kıflına	kıflına
(<i>kıfl</i> : “kilit”)	
4 eli	eli
6 bıyıglarını	bıglarını
(<i>bıg</i> = <i>bıyık</i>)	
7 orni	evreni
(<i>evren</i> : “İbüyük yılan, ejderha”)	
7 büyügi	böyügi
(<i>böyü-</i> : “büyümek”; <i>böyük</i> : “büyük”)	
8 Böre ulusını Büre.....ölümünü	
(<i>Büre</i> “kişi adı”: <i>Büre Dost</i>)	
10 Alay Han-ile	Alay Hânıla
11 Kırbaragın	Kı[1] Baragın

(Not: **r** ile yazılmışsa da tarihî metinlerde
Kıl Barak'tır)

12 yitgac (= yetiştığı zaman, ulaştığı zaman, vardığı zaman)	yetkeç
14b- 1 büyügi	böyügi
1 korçı (kurçı : “İlhanlı devletinde silahlı asker, bekçi, muhafız)	kurçı
4, 11 yeriş (yeriş : “akın, saldırı, hücum”)	yeriş
5 yaşayuben	yaşayubang
8 kalbini (kal- : “kalmak”)	kalbanı
9 miçküllere (miçek “sinek, sivrisinek”; Anadolu: mucuk “küçük sinek”)	miçeklere
10 eller içmez (iyler içmez = kokuştuğı için içilemeyecek duruma gelen (su), kokmuş, pis)	iyler içmez
10 sulanmaz-mı (sülen- ‘küçültücü ifade olarak “yemek ve benzeri şeyleri aramak veya olduğı yere gitmek”)	sülenmez mi?
13 çift kâvine (cüft “saban, pulluk”; gavayın < Fars. gavahın “büyük saban, kara saban”)	cüft gavayına
14b- 4 göçende (köç- : “göçmek”)	köçende
5 kulıkına (kulluk : kulluk, hizmet”)	kullukına
6 mollalara (mollâ : “din hâdimi, imam”)	mollâlara
8 dervişlere	dervişlere
9 safâ (= “1. saflık, berraklık; 2. gönül rahatlığı; neşe, zevk, eğlence”)	sefâ
12 ecelsizce ... tüş olmaz-mı / ecel-sizce.....tüş olmazmı (tuş ol- : “denk gelmek, rast gelmek, rastlamak”)	
13 yele yalpa (yıl- “parıldamak, parlamak, ışık saçmak” yalp- “parıldamak, parlamak, ışık saçmak”)	yıla yalpa (=parıldayarak)
15b- 2 at küclüsi (güçlü : “güçlü, gücü olan, kuvvetli, yavuz”)	at güclüsi
3 önce gelür öncil alur	öğce gelür öğcil alur

(öğce “önce”; öğcil “öncül, öncü, önde giden”	
3 cıldar ter	cılav darta
(cılav “dizgin”; dart- “çekmek”)	
6 yoldaş hiçi, nöker pesi	yoldaş hiçi, nöker pisi
(nöker “erkek hizmetçi, uşak” < Moğ.; pis “kötü, alçak, rezil; tecrübesiz”)	
7 hövler döner, kâim oha	havlar döner, kayım oha
(hav “atın bir kavis çizerek, tekrar geldiği yola, çizgiye geri dönmesi”; havla- “geri dönmek”) (kayım “dayanıklı, sağlam”)	
8 sürcidâya	sur cıdaya
(sur “1.sarı, kâmiş sarısı; 2.parıldayan; cıda “süngü, kargı, mızrak” < Moğ.)	
8 pâre	para
10 Kâ’be	Ka’be
11 kürlük-ilen	kürlükılan
(kürlük : “cimrilik”)	
16a- 1 çokul	çukul
(= “haberci, casus, dedikoducu, söz getirip götüreren”)	
4 örülmak ... bosaluk	urlamak ... busaluk
(urla- : “ulumak, ürüme, bağırıp çağırmak”; busalık : “duman, sis, pus”)	
8 alca laçın	alaca laçın
(alaca : “alaca”; laçın : “doğan”)	
10 sar kamışun	sar[ı] kamışung
11 ugurlanub suna	ogurlanub sona
(ogurlan- : 1. saklanmak, gizlenmek; 2. (bir işi) gizli olarak yapmak.”)	
11 ötlegi	ütelgi
(= “bir tür doğan”)	
12 ceyrân	ceyran
(= “ceylan” < Moğ. cegeren > ceren)	
13 fare, bıldırcın	fere bıldırcın
(fere : “yavru, genç”)	
16b- 1 öninde	öginde
(ög : “ön, ön taraf”)	
2 çapubeni	çapubanı
(çap- : “koşturmak, akın etmek, koşmak; vurup kesmek”)	
3 sunu beni	sünübeni
(sün- : “koşmak”)	
9 bidev bidevün	bedev bedevüng

10 ala cidâ	ala cıda
12 n'eylesün	neylesüng
17a- 1,2 dilese	dise
5 igi saymaz tüm	iki saymaz tom
6 ulumasından	ölümindeng
6 kiçkesinde	gecigesinde
(<i>gecige</i> < Moğ. "artçı birlik")	
9 nâmus	nâmûs (pek çok yerde)
13 gûrda ... büyümiş	görde böyümiş
(<i>gör</i> : "mezar, kabir" < Fars. <i>gûr</i>)	
17b- 1 olur	ölür
2 oh [üç] otuz on	Üç otuz on
5 tayın töşin	tayın tuşin
(<i>tay</i> : "denk, eşit, eş, tay"; <i>tuş</i> : "denk, akran, dost")	
7 öninde	öginde
(<i>ög</i> : "ön, ön taraf")	
8 digiricigi	degricigi
(<i>degricek</i> : "sağrı" < <i>tegre</i> "çevre, yuvarlak")	
8 yeriş	yeriş
(= "akın, saldırı, hücum")	
10 tohulusı çok duman	tohulusı çok dümen
(<i>tohulu</i> : "toklu, altı aylıkla bir yaş arasında kuzu")	
<p><i>DLT. toklu</i> "altı aylık kuzu" (bk. T.Gülensoy, "Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, İstanbul 2018, s. 746)</p>	
(<i>dümen</i> < <i>tümen</i> "sürü, yığın, büyük küme")	
10 şilanda	şilende
(<i>şilen</i> < Moğ. <i>silü(n)</i> "çorba")	
11 ugurluka	ogurluka
(<i>ogurluk</i> : "hırsızlık, arakçılık, çalma")	
11 şirincanver	şirincinür
(<i>şirincin-</i> "dadanmak, alışmak")	
11 mâl götürür, üçemcide	mâl götürür, üçimcide
(<i>üçümcü</i> "üçüncü")	
12 sitem-ilen	sitemileng
(<i>sitem</i> "eziyet, cefa, zulüm, kıyğı")	
13 çengelde	çengâlde
(=çengel)+de	
13 koyubeni yâd avcına	koyubanı yâd ucına
18 a- 1 bişe	bişse
6 oluben	olubang
7 safâ	sefâ
9 Kıyan	Kıyan
10 dogudakı İcân.... itce	dogudukı İcen it-ce

11 **Karhûn**

11 işkillen

(= “**şişek**; iki yaşındaki koyun”

Karhun

işşekileng

< ***tîşek** < ***tîşe**- “diş çıkarmak”)

AH., MA., Hts. Osm., Çağ. **şişek** ;

Osm. **şişik**, **şişek**

Çağ., Sart. **şişak**

An.Ağl.: **şişak**, **şişek**, **şişik**, **şişşik**, **şüşek**

(DS. X, 3786; Gülensoy, 697)

13 kılıc-ilen

18b- 1 Uşanî

(**Üşni** : “İran’ın Batı Azerbaycan eyaletindeki Uşnu/Üşnü şehri”)

1 **kadîmden**

3 firâk

3 Hemedân-ilen Dergezîn

3 Kerbelâ

4 cemi’i şehirler ... **Kâşân**

5 öz İsfahân

6 ala cidâ

9 gür**Kazvîn**

(**kür** : “1. tembel, 2. inatçı, 3. cimri”)

10 mâllı ... mâlsız ... **kadîmden** / Mâl-lı ... mâl-sız ... **kadîmîden**

11 **çukul çıkmaz Germel-ilen** çukul çıkmaz **Germiliyleng**

(**çukul** : “*haberci, casus, dedikoducu*”)

(**Germi** : “*Erdebil’in Germi bölgesi*”)

12 Gîlân

13 Erdebîl ...Tâlîş

14 Şîrvân

19-a 1 **Hîtâ**

2 Rûm

e, adamı şerce İrevan

(**geçi** : “*keçi*”; **ger** : “*uyuz, uyuz hastalığı*”;

şer : *kötü, fena, şer*”)

3 Nahçıvân, Şervel

4 Tebrîz

5 yıkınakı

(**yıkınak** : “*toplanma yeri, bir araya gelme yeri*”)

7 çâv erenler, çâv erenler çâv erenler, çâv erenler

(**çav** : “*ünlü, namlı*”)

11 **hâcı**

(=*hacı; hacca giden*)

12 **kabul**

kılıcıleng

Üşni

kadîmîdeng

fark

Hemedanileng Dergezin

Kerbela

cemî’i şehirler **Kaşan**

uz İsfahan

ala cıda

kür**Kazvin**

Gilan

Erdebil.....Talîş

Şîrvan

Hata

Nahçıvan, Şerül

Tebriz

yıkınakı

hâcî

kabûl

19b- 1 tūka boyılı (<i>toka</i> : “kısa boylu, semiz, şişman”)	toka boyılı
3 evünde	evinde
8 üç yilekli sahâr okla	üç yelekli suhâr oklar
9 bağır delüb geçse ötse;	bağır delüb geçüb ötse.
9 ala bıdaklı (sürcidâlar)	ala baydaklı (sur cıdalar)
10 elib hob (<i>il-</i> : “ilmek, ilişmek, dokunmak, değmek, geçmek”)	ilib Hûb
12 süksün (= ense; Kayseri ’de SÜKSÜN adlı köy var.)	sügsün
20a- 2 çisgin (= çiseleyen yağmur)	çiskin
3,5,12 Gazan-idüm	Gazan-ıdum
4 olubeni	olubanı
6 Alaçakun Çolpa Daginun	Ala Çakung Çülpe (?) Daginung
7 ala sâyebân çatılmışdı (= ala çadır kurulmuş idi.)	ala sâybân çatılmış-ıdı
8 süzülmüşdi (<i>süzül-</i> : “süzülmek, dökülmek”)	süzülmüş-ıdı
9 sakdaki (NOT: dal’dan sonra ‘elif’ YOK, üstün VAR.)	sakd[a]ki (=sağdaki)
20b- 1 gazan-ıdı (= kazan-ıdı)	gazan-ıdı
8 tepredebilmezdi (<i>tepret-</i> : “kımlıdatmak, sarsmak, oynatmak”)	teprede bilmezdi
8 kevrürini (<i>kevrür-</i> : “gevşetmek” < DLT. kev- “yumuşatmak, zayıflatmak”)	kevrürü[b]eni (?)
8 dalıda gen (<i>genç</i> : “geniş, enli”)	geng dalıda
9 pâdişâhdan vekîllüki	Pâdişâhdang vekîl-lukı
11 gelmişdi	gelmiş-ıdı
12 elmasdan ak dabanum-ile	almâsdang ak dabanumıla
13 Gazan-idüm	Gazan-ıdum
21a- 2 dâdlı (= tatlı, lezzetli)	dadlı
3 da’vâ-ilen	da’vâylang
4 silintiler (= 1. selin bıraktığı çer çöp, selin getirdiği ağaç, kütük vb.; 2. mec. derinti, insan kalabalığı)	selinti-ler
5 kentli dahice (<i>kentli</i> : “şehirli”)	kent-li dahıca
7 bed-nefs-ilen (=nefsi kötü olan kişi; kötü ruhlu) ile	bed-nefsilen
10 Tât evü-y-ilen Türk evü	Tat eviyleng Türk evi

11,12 Tât	Tat
21b- 2 <i>deyebilmeye</i>	<i>deye bilmeye</i>
3 döndüre halo <i>deye</i>	döndere hâlû <i>deye</i>
(<i>dönder-</i> : “döndürmek, çevirmek”);	
<i>hâlû</i> : “dayı”)	
5 dere, tepe kalmasa	dere tepe kalmaya
5 ekin-ilen şahm ola; dana bozu /	ekinileng şohum ola dana buzav
(<i>şohum</i> : “pulluk ve sabanla toprağı işleme, sürme;	
<i>buzav</i> : “buzacağı”)	
5 çiftede	çifte gede
(<i>cüft</i> : “saban,pulluk”)	
7 yerin de	yerinde
10 yetişmedin	yetişmedin
11 kayın ata-y-ilen	kayın ata ileng
13 yamân	yaman (=kötü, yaman)
13 <i>evcegizimi</i> ayıra,	<i>evcegizimi</i> ayır
13 <i>evcegin</i>	Evcigin
14 çubuk eke,	çubuk ege,
22a- 1 keçisi	geçişî
(= <i>geçişî</i>)	
4 ta’amlı	ta’amlı (=tadı güzel, lezzetli)
6 ‘ryâl	‘ayâl (=karı, eş)
9 yetişmeden	yetişmedin
11 daha-mı devletli koca	“dahay devletli koca! ”
(<i>dahay</i> : “haydi!”)	
11 söyleler	söyle[y]eler
12 âdem öle	adam ola
22b- 1 günorta-y-ilen	Gün orta ileng
2 şilanumda	şilenümde
[<i>şın+lamelif+nun+vav+mim+dal+yuvarlak he</i>]	
(<i>şilen</i> < Moğ. “çorba”)	
3 kârvânsara teg	kârvânsara tek
4 gördüm; men, Dede Korkud	gördüm men Dede Korkud ,
5 kapudan	kapudang
13 kür-ilen	kürileng
(<i>kür</i> : “1.tembel, 2.inatçı, 3. cimri”)	
23a- 1 tâlanıben	talanıbang
(<i>talan</i> : <i>talan, yağma</i>)	
2 mahallinde	ma/hallında
4 gedilmese	gedilmese
7 ‘âdillük-ilen elge	‘âdillügileng ölke
(ölke : <i>elif+lam+kef+yuvarlak he</i> ile; <i>elif-vav+lam+kef+elif</i> olmalı idi.)	
9 dost oluben	dost olubang

11 ay-ilen altun-ilen	ayıl ang altunıl ang
23b-2,9 bidev	bedev
3,11 yüz çevirüb	yüz çevürüb
(yüz çevür- : “yüz çevirmek, sırt çevirmek”)	
4 kord an kalmaz; ay-ilen	kurd ang kalmaz. Ayıl ang
(kur : “şenlik, ziyafet, toy”)	
5 ferişte altun-ilen	firişte altunıl ang
(firişte : “melek”).	
6 müfessereti	mefrakı (=mim+fe ‘noktasız’+re-kaf+ye)
(mefrak : “bozukluk, bozuk olma durumu”)	
7 pintisi	sepintisi
(sepinti : “sepilme, dağılma; uygunluk”)	
10 bâr-gîri	bârgîri
(bârgîr : “beygir; yük taşıyan ve araba çeken at”)	
12 dâyisinde	dayısında
13 kord an	kurd ang
(kur : “şenlik, ziyafet”)	
14 egsüglügi	eksüklügi
24a- 1 tap tap durur-iken âdem senden	tap tap durar-ik eng send eng
6 yerde-iken	Yerde ik eng
7 habbem yok der-iken	habbım yok der ik eng
9 dil dâhice	dil dahıca
(dahı : “dahi, da/de, bile”) < takı	
9-10 âb-i gönül	âbî göngül
(âbî : Ar. “çekingen, sakıncı”)	
12 sinecek sinecâkı	sinecek sınıcakı
(sınıcakı : sin+ye+nun+cim+elif / kaf+ye)	
13 kalkadura	kalka dura
24b- 1 kalkadura	kalka dura
2 yalangac un sırtın örte	yalangac ung setrin örte
(yalangac/yalanac : “çıplak, üryan”)	
3 hayreyleye	hayır eyleye
4 kadâ	kada
(= “kaza, bela, dert, kötülük”)	
5 beş vakt	beş vakit
9 ne çaklarda se her irtedan bulutı	ne çaklarda? Se her erte dan bulutı
(erte : “şafak sökme zamanı”)	
(dan : “tan, güneş doğmadan önceki alacakaranlık”)	
11-12 kâküllice tur kay lar sâirinde, bidev / keküllice tork kay lar sayrayanda	
bedev	
(kekül < Moğ. “perçem” > Fars. kâkül > Türk.)	
(torkay : “bir tür tarla kuşu” >TT. turgay)	
(sayramak : “ötmek, cıvıdamak, şakımak”)	
12 elin almı	isin almış

(*is*: “*koku*”)

14 **helâlinün**

helâlmung

25a- 1 çıkubeni

çıkubanı

2 gevcüdende

kevcüdende

(*kevcüt* - : “*gevşetmek, yumuşatmak; (birinin) gönlünü kazanmak*”)

7 Kayser Salur ayası

Kısar Salur iyesi

(*ie* : “*sahip*”)

8 igi

yegi

(*yeg* : “*yeğ, iyi, daha iyi, üstün*”)

9 akalarum-ilen

Akalarumılang

(*aka* : “*ağa, bey, büyük*”)

10 getmişdüm

getmiş-idüm

10 çâpâr geldi

çapar geldi

(*çapar* : “*ulak, haberci*”)

11 ne içersin

ne içerseng?

12 geldigüni

geldüğünü

13 öyine girdüm

oyına girdüm

14 eymerenmedüm

imrenmedüm

25b- 2 kıymazanmadum

kımzanmadum

(=*kaf+ye+mim+ze+nun+mim+dal+vav+mim*)

(*kımzan*- : “*kımlıdamak, kımlıdanmak, kalkmak istemek*”)

5 seksen min deyende

seksen min [geldi] deyende

6 arhalukca kaydum

arhalukcakıdum

(=*medli elif+re+hı+elif+lam+vav+*

kaf+cim+elif+kaf+ye+dal+vav+mim)

(*arhaluk* : “*arkalık; ev içinde giyilen bir tür hırka veya yelek*”)

8 namâz Muhammedi, yaradan

namâz-ı Muhammedî, yaradang

10 adabasa yerinde

Ada basa yeriyende

(*ada basa yeri*- : *sağlam ve güçlü adımlarla yürümek*)

12 bagır, öpkessin

bagır öpkessin

13 çaya girse çalılımlı, çalkarakuş

çapa girse çalılımlı, çal kara kuş

(*NOT*: 12b-12'deki **çapa girse** göz önüne alınarak düzeltilmiştir.)

26a- 1 Kara Göne

Kara Güne

3 Alay Hanlının Bolay Hanı

Alay Hanılang Bulay Hanı

6 Pâdşâh Bayındırın

Pâdişâh Bayındırdang

7 korçı başı

kurçı başı

(*kurçı* : “*Türkmen kabilelerinin atlı askerleri*”)

8 Tebrizden Aras-ilen

Tebrizden Arasılang

10 cidâsı Kımuklının

cıdası Kımukılang

(*cıda* : “*süngü, kargı, mızrak*”)

11 sâybân

sâybân

12 Kabaldın	Kabaldang
13 anun için ... Panbukçunun	anung-içüng Panbukçinung
14 Minkışlaka tâlân	Min Kışlaka talan
26b- 5 Alagözün Şerâncâna	Ala Gezüng Şarabhâna
6 karîme	karma
8 önünde durmuş-idi (ög : “ön, ön taraf”)	öginde.... durmuş-ıdı
9 Aras-ilen	Arasıläng
10 Kars Kal ’asını ol yeriyişde	Kars Kal ’esini ol yerişde
11 Akça Kal ’a Sürmelide Lala ... tigdüm / Akça Kal ’e Sürmelüde Lele tikdüm	
(Sürmelü: metinde: <i>sin+re+mim+yuvarlak he+lâm+ye+dal+yuvarlak he</i>)	
12 begler-ilen Serhâb Dagina	beglerileng Surhâb Dagina
13 nekkâre (= “davul, kös”)	nakkâre
14 anda alpım erim (anda : “o zaman; onda, orada”) (alp : “alp, yiğit, kahraman”)	Anda “alpam, erem!”
27a- 1 âdemler	adamlar
2 igi , Zulkadirli delüsi Sâvalan	yegi Zu’l-kadirli delüsi Sava-
lan	
(yeg : <i>yeğ, iyi, daha iyi, üstün</i>)	
3 Sarıkamuş ... hetbetli	Sarı Kamuşheybet-li
4 ...yâlmanı, sürcidânun cibiri, sahâr yalmanı, sur cıdanung cibiri, suhâr (yalman : (<i>kılıç, mızrakvb.</i>) <i>kesici ve batıcı araçların kesen veya batan bölümü</i>) sur : “1. sarı, kamış sarısı; 2. parıldayan” cıda : “süngü, kargı, mızrak” cibir : “süngü ucundaki demir” <Moğ. cigür, ci’ür suhâr : “bir tür ok”	
6,7 tazı tola-yıdurdu bahrî kuşlar götürdi	tâzî tula yeddürdi bahrî kuş-
lar götürtdi	
(tâzî : “tazı” tula : “düz uzun tüylü, uzun bacaklı, iri bir av köpeği cinsi” yeddür- : “yedekte götürmek, çekerek peşinden götürmek” bahrî kuşlar : “deniz kuşları	
7 ala parslar üngeretdi	ala parslar öngürtdi
(öngürt- : “ileri götürmek, ileri geçirmek”)	
8,9 Ak Minkâni	Ak Mankanı
11 yollayubeni	yollayubanı

12 Konur atı üstüdü, karankluk rankuluk (<i>kongur</i> : “konur renkte”; <i>karankuluk</i> : “karanlık”)	Kongur atı oynatdı. Ka-
13 perverdigâr men 27b- 2 kara dagun dâmeninde 3,9 yedi 4 çerag 5 at üstüdü ... sari (<i>oynatdı</i> : <i>elif-vav+ye+nun+te+dal+ye</i>)	“Perverdigârâ! Men k. d. dâmânında yeddi çırâg at oynatdı ... sari
6Lala Kılbaş ... Gazanun Lalası	Lele Kılbaş ... Gazanung Lele-
(<i>lele</i> : “lala, padişah ve soyluların özel eğitmeni”)	
7 eşiddi katlanımadı (<i>katlanmak</i> : “katlanmak, dayanmak”)	eşitdi Katlanmadı
10 ejdehaya 12 agzınun bokı-y-mış (<i>buk</i> : “buğu”)	ejdehâya (<i>pek çok yerde</i>) agzınung bukıymış
13 ol ejdahanun yalı-y-mış (<i>yal</i> : “at, aslan vb. hayvanların ensesinde veya boynunda bulunan uzun kıllar; yele”)	ol ejdahânung yalıymış
14 tüm yüreği (<i>tom</i> : “sert, katı” < <i>tong</i>) tom yürek “katı yürekli”)	tom yüreği
28a- 5 salahun nedür 7 belke ... 10,11 olmag-ilen 13 ejdeha 28-b 1 yekin (= “çabuk, ızlı”)	salâhung nedür? ...belki ... ölmegileng / ölme-gileng ejdehâ (<i>pek çok yerde</i>) yegin
2 yatubeni uyumış (<i>uy-</i> : “uyumak” /Tebriz ağzı.)	yatubanı uymış
3 hile ilen 4 sahâr kapdı bir ok-ilen (<i>suhâr</i> : “bir tür ok”)	hîle ileng suhâr kapdı bir okılang
7 kengerçik butası yel önice (<i>gengerçek</i> : “Hint yağı bitkisi” <i>buta</i> : “çalı” <i>yel</i> : “yel, rüzgâr” <i>ögice</i> : “ön, ön taraf”)	Gengerçek buta-sı yel ögice
7 ...atı-y-ilen, donı-y-ilen (<i>don</i> : “giysi, elbise”)	... atıylang, donıylang
9,10 ya.....ya 10 urdukını ulatmıyan	yâ.....yâ urdügüngi ulatmayan

(*urdüküngi için bk. s.223, not198*)

(*ur - : “vurmak”*)

ulat- : “uyulmasına sebep olmak, büyütmek”)

11 *gönlindesin*

gönglindeseng

12-*sin*

....-*seng*

14 *yalangaçların sırtın örtim*

yalangaçların setring örtim

(*ört- : “örtmek”/örtim “örteyim” /ağız özelliği*)

29a-2,3 *yâmân*

yaman

(= “*kötü*”)

3 *yalvargilin*

yalvargileng

4 *anı-y-ilen ejdehanun*

anılang ejdehânung

6 *cidâsını*

cidasını

(*cıda : süngü, mızrak, kargı*)

8 *sa’atcuk*

sâ’atcuk

9 *cehdeyledi cidâ-ilen*

cehd eyledi cıda ileng

(*cehd eyle- : “çalışıp çabalamak”*)

13 *mara sen*

mere seng

14 *yalmânundan ... sahâr*

yalmanındang suhâr

(*yalman : “kılıç, mızrak vb.) kesici ve batıcı araçların kesen veya batan bölümü”*)

suhar : “bir tür ok”)

29b- 1 *uşanmazdun*

üşenmezdung

(*üşen- : “korkmak”*)

2 *tepemden*

tepem-deng

4 *n’eyler*

neyler

5 *fikreyledi*

fikr eyledi

7 ... *önine*

öğine

8 *okı sadakından tökince*

okı sadakındang tükenince

8 ...*ejdehaya bukun bukun şişletdi*

....*ejdehâya bokun bokun şişle-*

di

(*bokun bokun : “boğum boğum” (art arda)*

9 *ejdehada dahi sömürmek horı..dahi*

ejdehâda dahi sömürmek hurı

..dahi

(*sömürmek : “yiyecek ve içeceğin hepsini birden yiyip bitirmek”*)

hur : “güç, hâl, kuvvet, hüner, takat”)

9 ...*horı kaldı*

hurı kaldı

12 *bukundan*

bokundang

(*bokun : “boğum”*)

13 *yer yüzüne ...*

yer yüzine

30a- 1 *pıçakın*

bıçakın

3 *sıyıra kılıç*

sıyıra kılıç

(*sıyıra : “sıyrılmış, çekerek çıkarılmış, kınından çıkarılmış (kılıç)”*)

4 üstine yekin geldi (yeğîn : “çabuk, hızlı”)	üstine yegin geldi
5 ejdehanun yedi başı	ejdehân ung yeddi başı
7 Lala dedi; Bârekallah (= “Allah mübarek etsin, hayırlı uğurlu olsun!” anlamında bir söz.)	Lele dedi: “Bârika’l-lâh
9 durumun-ilen	durum ung ılang
10 ejdehanun derisin soygil dedi; Lala .. gill?”. Lele	ejdehân ung derisin soy- gill?”. Lele
13 ... kırbân eyledi; üç yilegli sahâr oklarına / ..kurbân eyledi. Üç yelekli suhâr oklarına	13 ... kırbân eyledi; üç yilegli sahâr oklarına / ..kurbân eyledi. Üç yelekli suhâr oklarına
30b- 1 perli dom şeşperine kâb eyledi perli dem şeşperine kab eyledi (perli : “yelekli, tüylü”; dem : “kılıç, hançer, bıçak vb. keskin yanı”; şeşper : “savaş araçlarından altı dilimli toğpuz”; kab eyle- : “kılıf yapmak”)	30b- 1 perli dom şeşperine kâb eyledi perli dem şeşperine kab eyledi (perli : “yelekli, tüylü”; dem : “kılıç, hançer, bıçak vb. keskin yanı”; şeşper : “savaş araçlarından altı dilimli toğpuz”; kab eyle- : “kılıf yapmak”)
1...ala bıdak sürcidâsına kâb eyledi eyledi	1...ala bıdak sur cıdasına kab eyledi
(ala baydak : “ala bayrak”; sur cıda : “kamuş rengi kargı”; kab eyle- : “kabına, kılıfına koymak”)	(ala baydak : “ala bayrak”; sur cıda : “kamuş rengi kargı”; kab eyle- : “kabına, kılıfına koymak”)
3 sâyebânınun yelkenlerin	sâyebânın ung yelken-lerin
(sâyebân : “gölgelik, büyü çadır; otağ”)	(sâyebân : “gölgelik, büyü çadır; otağ”)
4 bir tasrîf-ilen	bir tasarrufılang
5 atı-y-ilen domı-y-ilen ejdehanun	atıylang domıylang ejdehân ung
7 pâdşâh	pâdişâh (<i>pek çok yerde.</i>)
8 bile Türk sadıkdur	beyle Türk-i sâdıkdur
8 ...ejdeha nece olur, sakdan soldan	ejdehâ nece olur? Sakdang
soldang	
9 söze geldiler	söze geldi-ler
10 ejdeha hemî	ejdehâ Hamı
11 tîr-i bârân (= “yağmur oku”)	tîr-bârân (= “ok yağdırma, ok yağmu- runa tutma”)
13 rast geldi, ola öldürdi; ola ejdehanun	râst geldi ola, öldürdi ola, ej- dehân ung
dehânung	
14 girdi; ola eger Gazan ejdeha olubdur, ne kavm / girdi ola, eger Gazan ejdehâ olubdur ne kavim	14 girdi; ola eger Gazan ejdeha olubdur, ne kavm / girdi ola, eger Gazan ejdehâ olubdur ne kavim
31a- 1.... vergilin	vergileng
2 gedeyim Gazanun karşısına ..	gedeyim Gazanung karşı- sına...
2 ...ejdeha olubdur, evvel	...ejdehâ olubdur, ol
4 sahâr kapdı	suhâr kapdı
5 ‘ammu, seni ejdeha oldu	“ ‘Amû seni ejdehâ oldu
5 ...eger ejder olmayuben eger ejde olmayubsang
6 menüm-ilen	menümileng

7 sahâr okun peykâni-y-ilen öldürürüm suhâr okung peykâniylang
öldürürem

(*suhâr* : “bir tür ok”

peykân : “temren, okun ucundaki sivri demir”)

(= “suhâr okun temreni ile öldürürüm!”)

8 yalmâni-y-ilen dograrım

yalmanıylang dograram

9 avından.....

Avungdang...

10 şila[n]lığa

şılalga

(=şın+ye+lamelif+lam+gayın+yuvarlak he)

(= “av etinden ya da maldan birine ganimet

olarak verilen pay”

11 kılıcıya kılıcına (Not: nun’un noktası eksiktir.)

12 ... olmadı-mı. Pâdşâhejdeha

... olmadı mı?

Pâdişâh....ejdehâ

31b- 1 Pâdşâhun ejdeha

Pâdişâhung ... ejdehâ

2 sâybân

sâybân

3 yeddi kün ... pâdşâhı

yeddi gün Pâdişâhı

Nasser Khaze Shahgoll, Vallollah Yaghoobi, Sahahrouz Aghtabal ve Sa-ra Behzad adlı dört Güney Azerbaycanlı Türkmen gencinin hazırladığı, “*Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*”nde (C.16, Sayı: 2 ,Haziran 2019, s. 147-379) yayımlanan, incelemeli, dip notlu, dil araştırmalı ve açıklamalı sözlüklü “*Dede Kor-kut Kitabı’nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım*” adlı makalede de bazı okuma hataları bulunmaktadır. **M. Ekici**’nin okuyuşundan daha az olmakla birlikte buradaki yanlış okumaları da aşağıda belirttik:

1a- 4 min sözcük

min kelime

1b- 1 İsmâ’ile bıçak çekdi

İsma’ile pıçak çekdi

2 endürdi

indürdi

10 bitün

bütün

2a- 9 düşman-larung

düşmen-lerung

13 ulaldukca

ulaldugca

14 Kara Güneye ümid ... böyüldükca

Kara Göneye ümid böyüldugca

2b- 3 bahadır

bahâdır (< Moğ. *bagatur*)

3a- 3 yad gelini

yâd gelini

10 meşenüng kollarınd[a]

meşenüng göllerind[e]

11 Kazakuclar

Kazaguclar

3b- 2 düşmana....düşmanı

düşmene düşmeni

4b- 13 güciylen

gücilen

14 yerindeng

yerdeng

5a- 3 kurd eniği

kurt eniği

11 düşmaninüng

düşmeninüng

13 agac

akaç

6b- 3 Boynuzıylang

Boynız ilen

5 kurban

kurbân

7 düşmanını	düşmenini
7b- 1 soylamasa	söylemese
8a- 5 yavrisun ing	yanrısun ing
10a- 1 kollar	göller
12 kolında	gölünde
10b- 6 boynı yokun	boynı yoğun
11a- 7 maral	marâl
11b- 2,3,4 kal'eler üing	kal'alarüing
13 pâdişâhı	pâdişâsı
12a- 1 edeng	ideng
6 kollarında	göllerinde
10 Eymür	Eymür
12b- 2 Dağıstana	Dağıstâna
9 bahadır	bahâdır
13 bürgüt ... serhad	bürküt ... serhâd
13a- 11 Cangı Begi ... kayım	Cangı Begi ... kâyim
13b- 6 bugda denli	bugda dâneli
15a- 3 eling deng	elind eng
4 yetürür	yetürür
15b- 10 kolung	göl üing
16a- 1 ögünde	ögingde
17a- 3 Dedem Korkud der	Dedem der
17b- 1 yadlar kavim	yâdlar kavm
13 müslümândur	müselmândur
18a- 2 İmân	Îmân
8 Hindî eli	Sindî eli
11 Halhal	Halhâl
18b- 3 Şerül	Şerir
9 Dolısında	Dolusunda
11 hak kapusunda	Hakk kapusunda
19a- 1 Kurân	Kur'ân
3 hak	Hakk
19-b 9,10 Sagdaki begler saga	Sakdaki begler saka
24a- 5 geleng	geleng
11 kâküllice	keküllice < Moğ. kekül (>Fars. kâkül > Tü.)
<i>(Arap harfleri ile: kef-elif+kef+vav+lam. Arap Harfleri ile yazılan Türkçe ünsüzler her zaman kısa okunur.)</i>	
27a- 8 yetişende	yetişende
29b- 9 yeglü ünge	yeglül ünge

2019 yılının yarısında ortaya çıkan Dede Korkut'un 3. yazma nüshası üzerinde oldukça fazla yorum yapıldı ve aynı yazmanın "fotokopi"leri üzerinden üç farklı kişi tarafından transkripsiyonları hazırlanarak Türkolojinin ve Türkologların

dikkatine sunuldu. Ben bu yayınlardan şimdilik ikisini temin edebildiğim için, bu iki yayını ve (*ek olarak verilen el yazmasını*) yeniden, karşılaştırmalı okuyarak tenkitlerini hazırladım. M. Ekici'nin "kitap" ve dört kişinin "makale" olarak hazırladıkları yayınları kullandım.

Arap harfli Türkçe metinleri okumanın o kadar kolay olmadığını biliyorum. Çünkü, bu metinlerdeki Türkçe, Arapça, Farsça ve Moğolca sözlüklerin yazılışlarını (imlâlarını), anlamlarını; metinlerde geçen kişi, yer ve madde adlarının da ne olduklarını ve anlamlarını çok iyi bilmek gerektiğini de biliyorum.

Ekici'nin okuduğu metnin transkripsiyondaki bazı yanlış okumalar ve anlamalar ile dört gencin hazırladığı transkripsiyondaki bazı yanlış okumaları karşılaştırarak, her iki yayındaki farklılıkları göstermek istedim. Amacım, "**Dede Korkut**"un bu üçüncü yazmasının okunuşunu ve metnin taşıdığı anlamı, Türkologlara daha doğru biçimde verebilmektir.

M. Ekici'nin "**Ötüken**" yayınları arasında çıkan kitabının kapak deseninin Dr. **Mehmet SAĞ** gibi Türk kültürünü çok iyi yorumlayan bir ressamın fırçasından çıkmış olması ve yazmanın varaklarının sayfalar hâlinde solda verilmesi kitabın önemini artırmaktadır. Ancak, dört gencin okudukları metinde geçen bütün kelimeleri dil ve gramer özellikleri bakımından incelemeleri, çalışmanın arkasına koydukları "açıklamalı" sözlük(ler) ve sayfa altlarında verilen 202 notta yer alan bilgiler, Ekici'nin yayınındaki eksiklikleri de göz önüne çıkarmaktadır.

El yazması bir eseri okuyabilmek için kaligrafiden çok iyi anlamak; müellif ya da müstensih hattında görülebilen yanlış yazılımları, (*derkenarda yazılan notları*), Arapça ve Farsça'nın gramer kurallarını çok iyi bilmek gerekmektedir. Ayrıca, o yazmanın yazıldığı coğrafyada konuşulan Türkçenin ağız (*dil*) özelliklerini de bilmek gerekmektedir. Orta Asya coğrafyasında yazılmış olan pek çok Türkçe eserde görülen Moğolca kelimelerin imlâları ile anlamlarını da yerlerine oturtabilmek bir dilcinin görevidir. Bu yüzden Moğolcanın kelime hazinesini, en azından F. D. Lessing'in "**Moğolca-Türkçe Sözlük, I-II**" adlı sözlüğünden yararlanarak değerlendirmek gerekir. (*Bu sözlük, değerli Türkolog Günay Karaağaç tarafından İngilizceden Türkçeye tercüme edilmiş olup, eser, tarafımızdan gözden geçirilip, raporu yazılarak, 2003 yılında TDK yayınları arasında yayımlanmıştır. (2. basımı 2017)*)

Yukarıdaki tenkitler, ortaya konulan çok iddialı bir çalışmanın eksikliklerini ve yanlışlarını okuyucunun ve öteki araştırmacıların dikkatlerine sunmak için yapılmıştır. Ekici'nin okuma (transkripsiyon) hataları ile bu hatalardan dolayı "**Türkiye Türkçesine Aktarma**"daki tutarsızlıkların da eserin 2. basımında, yukarıda belirttiğimiz düzeltmelerin dikkate alınarak yapılmasını temenni ediyorum. Böylece, gözden kaçırılmış olan yanlışlıklar düzgün olarak okuyucusuna ve **Dede Korkut** sevdaçlılarına düzgün olarak verilmiş olur.

7 Eylül 2019, Batıkent-ANKARA

GÜZEL KÖY/DİYARBAKIR HALK İNANÇLARINDAN KARŞILAŞTIRMALI KESİTLER

SOME SECTIONS OF GÜZELKÖY/DİYARBAKIR FOLK BELIEFS

СРАВНЕНИЯ НАРОДНЫХ ПОВЕРИЙ СЕЛА ГЮЗЕЛКЕЙ ДИЯРБАКЫРА

Dr. Yaşar KALAFAT* -Songül ÇAKMAK**

ÖZ

Güzel Köy, Diyarbakır merkez Yenişehir ilçesine bağlı bir mahalledir. Yakın geçmişe kadar köy statüsündeydi. Toplam nüfusu 1050'dir.

Bu yazıda, Güzel Köyle ilgili halk inanışları ele alınmıştır. Nazar, kutsal yerlere ilişkin inanışlar, niyet ve adak, kara iyeler, kırklama, yağmur duası, ziyaret kilidi, çocuk üzerine inança bağlı pratik uygulamalar, kara kedi, bazı hastalık sağaltmaları, doğum ve lohusalık inançları, ak büyü, kara büyü, diş hediği gibi inanışlar anlatılmaktadır. Ayrıca boş inançlara da yer verilerek diğer yörelerin inançlarıyla karşılaştırmalar yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır-Yenişehir-Güzel Köy halk inanışları, inanç karşılaştırılması.

ABSTRACT

Güzel Köy is a neighborhood in the Yenişehir district of Diyarbakır. Until recently it had the status of a village. Its total population is 1050.

In this article, folk beliefs about the Güzel Köy are discussed. Evil eye (nazar), beliefs about sacred places, intention and vows, black wisdoms (kara iyeler), kırklama (it is counted forty days from the birth of the baby and is defined as washing the mother and baby on the 40th day), rain prayer, visiting lock (ziyaret kilidi), practical applications based on belief of child, black cat, some illness treatments, birth and puerperal beliefs, white hex (ak büyü), black hex (kara büyü), diş hediği (celebration of the first teeth of the baby) beliefs are described. In addition, supers-

* Halkbilimi Araştırmaları Kültür ve Strateji Merkezi Başkanı . Ankara/TÜRKİYE
(yasarkalafat@gmail.com)

** Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Devlet Konservatuarı, Öğretim Görevlisi, halkbilimci. Van/TÜRKİYE
(songulcakmak21@gmail.com)

titions are also included and comparisons are made with the beliefs of other regions.

Key Words : Diyarbakır-Yenişehir-Güzel Köy, folk beliefs, belief comparison.

GİRİŞ:

Güzel Köy, Diyarbakır merkez- Yenişehir'e bağlı toplam nüfusu 1050 olan yakın geçmişin köylerinden halen şirin bir mahalledir. Halkının ana dili Kürtçe olup ve Sünni Şafii inançlılardır.

Bu çalışmada yapılan tespitlerin sunumu geçiş dönemleri veya benzeri başka bir esasa tabi olarak sıralanamamıştır. Zira tespitler çok kere farklı amaçlarla bağlantılı olma özelliği içermekteydiler.

Yazı metninde geçen toplum isimleri etnik milliyetçilik anlamında olmayıp, sosyal tanımlamayı kolaylaştırma amaçlıdır. Keza Türk ve Türklük gibi tanımlamalar kavim veya ırk karşıtı olmayıp milletin birlikte yaşanan halklarla ortak ismi anlamındadır.

Halkların kültürleri ile tanış kılındıkları nispette zehrin bal olacağı inanç ve dileklerimizle bu çalışmayı planlayıp gerçekleştirdik. Bizim için, halklarda görülebilecek kültür farklılıkları, kültür ayrıntıları kadar kutsaldır, saygındır ve eşit derecede millidir.

METİN:

Diyarbakır Güzel Köyde, Diyarbakır'ın genelinde olduğu gibi, bir kişinin çözümlenecek sorun türü bir işi olduğunda, önce kurban kesilir, daha sonra murat hasıl olunca kişi evin eşliğinden içeri girerken ve çıkarken **yedi gün** boyunca ailenin büyüğü avucuna **tuz** alıp o kişinin üzerinde gezdirir ve çeşitli dualar okur. Daha sonra bu tuz **ateşe** atılır ve tuz ateşte ne kadar çok ses çıkarırsa nazarın şüphelenilen o kimseden geldiğine, bu uygulama ile giderildiğine inanılır.

Kars'taki Doğu Karadenizliler bu uygulama esnasında, ateşin çatırtısı arttıkça "gözün kör olsun çatlasın patlasın" derler¹. Ataş iyesine saçı niyetine tuz atma uygulaması ile **nazarı** gidermek için üzerlik ve benzeri tuz atmak farklı değildiler.

Düğünlerde çok sık görülmesi de bilhassa kırsal kesimde geline verilecek, takılacak para davetliler tarafından gelinin başına dolandırıldıktan sonra verilir, takılır. Kapıya dilenci gelmiş ise ve o esnada ev halkı yemek yemekte ise ona verilecek ekmek yemek masasından, sofrasından alınarak verilmezdi. Gidilip kilerden ekmek alınır çok kere evin en küçük çocuğunun başı etrafında dolandırılıp sonra o ekmek fakire verilirdi. Yemek masasından verilen ekmekle evin bereketinin gideceğine inanılır. Bu uygulama şekli de bize göre Özdeşleştirme ve Vekil Tayin Etme

¹ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Berikan Yayınları, 6. Baskı Ankara, 2010

Metodu kapsamına girmektedir. Bu uygulama Güzel Köy halk inançlarında da yaşamaktadır².

Ayrıca, Güzel Köy 'de ve Diyarbakır'ın sair yörelerinde kutsal bilinen ziyaretler, genellikle eski kara ve gözenekli taş yapılarıdır. Özellikle kadınlar kafaların-daki bir sorunun veya bir isteğin olup olmayacağını merak ettiklerinde ellerine küçük çakıl taşları alıp bu küçük delikli taşlara dua ederek, yerleştirmeye çalışırlar. Birkaç deneme yaparlar, her denemede farklı deliklerde **çakıl taşını** yerleştirmeye çalışırlar, taş deliğe yerleşirse **şükür duası** okuyup ayrılırlar. Taş yerleşmezse hayırlısını dileyip, boynu bükük ziyarete, mevlit okutup dağıtılacak şeker türü adaklarda bulunup ziyareten ayrılırlar. Ayrıca muradı, dileği olanlar her hafta bu kansız adağı dağıtırken, “dileğim, muradım oldu. Size verdiğim bu şeker, vs. alın **size de şans buluşun**” derler. Orada bulunan ve dua edip dileğinin gerçekleşmesi için feryat eden insanlar da “Allah kabul etsin, darısı başımıza” deyip, mutlaka ikram edilen adaktan alırlar³.

Bu uygulamada dikkati çeken hususlardan birisi, şanslılığın ve şanssızlığın bulaşabilecek bir şey olduğunun düşünülmesi ki nasip olsun anlamında olmalı ve diğeri ise duadan evvel ve sonra da hayır işlenmesine önem verilmesidir.

Kutsal mekanların duvar taşlarına taş yapıştırarak niyetin veya muradın olup olmayacağına dair geleceği tahmin etme şeklindeki inanç, Anadolu'nun sair bölgelerinde de görülmektedir. Kars'ta **Üç Şehitler**, Doğu Beyazıt'ta **Ahmed-î Hani Türbesi**, Van Kalesindeki **Adak Kayası**, Ahlat'taki bazı kutlu kabirler Merzifon'daki **Ali Baba Türbesi** ve daha birçok benzerleri bunlardandır. Birçok benzeri yerde taş sürülmekten oluşan oluklara ve bazı yörelerde de tamamen ilk defa denen yerlere taş yapıştırılmak istenir ve taş yapıştır ise dileğin olacağı anlamı çıkarılır.

Bu arada oraya gidenler genellikle sorunlarıyla giderler, ya sevdiği biri ölmüştür, ruhunun rahat etmesi için **adak** da bulunur. Ya da çok mühim derdi vardır, yardım istemeye ve dua edip çevresindeki insanların da duasını alıp evine dönmek için giderler. Çevrede en fazla ziyaret edilen mekân **Hz. Süleyman Türbesi**'dir. Dünyaya gelecek çocuğun hayırlı evlat olması için de bu mekâna gidilir. Hamile hanım rüyasında bu zatı görür ise çocuğuna onun ismini koyar. Bölgedeki birçok Süleyman ismi bu şekilde koyulmuştur. Onun ismini taşımak suretiyle onun gibi olunacağına inanılır. Ulu zatın ismini almış çocuklar beklenildiği gibi çıkmazlar ise, ulu zatın isminin taşınmadığı şeklinde yorumlanır. İsmi ters tepki verdiği anlamı çıkarılır⁴.

Altaylar ve Anadolu Türk al inançlarında kurban adanmış ise kurbanlık hayvanın kanı, eli dualı bir kişinin şahadet parmağı ile, adak sahibi kimsenin alınına sürülür, o **kan** çok kere gün boyunca orda durur.

Diyarbakır Kürtlerinde de bu uygulama mevcuttur. Ayrıca adak adayan ve kanlı kurban kestiren kişinin tüm musibetlerden arınması için kurbanlık hayvanın

² Songül Çakmak

³ Songül Çakmak

⁴ Songül Çakmak

kanı eli dualı bir kişi tarafından şahadet parmağına sürdüğü adak hayvanının kanını kişinin alınına sürer ve gün boyunca bazen o kan orda durur.

Güzel Köy ve çevresinde **kara iyelerin** şerrinden, zararından **kara** rengin koruyacağı inancı vardır. Sürekli kâbus gören kimsenin yastığına **kara eşarp** serilir.⁵ Halk sufizminde kara rengin de bir nur rengi olduğuna inanılır.

Bu uygulama şekli de Bağlantı Kurma ve Aktarma Metodu kapsamına girmiş olmalı.

Ahlatta, Kars'ta, Kuzey Doğu Anadolu Kuman Kıpçak coğrafyasında bir kara iyenin özellikleri anlatılırken, onun geceleri karşısına çıktığı kimseye vereceği her cevabın “k” harfi ile başlaması gerektiğine inanılır. Mesela hava nasıl? Karlı, nerelisin Karslı, nerden geliyorsun karanlıktan, gibi cevaplar vermesi istenir. Kurala uyulmaması halinde o iyenin zarar verebileceğine inanılır⁶.

Diyarbakır Kürtlerinde de bu uygulama mevcuttur. Ayrıca adak adayan ve kanlı kurban kestiren kişinin tüm musibetlerden arınması için kurbanlık hayvanın kanı eli dualı bir kişi tarafından şahadet parmağına sürdüğü adak hayvanının kanını kişinin alınına sürer ve gün boyunca bazen o kan orda durur.

Güzel Köy ve çevresi halk inançlarında da ateş arındırıcı gücü olan ve aynı zamanda korkulan bir şeydir. Nazardan ve musibetten korunmak için kişilerin etrafında ve evin içinde avuca alınan **tuz** dua ile dolaştırılıp, sonra ateşe atılır⁷. Nahçıvan'da Nevruz günü gün doğmadan evvel pınardan alınan su evin içinde bütün köşelere dökülür, böylece musibetlerin defedildiğine bereketin sağlığın geldiğine inanılır⁸.

Teleüt Türkleri **ateş iyesine Ot Ene, Ateş Ana**, diğerine Ataş Baba adı verirler. Çuvaşlarda ateş iyesi erkek ve dişi olarak iki tane tasavvur edilir ve inanılır.

Türbe türü kutlu mekanların etrafında dönme şeklindeki uygulama Diyarbakır halk inançlarında bu arada Güzel Köy'de de vardır. Ziyaret veya kutsal görülen mekanların etrafında dua ve dilek ile **üç defa** dönülür, sonra mekânın girişine gelinip tekrar dua edilerek oradan çıkılır⁹.

Güzel Köy ve çevresi halk inançlarında eşik önemsenir eşikte durulmaz, oturulmaz, mümkün ise eşige basılmaz, bilhassa bekar kızların eşikte oturmaları istenmez. Kötü iyelerin veya cinlerin oralara yerleştiğinden ve oralara oturduğunda musallat olabileceğinden korkulur.¹⁰ Bu inanç ve uygulama Türk kültürlü halklarda çok yaygındır. Genç kızlar kismet bağlantılı inançlar Kırım Türk halk inançlarında da vardır. Güzel Köydeki inanca göre eşikte kara iyeler vardır ve oraya basılması halinde onlardan zarar görülebilir. Genel kanaat ise haneyi, ocağı, otağı koruyan iye eşığın altında yaşamaktadır ve **yılan** şeklinde olduğu düşünülür. Diyarbakır'da bağları bahçeleri koruyan, bağ-bahçenin sahibine dokunmayan bir **ak**

⁵ Songül Çakmak

⁶ Yaşar Kalafat, "Karşılaştırmalı Yusufeli Halk İnançları", **Türk Kültürlü Halklarda Tematik Halk İnançları**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 85-111

⁷ Songül Çakmak

⁸ Yaşar Kalafat, **Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012

⁹ Songül Çakmak

¹⁰ Songül Çakmak

yılanın olduğuna inanılır¹¹. Bu iki inanç arasında zıttı yet değil bize göre bir aynılık vardır. Hanenin ak iyesi yabancıya karşı kara iye konumundadır. İyelerin ak veya kara olmaları onlar tarafından onaylanmada fark göstermemiş olabilirler¹².

Adanmış olma, niyetlenmiş olma inancı “O, onun kısmeti, ona niyetlenerek alınmış” denir. Hac için niyetlenerek hazırlanmış para, haç parası olarak bilinir. O paranın adeta sahibi bellidir, amacı belirlenmiştir. Adeta sahiplenilmiştir.

Özellikle hac ziyareti yapacak kişiler paranın nerden geldiğini bilmedikleri kişilerden paralarını almazlar. Paranın o yolculukta temiz olması ve kişilerin verdikleri parayı helal etmeleri çok önemlidir¹³.

Güzel Köy’de de erzakların olduğu odaya gireceklerin başlarının temiz olmasına özen gösterilir. Çünkü yiyeceğin bereketi temiz el değdiği zaman daha da artacağı şeklinde bir inanış vardır. Ayrıca bakir kız eğer adetliyse kirli sayıldığından onun eli de erzaklara değdirilmemeye çalışılır¹⁴.

Başı kirli olmak, boy abdestine ihtiyacı olan kimse demektir. Temizlenilmeden evin eşliğinden dışarıya çıkılmaz, kaba kaşığa el sürülmez, Çifte çubuğa gidilmez, mümkünse bebek bile emzirilmez. Böyle kimselerin elinin bereketi olmadığı inancı vardır.

Ayrıca evin içinde para kazanan ama paranın geldiği yer hakkında helal olmadığını düşündükleri kişileri de kilere almazlar. Hatta onun getirdiği yiyeceği kilere sokmazlar¹⁵. Adeta bir çürük meyve veya sebze tüm sepeti çürütür anlayışı vardır.

Evlenmesi gecikmiş kızlar, başından çok nikah geçmiş hanımlar, çocukları yaşayamayan veya çocuğu olmayan hanımlar için belirli belirsiz bir uğursuz atfedilir. Bunlar kız baklaya, kına gecesine ve benzeri uygulamalara pek götürülmez¹⁶.

Güzel Köy ve çevresi halk inançlarında bebek kırkı dolmadan yıkanmaz. Kırkı dolduktan sonra bebeğin büyükannelerinden biri besmele çekerek, dua ederek bebeği yıkar ve ömrünün sağlıklı ve uzun olması için temennilerde bulunulur. Daha sonra bebeğin kırkı için hazırlanmış ikramlar misafirlere sunulur¹⁷.

Güzel Köy’de yağmur duası için. Çömçe gelin (**Bukâ Cemçê**) hazırlanır. Bunun için tahtadan kol, bacak, kafa yapılı ve giydirilir. Kapı kapı dolaşılır, her kapıyı açan çömçe gelinin üstüne su serptikten sonra çocukların oluşturduğu **yağmur alayına** kilerden bazı erzakları verirler. Akşama doğru açık bir meydana çocuklar o erzakları karıştırıp yemek yapar yerler¹⁸.

Güzel Köy ve çevresi halk inançlarında, eve kötü niyetli biri geldiğinde veya harama uzanmış olan bir el kap kacağa dokunduğunda ev de kap kakacak da kırkla-

¹¹ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Berikan Yayınevi, 6. Baskı Ankara, 2010

¹² Yaşar Kalafat, “Türk Halk İnançlarında Eşik”, **II. Uluslararası Türk Tarih ve Edebiyat Kongresi 811-13 Kasım 2005 Manisa)**

¹³ Songül Çakmak

¹⁴ Songül Çakmak

¹⁵ Songül Çakmak

¹⁶ Songül Çakmak

¹⁷ Songül Çakmak

¹⁸ Songül Çakmak

nır. Evin temizliği bittikten sonra evin bütün odalarında ve ev halkının başının etrafında özellikle bebek varsa bebeğin başında **üç defa** dua eşliğinde tuz çevrilir o tuz ateşe atılır¹⁹.

Kırklamak çok yerde “doğumun kırkında **doğum kırkı** ve ölümlerde de **ölünün kırkı** yapılır.” Şeklinde bilinir. Kırklama esasen bir paklama olayıdır. Nitekim **çeyrek kırk, yarı kırk** da yapılır. **Gelin hamamı, Güvey Hamamı** bir anlamda kırklamadılar. Kırk gün kırk gece düğünden sonra damat ve gelinin kırkı çıkarılır. Sünnetin de kırkı olur. Bunun için kırk gün beklenmeyebilir²⁰.

Kırklama sadece insanlar değil mekruh olmuş yani Bismil olmayan hayvanlar tarafından dokunulmuş kap kaçak da kırklanır. Kırklama sadece ve muhakkak su ile olmayabilir. Toprakla da kırklamak süetiyle teyemmüm abdestinde olduğu gibi kırklanabilir²¹.

Güzel Köy ve çevresi halk inançlarında loğusanın yanına herkes giremez her şeyle girilemez. Loğusa süresince kişi sadece annesini ve kız kardeşlerini görebilir. Yedi gün boyunca birilerinin onun yanında kalması gerekir aksi halde **heftok** denen kara iyenin basabileceğine inanılır²².

Güzel Köy halk inançlarında konuşmakta ve yürümekte gecikmiş çocuklar ziyarete götürülüp **ziyaret kilidi, üç defa** dua ile açılır. Ziyaret kapısında dik durması ve orada dua etmesi sağlanır. Bu uygulama **üç Perşembe** üst üste yapılır.

(Bizde de bu takvime göre bu tür yaşlı ve çirkin kadınlar başta çocuklar olmak üzere kişilere musallat olurlar. Çeşitli temizlikler yapılır ve bu kişilere pîra hebûk denir. Çocuklar bu kadınla korkutulur. Onlarla kötü konuşulmaz, evin dili dualısı antlaşma yapıp uzaklaştırır) (sf.20).

Güzel Köy ve çevresi halk inançlarında ortalıkta kimse yokken bebek kendi kendine gülümsüyorsa, bebeklerin melekler tarafından güldürüldüklerine inanılır. Anadolu'nun sair bölgeleri halk inançlarında bu şekilde algılanır.²³ Bebeklerin melek oldukları, onların melekler tarafından korundukları inancı yaygındır.²⁴

Güzel Köy Bebeğin ilk saç ve tırnağı kesildiğinde özenle saklanır ve hayırlı ve dindar biri olsun diye kutsal gördükleri bir mekâna gömülür²⁵,

Güzel Köy ve çevresi halk inançlarında da iyi olan melek sağ omzumuzun üzerinde yaptığımız iyilikleri iyilik defterine yazar, kötü olan ise sol omzumuzun üzerinde durur ve kötü eylemlerimizi günah defterine yazar. Ayrıca diğer dünyada vücudumuzun bütün uzuvları konuşur, iyi bir şey yapmışsak iyi olarak seni müdafaa eder, yok o uzvunla kötü bir şey yapmış, ya da sebebiyet verip telafî etmemişsen seni korumayarak “beni de kötülüklerine alet ettin deyip senin cehenneme girmene şahitlik yapar, inancı varır.²⁶

¹⁹ Songül Çakmak

²⁰ Yaşar Kalafat, “Erzincan Halk İnançlarından Notlar” <yasarkalafat@gmail.com>

²¹ Yaşar Kalafat, a.g.y.

²² Songül Çakmak

²³ Songül Çakmak

²⁴ Yaşar Kalafat, Yaşar Kalafat, **Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı**, Berikan Yayinevi, Ankara, 2012

²⁵ Songül Çakmak

²⁶ Songül Çakmak

Güzel Köy ve çevresi halk inançlarında da erkek çocuk makbuldür. Onları nazardan korumak için onlara geçici çirkin isimler verilir. Hat da büyüdüğünde bile bu lakaptan kurtulamazlar. Bunlar genellikle komik ve anlamsız isimlerdir. Bozo, Reşo, Xışko bu türden isimlerdir²⁷.

Güzel Köy halk inançlarında. Anne ve baba çocuklarına aşırı sevgi gösterirlerse nazara karşı korunma adına farklı bir uygulama yapılır. Severlerken kötüler gibi davranırlar, burunlarının ucuna bakarak, çocuğu kötüleyerek birbirlerine “uzatıp al bizim değil bu sizin olsun” deyip **üç defa** kucaktan kucağa verirler. Böylece çocuğun üzerine çökmüş ağırlık, rahatsızlığın kalkacağına inanılır²⁸. Bu uygulama şekli çocuğu olmayan hanımların, yaşamayan bebeklerin satılmaları ritüelindeki sattım aldım büyüsunü hatırlatmaktadır²⁹. Bu uygulamalarda kara iyelerin hâkim oldukları durumun giderilmesi için sembolik satış yapılır³⁰.

Anadolu halk inançlarında annenin bedduasının çocuklarına geçmeyeceği tesirli olamayacağı, ona sütünün engel olacağı, sütün nazar kesici olduğu inancı çok yaygındır³¹.

Güzel Köy ve çevresi halk inançlarında da Bebeğin üzerinden yanlışlıkla geçilmişse ters yönde bir daha geçilmesi istenir, çünkü bu durumda bebek hem boy olarak kısa kalır hem de huysuz olur inancı vardır.

Kara kedi ile karşılaşmak bir uğursuzluk alemeti olarak algılanır. Onu gören kişi **tu tu tu** diye yere tükürür gibi yapıp saçını çeker besmele getirir. Güzel Köyde de eve akraba olmayan yabancı biri zamansız gelir ise ile bu uygulama yapılır.³²

Güzel Köy’de olumsuzluklara karşı korunmak ve arazların korunmak için ziyarete gitmek veya şeyhin yaptığı **muska** her zaman etkili olarak bilinir³³.

²⁷ Songül Çakmak

²⁸ Songül Çakmak

²⁹ Yaşar Kalafat, “Malatya ve Çevresi Halk İnançlarında Büyüsel Uygulamalar ve Türk Mitolojisi, yaşayan Türk Halk İnançlarında Büyü 2 ASAM, Yayınları, İstanbul 2020 s. 13-37

³⁰ Yaşar Kalafat, agy.

³¹ Yaşar Kalafat, “Türk Halk İnançlarında Yahyalı ve Çevresi Örnekleri ile Süt” **1. Uluslararası Yahyalı Sempozyumu Bildirileri 819-21 Eylül 2012 Yahyalı) Cilt: III**, Erciyes Üniversitesi & Yahyalı Kaymakamlığı & Yahyalı Belediyesi, Kayseri, 2014, 623-640

³² Songül Çakmak

³³ Songül Çakmak

kara kedi

Güzel Köy ve çevresi halk inançlarında hanımlar saçlarını taradığında veya tırnaklarını kestğinde özenle toplayıp bir yere gömerler. Bu uygulama yapılmaz ise görünmeyen bir takım cin türü varlıkların saçılan saçlar ve tırnak vasıtasıyla saç sahiplerinin ruhuna zarar vereceği inancı vardır³⁴.

Güzel Köy ve çevresi halk inançlarında Saç ile ilgili şöyle bir yöntem de uygulanır; gözünde **gelincik** çıkan kişi amcasının oğluyla evlenmiş bir kadının yanına gider ve o kişi saçını kızın gözüne sürerek “ben amcamın oğlu ile evlendim kör oldum, halt ettim, sen ne diye çıktın bu gözde, bu gözü kör edip halt ettin” sözünü **üç defa** tekrarlayıp, üçüncü defasında “hadi defol git” denir. **üç günün** sonunda gözdeki **gelincik** gider, hasta şifa bulur inancı vardır³⁵.

Bu tespit bize yakın akraba evliliğinin yasak edildiği, evliliklerde yedi göbeğin sayılması gerektiği şeklindeki uygulamayı hatırlattı. Yakın akraba evliliğinin yasaklanmasının izah şekillerinden birisi de totemizmde iç evliliğin olmamasıdır. Günümüz Türk kültür coğrafyasında daha ziyade Kuman/Kıpçak grubu Türklerin bakiyelerinde görülmektedir. Ortak totemli halklar kardeş olarak algılanırlar³⁶.

³⁴ Songül Çakmak

³⁵ Songül Çakmak

³⁶ Ali Osman Abdrezzak -Yaşar Kalafat, **Türk Halk İnançları Araştırmaları 2** Berikan Yayınevi Ankara, 2018

Bu çevrede gelincik hastalığı Anadolu genelinde **İt Dirseği** diye bilinen rahatsızlıkla aynı olmalı. Zira hastalığın mahiyeti ve tedavi şekli çok benzerlik arz etmektedir³⁷.

1940'lı yıllarda Kars'ın Susuz ilçesinde **Gelincik Ocağı** diye bilinen bir gözesi vardı. Buraya Gelincik hastalığı olan kimseler getirilirdi. Bu hastalık iltihaplı bir kemik hastalığı idi. Onun tedavisinde hastaya yapılacak şok tedavisinin de şifa verici olduğuna inanılırdı. Hastaya aniden ona çok heyecan verisi bir haber verilirdi.

Güzel Köy'de çocuklar bir şeylerden çok korktuğu zaman ve renkleri sarardığı zaman onlar fark etmeden gizlice yanaşıp bir tokat yapıştırır böylece şifa bulacaklarına inanılırdı.³⁸

Bu uygulama ellerde çıkan **siğil** için de yapılır fakat bu defa eli siğili kişinin en yakını kime gittiğini söylemeden **kuşluk vakti** evden çıkar, bir kâğıda Arap harfleriyle yazılmış bir yazıyla gelir ve siğil olan ele sürerek bazı duaları içinden söyler, ne söylediğini de kimseye söylememesi gerekir, aksi halde **efsun** bozulur. **Üç defa** sürdükten sonra suya atıp kâğıdı eritir ve suyu sokağa döker **Üç güne** kalmadan ellerde ayaklarda yani sürdüğü her yerdeki siğiller aniden yok olduğuna inanılır³⁹.

Güzel Köyde, **Dolunay** olunca çocuklar hastalanır, buna **ay tuttu** denir ve dua ile çeşitli **tılsımlarla** günlerce uyumadan çocuk okunup üflenir⁴⁰. (sf.25). Ayın bebekleri basacağı inancı diğer Türk kültürlü halklarda da vardır. Bu rahatsızlığın tedavisinde **aylık kesme** uygulaması yapılır. Ordunun Aybastı ilçesinin isim alması **ay basması** ile izah edilir. Aybastı'nın tedavisinde **aylık aşı** uygulaması da yapılır⁴¹.

Güzel Köy ve çevresi halk inançlarında **Su iyesi** inancı vardır. Su kenarına gidildiğinde besmele getirilmesi gerektiği inanılır, uyulmaz ise su iyesi uymayan kimseleri çarpabilir⁴².

Güzel Köy ve çevresi halk inançlarında genelde **dilek ağacı** veya türbeye giden ziyaretçi özel bir eşyasını mesela eşarbını bağlar. Bu eşyanın özel olmasına özen gösterilir.⁴³

Güzel Köy'de loğusa kadına eve girer girmez veya evdeyse doğum yaptığı gün **kırmızı/al şerbet** verilir, başına **al/kırmızı eşarp** bağlanır ve kırk gün boyunca odasında yalnız kalması önlenir, **aynaya** baktırılmaz.

Güzel ve çevresi halk inanmalarında Al/kırmızı çok özellikli bir renktir. Hatta kırmızı olsun beş kuruşu fazla olsun derler. Çocuklara özellikle bayramlarda

³⁷ Yaşar Kalafat, Yaşar Kalafat, **Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı**, Be-rikan Yayınevi, Ankara, 2012

³⁸ Songül Çakmak

³⁹ Songül Çakmak

⁴⁰ Songül Çakmak

⁴¹ Yaşar Kalafat, "Aybastı Yer Adı ve Türk Halk İnançları", **II. Aybastı Kabataş Kurultayı 17-18 Temmuz 2001**, Ordu) Editör: Bhaeddin Yediylıdız) Ankara 2002, s.39-41

⁴² Songül Çakmak

⁴³ Songül Çakmak

kırmızı elbise veya pabuç, genç kızlar ve yeni evlenmiş bir kadınlar da aynı şekilde bayramlarda muhakkak **kırmızı** bir şey takar veya giyerler.⁴⁴

Kırmızı/Al kuşak bu köyde de geline takılır ve bekaret sembolüdür⁴⁵.

Gelin gelin kız gelin

Eli yüzü düz gelin

Yeddi oğlan isteriz

Bir tane de kız gelin, şeklindeki söylem kültür coğrafyasının her kesimi için geçerlidir.

Güzel Köy’de **Azizler** diye bilinen bir türbe vardır Buraya daha ziyade çocuk istemi, erkek çocuk istemi çocuğu yaşamayanlar çocuk sahibi olmak için giderler. Giden hanımların beline yedi kilit takılır Kilitler birer hafta arayla **çarşamba günleri** açılır. Kilitlerin hepsi açıldığında Yapılan efsun bozulmuş olmakta hanımın hamile kalması veya çocuğun yaşaması mümkün olmaktadır.⁴⁶

Bu tespit, bu konu ile ilgili yapılmış tespitlere yeni bir derinlik kazandırmıştır. Anadolu Türk kültür coğrafyasının Orta Karadeniz bölgesi aynı zamanda Kuman/Kıpçak Türkleri ile meskûn olmuş bölgelerdendir. Güzel Köy’den yapılmış bebeğin cinsiyeti -efsun-kilit bağlantılı tespit ile bize göre ortak yönleri vardır.

Sinop-Dikmen-Büyük Kızık köyünden yapılmış bir tespitte gelin zıfak gecesinde damada belinden çözdüğü kilitli zinciri verir ve “annem de babama bu kemeri vermişti” der. Keza Kuman/Kıpçak coğrafyasından Ordu’nun Haydar/Ramazan köyünden yapılmış bir tespitte ise; “gelin ve damadı büyüden korumak için nikâhtan sonra düğüne kadar bellerine kapalı kilit takılır. Gerdekten sonra buna gerek kalmaz, sandıkta özel anı eşyası olarak saklanır.” Bu iki tespit tamamen aynı mesajı vermemiş olabilir. Ancak Anadolu kültür coğrafyamızın bu kesimlerinde de bekâreti koruma için yapılan bir bağlama uygulaması vardır. Bu uygulama namusu koruma amaçlı fiziki bir tedbir olabildiği gibi, **Ak büyü** yaparak **kara büyüden** koruma veya özellikle **kara büyü** yapma amacıyla bağlantılı da olabilir.⁴⁷

Güzel Köy’de de **damadı bağlama** uygulama vardır. Bu şekilde bağlı çiftlerden uzun süre bağlı kalıp ayrılanlar da olur.

Güzel Köy halk inançlarında bıçak elden ele verilmez yere bırakılır diğeri yerden alır. Yoksa iki kişi kanlı bıçaklı olur inancı vardır.⁴⁸

Anadolu halk inançlarında bir söküük veya kopuk düğme sahibinin üzerinde iken dikilecek ise, onun ağzına bir şey alması istenir. Aksi halde “Aklı dikilir”, **bağlanmış** olur, denir

Güzel Köy halk inanmalarında sökülen kıyafet kişinin üzerimizde asla dikmez. Çünkü dikerse söküğü dikilen kişinin üzerine iftira atılacağı inancı vardır.⁴⁹

⁴⁴ Songül Çakmak

⁴⁵ Songül Çakmak

⁴⁶ Songül Çakmak

⁴⁷ Yaşar Kalafat, “Bekaret Kemerinden Gelin Kuşağına”, **6 B’liler Haber Bülteni**, Temmuz

2019 S. 116 s.4

⁴⁸ Songül Çakmak

⁴⁹ Songül Çakmak

Güzel Köye kehanet sahibi bir kimseye veya falcılara evine hırsız girmiş veya önemli bir şeyini kaybeden kimseler başvurur ve Kâhin o eşyasını alan kişiyi tarif eder, hatta ismini bile söyler⁵⁰.

Güzel Köy’de, eğer çocuğun yürümeyi geciktirirse ziyarete gidilir⁵¹.

Anadolu genelinde Kilit açmak suretiyle yapılan büyüde daha ziyade evlenmesi gecikmiş kızların kısmetinin açılması, bağlarının çözülmesi ve kilit kapatmakla da evde kalmaları, kısmetlerinin bağlanması amaçlanır. Bunlardan ilki ak büyü diğeri kara büyü mahiyetli uygulamalar olarak alınabilir. Açma işlemi için daha ziyade cami imamı ve minarenden yararlanılırdı. Sala vakti tercih edilirdi. Ayrıca bazı türbelere bu amaçla yapılacak uygulamalarda öncelik verilirdi. Bu uygulamalar da büyük ölçüde uzak geçmişte kalmıştır. Güzel Köy’de hala bu uygulama var. Ziyaretlere gidilip bu uygulama yapılır

Güzel Köy’de mezarlığa götürülen şeker, lokum vs dağıtılan her şey orda bitirilir ve dua edilirken ölüye onun için yaptıkları adaklar sıralanır. Ruhunun artık rahat etmesi için kendilerine uğramaması gerektiği de önemle aktarılır ve çocuklar korkuyor, senin için elimizden geleni yaptık, derler.

Bu uygulamadaki bir incelik gözden kaçırılmamalı. Bir yakını rüyada gördüğü için onun hayrına bir hayr işlemek mesela Kur’an okumak fakir sevindirmek farklı şeydir. Gabrinde rahat olmadığı için yakın çevresini rüyalarda rahatsız etmek, korku salmış olmak farklıdır. Bu ikinci uygulama hortlama olarak bilinir.

Diş toyu uygulaması Güzel Köyde de yapılmaktadır. **Diş Hedişi** uygulamasında Dişleri düzgün ve sağlam bir kişi hedişi yerden ağız ile alıp hedik yapılan çocukların eline verilir.⁵²

⁵⁰ Songül Çakmak

⁵¹ Songül Çakmak

⁵² Songül Çakmak

Güzel Köy’de Beşik etrafında oluşmuş halk inançları Türk kültürlü halkların ortak inançlarındandır. Ayrıca **boş beşiğin** sallanması Güzel Köy de uğursuzluk getirir ve bebeğe cinler çarpar diye bir inanış hala mevcuttur.⁵³

Boş beşik Diyarbakır’da Sur Yanı’ndaki bir **ziyarete** götürülür, eğer rüzgâr boş beşiği sallarsa o kişi hamile kalır, çocuğu olur. Beşik sallanmazsa çocuğu olmaz, şeklinde anlamlandırılır⁵⁴.

Güzel Köy’de çocukları sağlıklı ve iyi huylu olan akraba ailelerden ilk çocuk için beşik alınır. Bu köyde de nadiren görülse de bilhassa geçmişte Beşik kertmesi yöntemi ile evlilikler olurdu⁵⁵.

Anadolu’nun bazı bölgelerinde ise boş beşiğin sehven sallanması ihtimaline karşı, bebeğin korunması adına, ihtiyaten beşiğe bir parça ekmek konulur. Bu ekme kara iyelere karşı saçı mahiyetinde olmalı. Bu tür varlıklar tarafından sahiplenilmesin, bereketi kaçmasın diye un çuvalının ağzı ilk defa açılırken ağzı dualı bir hanım tarafından besmele ile açılır ve ilahilerin okunduğu da olur.

Güzel Köy ve çevresi halk inançlarında Ekmekle birlikte makas, bıçak ve muska da muhakkak koyulur.⁵⁶

Güzel Köy halk inançlarında korkan kişiye ayrıca kişinin idrarı içirilir Ayrıca söz dinlemeyen ve asi olan özellikle kız çocuklarının karnına bir şiş kızdırılıp dağlanır,⁵⁷ Kuman/Kıpçak bölgesinde yapılan bir uygulamaya göre kırklılar birbirlerinin ayaklarına basarak kucaklaşırlar. Böylece basmaktan basılmaktan kurtulmuş olurlar.

Güzel Köy halk inançlarında kadınların **sohbet** dedikleri bir toplanma şekli vardır ve kutsal gördükleri bir mekânda bu yapılır. Şeyhin evi gibi Sohbet dini konuşmalar ardından **erbane** eşliğinde zikrederek devam eder ve toplantı bittiğinde herkes birbirinin elini belini sıvazlayarak, birbirinin ayağına basarak iyi dilekler dileyerek ayrılırlar⁵⁸.

Güzel Köy’de. Aşeren kişi bazen toprak dayıyor, bazen hayvan pisliği bile yiyebiliyor. Yemesine izin veriliyor çünkü bebeğin otistik olabileceğinden korkulur Çocukların saf, temiz olduklarına ve gaipten haber aldığına dair inanç, vardır.⁵⁹

Güzel Köy halk inançlarında çocuklara, uyurken yüzüstü uyunmaması gerektiği öğretilirdi, **kara iyeler** üzerimize çökebilir inancı vardır. Yüzükoyun uyanlar uyandıklarında kendini ağır ve hantal uyanırlar.⁶⁰

Bu köyde de ölen kimseler bıraktıkları mirastan kendileri için harcanmasını hayır işlenmesini bekledikleri şeklinde bir inanç vardır. Ölenin gözünün parasında, malında olacağını, onun hayrına da kullanılmazsa o paranın bereketinin olmayacağına inanmaktadır.

⁵³ Songül Çakmak

⁵⁴ Songül Çakmak

⁵⁵ Songül Çakmak

⁵⁶ Songül Çakmak

⁵⁷ Songül Çakmak

⁵⁸ Songül Çakmak

⁵⁹ Songül Çakmak

⁶⁰ Songül Çakmak

Kadim Türk kültüründe tul olarak bilinen bir inanç vardır. Ölen kimsenin yakınları tarafından unutulmayıp hatırlandığı içerikli bir inanç uygulamasıdır.⁶¹

Güzel Köy'den Zahide Teyze diye bilinen yaşlı bir hanım yıllarca evvel kötü bir araba kazası geçiren bir çocuğun paramparça olmuş vücudunun, parçalarını tek tek toplayıp ait olduğu yere dikti ve onu öyle defnettiler. Kendisine verilen hediyeleri kabul etmeyip öbür dünya mükafatının çok daha önemli olduğunu söyler.

Türk kültür coğrafyası halk inançlarında bebeğin eşinin, sünnetin parçasının, göbek bağı parçasının saç ve tırnakların muhafazasının giderek ölmüş kimselerin mezarla yerleri değişince en ufak bir kemiğe kadar itina ile nakledilmesi bazı çevrelerce mahşer günü bütün parçaların birleşikleri inancı ile izah edilir.⁶²

Güzel Köy'de **kara Çarşamba** uygulaması vardır, elimizden bir tabak düşüğünde kırılmasa bile onun kırılması gerektiği inancı vardır. Hele ki çatlamış bir tabak- bardak evde bulunmaması gerekir.⁶³

Bu inanç ve uygulama sahiplilik inancı ile izah edilir. Onu kıran kara iyenin yeni sahibi olduğu şeklindeki inanç yaygındır. İsmi Kara Çarşamba olarak da bilindiği tespiti ile ilk defa karşılaşılmaktadır.⁶⁴

Güzel Köy halk inançlarında gün görmüş hanımlar sürekli üzerinde bir filke ile yaşarlar, kıyafetini değiştirdiğinde filketesini takmayı unutmuşsa kara iyeler rahatsız edeceklerine inanılır. Hatta **filkete** üzerinde olmasa kötü iyeler kıyafetini daha önce çalıyorlarmış. Ayrıca metalin onu iyileştirdiğini ve güçlü kıldığı inancı vardır.⁶⁵

Kara iyelerin uzun süre giyilmeyen giysileri veya tamamen yeni giysileri giyerek sahiplenecekleri şeklinde bir inanç vardır. Bu itibarla korunmuş olma adına böyle hallerde mutlaka giysiler besmele ile giyilirler. İğnenin bu tür varlıklara karşı koruyucu olabildiğine inanılır.

Süpürge Güzel Köy'de özellikle dolunay olduğunda kişinin kendi bedeninde bir kirlilik ve kusur varsa süpürülerek ay tarafından temizleneceği ve düzeleceği inancı vardır. Dua ile yapılır, Bazı kimseler nerdeyse her dolunayda onunla konuşur, muhabbet ederler.

Güzel Köy'de nazardan korunmak için değişik işlemeli boncuklar ve göz resimli tablo asılır. Ayrıca uzun uzun uluyan bir köpek kötü haberi bildiriyordur. Onların gaipten haber aldığına inanılır, kuşlar da kutsaldır. Birinin ruhu olarak görülür. Kırmızı kuşak bu köyde geline takılır ve bekaret sembolüdür.⁶⁶

Güzel Köy'de duaları yapan kişiler şeyhlerdir ve bu şeyhlerden destur alan müritleridir. Annem **Şeyh Abdülkadir Geylani** mürididir aynı zamanda ismini onlar verdikleri için kutsanmış olduğunu söylemekte ve gerçekten olağanüstü bir kozmik düşünce yapısı ve hayata uygulanır tasavvurları mevcut. Şeyhinin kerametleri çok fazlamış ve kendisine de bu konuda destur verdiğini söylüyor.

⁶¹ Yaşar Kalafat, "Tul İnancı/Geleneği Arkaik Dönemden Günümüze Görüldüğü Haller ve Avanos Halk İnançlarındaki Yansımaları", **Avanos Sempozyumu (23-25 Ekim 2014 Avanos)**

⁶² Songül Çakmak

⁶³ Songül Çakmak

⁶⁴ Songül Çakmak

⁶⁵ Songül Çakmak

⁶⁶ Songül Çakmak

Biz ikna olduk, biraz da Şamanist inanç var, ortaya karışık bir durum çıkıyor. Örneğin; **Terliğini** şamanın sopasını kullandığı gibi olağanüstü olarak kullanıyor. (Bizde ulu kişilerin, kutsal kişi ve mekanların ismi verilir).

Bizde evlenen ve mutlu olan gelinin ayakkabısının altında evlenemeyen kızlar adını yazdırır. Özellikle evlenmesini istedikleri kişileri en çabuk silinecek yere yazıyorlar.

SONUÇ

Bu çalışma büyük ölçüde etno-müzikoloji konusunda çalışan Solmaz Çakmak'ın halk inançları-şamanizm-büyü bağlantılı bir çalışmaya göz atması ile oluştu. Daha ayrıntılı yeni çalışmalar için bir ilk deneme mahiyetinde oldu. Hatırlatmalar ve çağırımlardan oluştu. Benzeri yeni dememelerle konuya daha fazla girilme imkânı bulunacaktır. Bu nedenlerle yazıyı kaleme alanlardan Songül Çakmak, özellikle halk inanışlarıyla ilgili olarak yazının içinde dipnotlarda “kaynak kişi” olarak gösterilmiştir.

NAHÇIVAN VE ÜMUMTÜRK ETNOGENEZİ TARİHİNDE TAL TÜRKLERİ

TAL TURKS IN THE ALL-TURKISH ETHNOGENY HISTORY OF NAKHCHIVAN

ТАЛЬСКИЕ ТЮРКИ В ИСТОРИИ НАХИВАНА И ОБЩЕТЮРКСКОГО ЭТНОГЕНЕЗА

Doç. Dr. Firudin RZAYEV*

ÖZ

Türk milletinin dili, ulu tarihi ve inançlarını, kendinde yaşatan il, ilçe, köy adlarındaki kabile, tayfa, soy isimleri ve onları oluşturan eski dil unsurları bir kaynak halindedir. Tarihe meydan okuyan türk boyları m.ö. IV-I binyıllıklar arasında Mezopotamiyanın kuzeyinden eski Türk oymaklarına yerleşmiş, Nahçıvan toprağı da bu tayfa toplumunun ilk yerleşim alanlarından biri olmuştur. Makalede tüm Azerbaycan dahil nahçıvanlıların ve umum türklerin etnogenezinde özel katkısı olmuş eski Tal Türklerinin tarihi, dili ve bu adı taşıyan oykonimlerin etimolojisinden bahsedilmiştir. Türk bilim adamlarının şimdiye kadar incelemediğı ve ümumtürk coğrafi isimler alanında kendi izlerini yaşatan Tal Türkleri'nin tarihi sahnesine çıktıkları dönem ve mensup oldukları araziler de araştırmada yer almıştır. Makalede kaynaklar üzerinde araştırma sırasında Nahçıvan ve ümumtürk coğrafyasında "Tal" köklü yerleşim isimleri oluşturan birleşmenin bir prototürk topluluk adı olması bilimsel delillerle tesbit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tal, Talay, Tol, Tolos, Taltan, Talkar, etnooykonim.

ABSTRACT

The tribe, kin and family names in the city, district and village titles that preserve in themselves the language, ancient history and beliefs of the Turkish people and old linguistic factors are the same source. The brave Turkish tribes who moved from north of Mesopotamia to ancient Turkish boroughs in IV millennium BC-I millennium AD, make Nakhchivan territory one of the first places they settled. The article deals with the history, language and etymology of oyconyms of Tal Turks who had a great role in the ethnogeny of the all-Turks and Nakhchivanians as well.

* Azerbaycan Milli İlimler Akademisi (AMEA) Nahçıvan Bölümü. Nahçıvan/AZERBAYCAN (firudinrzayev@gmail.com)

The period and territories belonging to Tal Turks, who still preserve their geographical names and not investigated by Turkish scientists yet, studied in this research work. During the exploration, the lexical-semantic units forming the place names with “Tal” stem in Nakhchivan and all-Turkish geography proved scientifically being the name of a proto-Turkic community name.

Key Words: Tal, Talay, Tol, Tolos, Taltan, Talkar, etnooykonym.

Azerbaycan halkının, ümum türklerin, aynı zamanda Nahçıvan nüfusunun etnogenezi konusunda şimdiye kadar tarihi, dili ve yerleşim bölgeleri araştırılmamış prototürk aşiretlerden biri de Tal Türkleri olmuştur. Azerbaycan toponimiyasında eski Tal boylar hakkında hiçbir sistematik araştırma yapılmamış, sadece Dalay boyları ile ilgili araştırmalarında Q.Qeybullayev bu kökten olan Tolos boylarının da adını dile getirmiştir. Bu aşiretlerin kökeni, yayın alanı, tarih sahnesine çıkma dönemi şimdiye kadar hiçbir araştırmacı tarafından incelenmemiş ve diğer halklarla kültürel siyasi bağlantıları araştırılmamıştır. Azerbaycanlıların, aynı zamanda nahçıvanlıların etnogenezi tarihinde yeri olan Tal boylarının hangi soydan geldikleri, eski türk boyları olup, olmadığı da ayrıntılı ve tam öğrenilmemiş, onlarla ilgili etnooykonimler de etimolojik yönden izah edilmemiştir. Bu nedenle adlardaki yazıyadarkı dönem dil öğelerinin, morphem ve eklerin de kökenine açıklık getirilmemiştir. Bunları dikkata alarak talların prototürk boyları olması, Azerbaycan halkının ve Nahçıvan nüfusunun etnogenesinde katılımı, arazisi ve dili meselesi de ilk kez tarihi olgu ve bilimsel delillerle incelenir.

Bütün Azerbaycan toponimiyasında (Kuzey ve Güney Azerbaycanda) bu sorun araştırılmadığından M.Ö. IV binyılın sonu , III binyılın başlarında tarih sahnesinde olmuş tallarla ilgili hiçbir fikirle karşılaşmıyoruz. Sadece Azerbaycan halkının etnogenezi meselesinin büyük araştırmacılarından Q.Qeybullayev Assur kaynaklarında "dalaylar ülkesi" adını ifade etmekle, dalayların Hazar çevresinde yaşadığına dair kısa bilgi vermiş, *tolmat, teleut, tele* etnonimlerinin Dalay adına uygun olduğunu yazmış, fakat bunun bir ihtimal olarak kaldığını söylemiş, Tal boylarının ise adını dile getirmemiştir. Daha sonra bu konuya değinen Q.Qeybullayev Tal veya Dalay boylarının bir toplum olmasının karanlık madde olduğunu vurgulamış, ancak, onların Türklere çok benzediği hakkında fikirler söylese de "Tal" içeriğinin ayrıca bir topluluk olması hakkında hiçbir fikir söylemez, sonda onların Tolmat boyu olduğunu kaydederek, bu aşiretlerin modern **tolo, tele, teleut, teles** kavimlerine uyku olduklarını yazıyor (14, s. 249). Tüm bunlara rağmen tarafımızdan bu yönde yapılan çalışmalar sonucu ister tarihimiz, ister de dilimiz için özel önemi olan Tal türklerine dair gerekli bilgiler elde edilmiş, onların

Azerbaycan, Nahçıvan ve ümumtürk halkının etnogenezindeki katılımı ile ilgili bir takım bilimsel veriler tespit edilmiştir.

Önce bir konuyu özellikle belirtmek isteriz ki, gerek Azerbaycan ve Nahçıvan, gerekse ümumtürk bölgesinde yayılan coğrafi isimler sisteminin oluşmasında çok sayıda Talabı, Talman, Taladar Talstan, Talkan, Talan, Talas, Talı-Kurqan, Talok, Talsa, Til, Tilek, gibi (1, s. 90-91; 22, s. 306; 41, s. 61, 94) yer-isimleri ile karşılaşılıyor. Bu coğrafi adlar Azerbaycan, Türkiye, Orta Asiya, Altay ve s. türklerin coğrafi alanında yüzlerdedir. Bu isimlerde yazıya kadar ki, **bi-**“beg”, **man-**“ulu, büyük”, **at-**“yurt, ören”, **ar-**“erkek, yiğit” **kan-**“yer, bölge”, **as-**“akıl, kuvvet”, ok-“oğul, varis” gibi türk sözleri (18, s. 78, 816; 33, s. 454, 461-462, 463, 467, 469; 35, s. 160) vedil unsurları ile toponim isimlerin oluşumunda "tal" bileşeni sık-sık tekrar edilir. Bu eski dil unsurlarının eski türk dillerindeki anlamları "tal" söz kökünün bir canlı isme, varlığa, daha doğrusu tire, boya mensup olduğunu kanıtıyor. Azerbaycan dahil Nahçıvan ve ümumtürk toponim sistemine dahil olan coğrafi isimler üzerinde eski kaynak malzemeleri bazında yaptığımız araştırmalar sırasında bu kavim adının "tal" , "tel" , "tul" , "tol" , "til" şekillerinde belgelere **a≈o**, **a≈u**, **a≈i**, **a≈o**, **a≈e** fonetik ses seslenmeleri ile düştüğünü görüyoruz. Tüm bu olgulara istinaden talların bir toplum olduğunu, onların kökeni, dili, tarihi hakkında fikrimizi kanıtlamak için tetkikatımızı aşağıdaki faktörlerin araştırılması üzerinde kurmayı doğru düşünüyoruz:

1. "Tal" komponentli coğrafi isimlerin hangi ülkelerin topraklarında yayımlandığını dikkate alarak, arazilerde prototürk boylarının olma ihtimalini aydınlatmakla, tarihi karşılaştırma yapmak;

2. Bu coğrafi isimleri oluşturan bileşenlerin etimolojisini ve dil öğelerinin kökenini, hangi dil grubuna, hangi döneme ait olduğunu belirtmek;

3. Ümumtürk arealındaki oykonimler sisteminde aşkarlanan "tal" içeren coğrafi birleşiklere katılan yazıya kadar ki, dönem dil öğelerinin canlı isme, yani herhangi bir halka ait olup olmadığını bilimsel olarak kanıtlamak;

4. Tarihi kaynaklarda böyle bir topluluk adının olup olmadığına dikkat etmek ;

5. Bu oluşumlar sondan diller Türk dilleri yasalarının varlığını bilimsel yolla kanıtlamak.

İşte bu araştırma yöntemini esas alarak biz talların bir söz veya topluluk olduklarını netleştirmeyi doğru düşünüyoruz.

Önce tüm bunları ve ileri sürülen şartlarını dikkate alarak halkların toponim sisteminde bu kavimlerle ilgili bazı coğrafi isimlerin Yayın bölgesini dikkate getirmeyi gerekli biliyoruz. Bu kavrama temel amacımız düşüncelerimizi haklı, Türk ve yabancılara ait arazilerdeki "tal" içeren isimlerin say farkı ve nomenleşmeye, coğrafi isimleri oluşturmaya hizmet eden söz köklerinin anlam çaralarının dikkat etmekten ibarettir. Böylece biz dünya haritasında ABD'de Tallaxassi şehir, Nil'in yukarı Akarlarında Tala şehri, İspanya'da Talavera Nehri, Estonya'da Tallin başkent şehri (toplam 17 ada) gibi isimlere rastlıyoruz (22, s. 90-91 , 126 , 149) ki, Talin nahiye ismi Nahçıvanda da meçud olmuştur (8, s. 175-176). Tabii ki, bu sepkide isimler sadece diller arasında kelime köklerinin zahiri benzerliği belir-

tileridir. Fakat birçok durumda bu tür benzerlik ve içerik tekrarı esasen tarihi süreçlerle ilgili olmak üzere büyük Türk imparatorluklarının etkisi altında olan bölgelerde Türk boylarının hem de Yayın arealının göstergeleridir. Arap Emirliğinde Merv yakınlarında Sincan toponimi ve Azerbaycan'da Oğuz ilçesinde Sincan (25, s. 145) gibi isimler eski Türk cihan seferinin izleri sayılabilir. Bu konu özel araştırma gerektirir.

Fakat biz Türk toponim sisteminde bu isimlerin yayınına ve kayda aldığımız "Tal" içeren bir grup kelimelerin etimolojisinden kısaca da olsa bakmamızı, bu adlardaki yazıya kadar ki, dönem dil öğelerinin etimolojik anlamlarına dikkat getirmemizi daha doğru buluyoruz. Bu doğrultuda biz Amur memleketinde Taldan, Talakan isimde şehir ve nehir isimleri-asteonim ve hidronimlere dahil Xabarovski vilayetinde aynı isimlere tesadüf ediyoruz (22, s. 42-43). Taldan coğrafi adında "tal" söz köküne katılan "dan/tan" içeriği eski Türk dillerinde "ten", "düzen" ve "mucizevi, hayret" anlamlarını ifade ediyordu (30, s. 1616; 35, s. 607) . İkinci Talakan kelimesindeki "Tal" topluluk adına katılan "kan" kelimesi ise, adaş olmak üzere "yurt, mekan" anlamlarında Abakan, Beylagan, Namanqan, Kalakan gibi çok sayıda modern coğrafi isimlerde tekrarlanır (22, s. 38-39, 58-59). Bu madde aynı zamanda MS V - VI yüzyıllarda kan-"kağan" gibi eski Türklerde titül, rütbe belirtmiştir. Orhan-Yenisey yazıtlarında ergen Kan Altuğ, Yağlakar Kan baba, Kara kan gibi antroponimler bu çeşit isimlerdir (31, s. 384). Bazen böyle isimler seçir nun **-nq** kavuşmak sessizleri ile gözlenir. Bundan sonra bu madde Türk dillerine ait **k~x~h** fonetik değişikliği ile (5, s. 86, 247) "Han" kaydında bir grup Türk dillerinde de titül, rütbe belirtmiştir. Görüldüğü gibi isimleri oluşturan kelmeler Taldan-"Tal tuzu", Talakan ise "Tal kağanı" veya "Tal yurdu" anlamlarında göre canlı isme, herhangi soya, tire'ye işaretle işlenmiştir. Türk talların eski Sovyetler birliğinde Orta Asya, Altay, Sibirya, Sakha, Kazan Tatarları arazilerini yansıtan kısa yer adları sözlüğünde "tal" içeren Talan, Taldıkuduk, Talar, Taldısay, Talas, Taltan, Talkar, Talnax, Taldı-Kurgan, Tal, Talak, Talti gibi yüzden fazla coğrafi isimleri de bu isimlerin bir topluluk adı olduğunu kanıtıyor. Eğer isimlerin miktarını yabancı isimleri ile kıyaslarsak, bu adlanmaların ümumtürk bölgesi geniş yayını, talların göre Türk halkları topraklarında yerleşik olduklarını gösteriyor.

Yeri gelmişken belirtelim ki, Gürcistan topraklarında gürcülerin kendileri Türk boylarının yaşadığı topraklarda Tela, Sitemat şehir ve kasaba isimlerinin başka dilden geldiğini yazıyorlar. Biz bu arazinin coğrafi isimler sisteminde Axtal-"Yüce Tal" ve Qiistol-"Ünlü, zeki tal", şehir isimlerine, Talat-"Tal mekanı, yurdu" dağ silsilesi adına da rastlıyoruz (37, s. 25, 154, 180, 307). Etimolojik açıklamalar tarafımızdan ilk defa olarak verilir (- FR) .

Biz Türkiye devleti topraklarında da köy, kasaba ve şehir adları içerisinde Talas, Til, Tilek, Tuluk (41, s. 94, 102) gibi coğrafi isimlerle karşılaşlıyoruz. İsimleri oluşturan yardımcı morfepler-sözler bu isimlerin bir topluluk adına oluştuğunu gösteriyor. Burada yer adlarının bölgesi, coğrafi mekanını izlersek, bu isimlerin oluşmasında iştiraki olan "tal" bileşeni- kavminin göre ümumtürk bölgesinde geniş yayıldığını görüyoruz. Tal topluluk adının Güney Azerbaycan topraklarında Halhalda Tules, Sarapda Telab, Talti köy, Talbi çeşme (7, s. 176; 9, s. 463) gibi on-

larca değişik toponim isimlerde, ayrıca etnooykonimlerde varlığı da fikrimizin doğruluğunu, talların bir topluluk olduklarını teyit ediyor.

Azerbaycan topraklarımızın coğrafi isimler sisteminde bu topluluk adı Tal, Talman, Taladar, Talba, Talabu, Tel, Televar (1, s. 90-92) gibi sadece 31 oykonimde-nokta adında, hem de elliden yukarı diğer toponim isimlerde kaydedilir. Bazen nokta adları haritalarda öz yer bulamazsa da, çalışmalarda da biz "tal" gibi isimlerle karşılaşırız. S.M.Mollazadenin araştırmalarında Beylagan topraklarında Tala ve Tulu köy isimleri ile karşılaşılıyor (25, s. 38). Eski Nahçıvan topraklarında ise Tal Türklerinin adı Tatal, Tal, Catallar (bu kasaba adı Türkiyede Karaman yakınığında mevcuttur-F.R.), Talin, Tilyak, Tulus adlarında tarihi ve arşiv belgelerinde kaydedilir (8, s. 164, 167, 171, 180). Genellikle ister arşiv belgeleri, gerekse coğrafi harita ve gezginlerin eserlerini izler-sek, bütün Azerbaycan toponim sisteminde 250'den fazla coğrafi isimde biz bu içeriği izliyoruz.

Bu madde Türk dillerine ait tarihi yazılı salnamelerde de yer bulmaktadır. Orhun Yenisey arazilerinde Taluy, Tola gibi hidronim ve oronimlerde **tel** yapısının varlığı, Göktürk boyları arasında Toliş, Talas, Türk boyu adlarında gözlenmesi (31, s. 388-390), hem de doğal yaşam Türk topraklarında Tula, Talakan, Talas, Talqar, Taldı, Telexan, Tel, Telşay gibi yüzlerce coğrafi isimde (22, s. 29, 42-43, 56, 60) bu bileşenin tekrarlanması şüphe yok ki, sıradan bir tesadüf değil, eski bir türk boyunun türk topraklarında Yayın arealının coğrafi göstergesidir. Burada Toliş "iç tallar" veya "tallar", Tola-"küçük tallar", Talas-"zekalı tallar", Taldı-" tallar yapan", "tallar kuran", Talakan-"tal yurdu", Telexan -"tal hanı" anlamlarını taşıyor. Belirtelim ki, etimolojik açıklamalar tarafımızdan ilk defa olarak verilir (-FR). Eğer dikkat edersek, adlardaki anlamlar ve onların içerdiği yazıya kadar ki dönem Türk dili unsurları ismin Türk tayfa adı olduğunu, toponim isimlerin ise eski Türk dili elemanları ve imkanlarıyla şekillendiğini tamamen teyit eden faktörlerdir. Eski Kutı, Lulubey, Kas, TURUKKU'lar, Subar ve b. prototürklerde de bu bileşenlerin tekrarları Tal adlı aşiretin eski Türk boyları arasında varlığını bir daha kanıtıyor. Peki doğal yaşam türk coğrafi isimler sisteminde bu kadar coğrafi isimde tekrarlanan bu terkip hepsi anlama taşımıştır? İsimlerin incelenmesinde bu gibi diğer konuları temel almakla "tal" içeriğinin ne anlam taşıdığına da kısaca dikkat etmeyi isabetli düşünüyoruz.

M.Kaşğarının, V.Radlovun sözlüklerinde **tal** sözü "tal", "dal" kaydında "dal - ağacın dalı" anlamında anlatılmıştır (18, s. 563; 19, s. 412). Biz "tal" kelimesinin taşıdığı "dal" anlamına doğal yaşam dillerinde dahil Özbek, Başkırt, Uygur, Tatar, Kazak, Kırgız dillerinde "botaq", "tal", "şak", "putak" kayıtların aynı anlamda rastlıyoruz (10, s. 144-145) .

Belirtmek gerekir ki, sözlükler yorumlarından ortalığa çıkan sonuç bu içeriğin neredeyse bir topluluk kolu olduğunu, onların çok eskilerden Türk tayfa sendikaya tarih sahnesine çıktıklarını ve yer adlarının adlanmasında ise, eski Türk sözlerinin bu isimlere sondan diller ilkesine uygun katıldığını teyit ediyor. Yukarıda belirtilen tüm bu delil ve bilgileri ümumileştirirsek bu aşiretlerin tüm Türk topraklarında binden fazla oykonim, oronim, hidronim ve başka coğrafi isimlerde

kendi izlerini yaşatmaları sıradan bir tesadüf değil, onların bir kabile adı olmasının kesin delillerdir.

İsimlerin etimolojik açıklamaları sırasında bazı ilginç gelişmeler de bilimsel olarak özel önem taşımaktadır . Oykonimlerden Talar-"tal erleri", Talas-"güçlü tallar", Taltan-"tallara ten", "tal düzü", Talkar-"sevimli tal", Talnakh - "Nakh talları", Taladı-kurgan - "talların diktiği kurgan", Tal, Talak - "yüce tal", Talti-"tallar yapan", Tala-"talım kendisi" gibi isimlerin taşıdığı bu anlamları oluşturan yazıya kadar ki, türk dili unsurları tarafımızdan bir çok yazılarımızda incelenmiştir (2, s. 532; 26, s. 606; 34, s. 163-173).

Örnek için verilen isimlerin içerdiği **kan**-"yurt, mekân", "kağan", **er**-"er, yiğit, erkek", **ti**-"dikmek", **as/es**-"güçlü, zeki ", **tan**-"ten, düzen" bundan başka adaş gibi hem de "harika", "hayret", **sağır**-"sevimli", "kale", "takviye yer" sözcük birimleri, aynı zamanda **a**-"küçültme", **an**-"aidiyet" belirten ekler eski Türk diline ait dönem dil unsurları olmakla Assur, Het, Yunan kaynaklarında eski türklerin dillerindeki işlek kelimelerde, şahs adı ve folklorunda de tekrarlanır (33, s. 452-479).

Dikkat edilirse ümumtürk arealındaki **tal** topluluk adı ile toponim isimleri oluşturan yazıya kadar ki, dönem Türk dili unsurları tamamen eski Türk dillerinde ve bazen bunlardan bir kısmını arxaikleşmiş-eskileşmiş formda olsa da böyle ümumişlek halinde günümüzdeki sözlüğümüze da tesadüf ediyoruz. Buna **abu/abi/apa**-"kardeş", "baba", **kan**-"han", **keşke**-"lekesiz, beyaz", **kaş**-"ışık, sıcak", **sin**-"prestij", **kar**-"aziz", "sevimli" ve s . kelimelerin anda ad-san, bu bize kardır (hayır, aziz), kaş karaldı (ışık söndü, azaldı), **abi** modern Türk sözlüğü "kardeş" (2, s. 1; 15, s. 146; 20, s. 32, 55; 21, s. 152) gibi sözleri örnek olarak gösterebiliriz.

Eğer dikkat edersek, isim katılan morfem-sözler canlı bir kuruma, kişiye, yani topluma ait işlenen sözler olmakla, onları belli taraflardan anlatmış, onlara ait miktar, yer, mekan vb. ifade etmiştir. Bütünü sondan diller için karakteristik olan bağımsız dil birimlerini söz+söz, yani karmaşık yapılı sözcük birime- öze dönüşebilen (Tal+as, Tal+kar) ve söz+soneki yani söz ve gramer ilişki kurma yapısının Tal+an , Tal+a kaydında (36, s. 42-43) özelliklerini içeren bu isimler Türkçe ilkeleri temelinde formalaşsa da böyle bu yazıya kadar ki, dönem aday- adlanma sistemidir. O'dur ki , etnooykonimleri oluşturan kelimelerin anlamlarını modern dil üslubu ve etimolojik açıklamalarında olduğu gibi kabul etmek, onları Talak- "yüce tal" , Talkar - "sevimli tal " şeklinde I oluk , Talkan - "Tal kağanı" , Talnax-"NAX talları" II oluk , Talti –"talların diktiği" , Talkan - "talların yurdu" şeklinde III oluk tayini söz birleşmelerine ait etmek doğru değildir. Çünkü bu eski nominasyonlar sesleri- orfem, ses-anlam stilleri ile modern dil fonetikasi ve morfolojisinde farklıdır ki, bu da dilimizin ilk dönem dil olayının ilkel biçimi sayılabilir. Fakat tüm bu özelliklere rağmen bu toponim isimler talların bir Türk tayfa, tire-boyu olduklarını ve sondan dil kanunlarına göre eski dil yetenekleri mahsus isimler yarattığını kanıtlamaktadır. Tarihi kaynaklar isimlere katılan proto Türk dili elemanlarının milattan önce Mitani, Manna, Med, Atropatena, Albanya gibi eski devletlerimizin , hem de sak, kimmer ve skiflerin kişi ve coğrafi isimler sisteminde Qinz+an, Nikdi+ar, Uşak+kan, Ak+bat+an, Ama+ kar, As+ti+ak, Tan+ay, Ar+an,

Er+bak (3, s. 179; 13, III, 92; 15, s. 82, 97, 100; 38, XI, 4, 13) ve s. gibi yüzlerce isimde tekrarlandığını gösteriyor. Bu ve diğer faktörler Tal boylarının bir eski Türk boyu olduğunu, M.Ö. IV - III binlerde tarihi süreçlere katıldığını, adlanma sisteminin ise As, Kas, TURUKKU'lar Türk, Suber, Kutı, Hurru, Koman, Lulubey boyları ile aynı olduğunu kanıtıyor. Burada listelenen faktörler Tal içeriğinin topluluk adı olmakla tarih sahnesinde olması hakkındaki konseptimizin doğruluğuna da güvence altına alır.

Peki kaynaklarda bu isimde topluluk olması herhangi şekilde tesadüf mu veya tarihte "Tal" kaydında herhangi bir topluluk adı oldu mu? Kanaatimizce bu yönde eski Türklerle ait olan yazılı kaynaklara dikkat etmek, bu isim veya kelimenin bir kavim adı gibi kaynaklara yazıldığını tasbit etmek için kaynaklara göre izlemek de bilimsel olarak önemli olurdu.

Herodot kendi "Tarih" eserinde Sicilya adasında Sirakuza şehir adını ve burada yaşayan Tel-talları hatırlıyor. Bundan sonra, hükümdar Sirakusun büyükbabası Telin, ayrıca Sibaris şehrinin çarı Telisin adını çekiyor (13, V 44; VII 153). Belirtelim ki, o zaman, yani M.Ö. X ve VIII yüzyıllarda Sicilya adası İtalya'ya mahsus değil, Yunanlara ait idi. Daha sonra biz Sibaris ve Sirakuza şehirlerini İtalya'nın içinde görüyoruz. Biz Mitan Devleti topraklarında, Urmiye gölü etrafında da Subarti, Subaris, Şubar, Şubartu gibi Türk subarların ülke isimleri, hem de şehir isimleri ile karşılaşılıyor. Bu Suber Türklerinin çok geniş bir arazilere sahip olduğunu gösteriyor. Biz Küçük Asya-Doğu Anadolu bölgelerinde Sirakuza, "Dede Korkut Kitabı'nda" Sirakuza toponimleri ile de karşılaşılıyor ki, bu sözü V.Bartold, O.Gokyay ve başkaları "Şerikuz", "Şeruk" gibi okumakla Şirak, şirakuzların prototürk Bulgar boyu, protooğuz aşiretleri gibi kabul etmişler ve biz yazılarımızda bu konuda düşüncelerimize açıklık getirmiştik (12, s. 110, 264). Eğer Sicilya'nın güneyinde Sirakuza kentinde tallar yaşayırdıysa ve Telin Sirakusun büyük babası idiyse ve bu Subarların, Subartuların dönemi ile sesleşirse (33, s. 352-354, 363), demek ki, çeşitli ses evezlenmelerle kaynaklara düşen "tal" isimlerin yaratıcıları olan prototürk boyları subarlarla aynı tarihsel dönemlerde, yani en az M.Ö. III bin yılın sonları, II bin yılın başlarında tarih sahnesinde olmuşlardır.

Biz Qay Yuliy Solinin yazılarında bir bilgiyle karşılaşılıyor: "Mitridata barındıran ve Med asıllı, Asya'da yaşayan savromatlara göre tallar doğuda Kaspi Denizi kıyılarında çay ağzında yaşayan kavimlerle komşu idi. Bu çay ağzları yağmur yağdığına şaşırtıcı derecede suyunu azaltır, sıcakta ise artırıyordu (33, s. 363-364). XIII yüzyılda Gence'de doğmuş Alban tarihçi K.Genceli ise V yüzyıl olaylarını yorumlarken, "Alban Tarihi" kitabında Buqa adlı kumandanın Simbatı hapis ettiğini, bu olayların gerçekleştiği Toran, Turan ilinde Til isimde köy-oykonimin olduğunu yazıyor (11, I, s. 77).

İ.M.Dyakonov kendi araştırmalarında Assur kaynaklarının Tebriz civarında Talay- Dalay ülkesinin adını kaydettiğini, bu ismin ise Manna aşiretleri arasında bir topluluk olduğunu yazıyor (4, s. 49). Daha bir kaynak M.Ö. VI yüzyılda sakların Talas Nehri havzasını tuttuğunu kayıt ediyor (33, s. 364). Tabii ki, M.Ö. VI yüzyılda Talas nehri adı var idise demek hangi zamandasa bu havzada tallar

yaşamış ve çayın adı onların adı ile adlandırılmıştır. Diğer bir yandan Talas - "As kolu" anlamındadır ve uyluk onların Türk olduğuna yeterli bir delildir.

Bu yönde bilgi veren F.Bayat Peçenek Türkleri arasında Tolmac boylarının adını çekiyor, hem de Var Hunlarının arasında Talan, Tolu isimli aşiretlerin olduğunu da kayt ediyor (6, s. 91). A.Racabov ise yazıtlarında MS VI yüzyılda eski Orhun yazılı anıtlarının Ongin, Gul Tigin, Tonyuku, Kuli Çor, Bumin, Moyun Çor, hem de Yenisey yazıtlarında Talas anıt adına ve Çince The-le gibi işlenmekle Göktürk Kağanlığı'na giren Toliş kabile adını gösteriyor (31, s. 339-343, 390). Bu anıtlarla ilgili araştırma yapan E.Quliyev de, abidelerde isimleri geçen bu topluluk adını Tolus kaydında sunmakla fikrini bilimsel olarak kanıtıyor (17, s. 98-108).

Bu arada, bazı kaynaklar bu yönde ilginç ve gerekli tarihi gerçekler gösterse de yine net sonuçla karşılaşmıyoruz. Herodot İtalya'nın güneyinde Sibaris şehir adını gösteriyor ve onun ait olduğu arazini Eriğin (Ergin - "er Kalesi" - FR) topraklarına ait etmekle, burada Çar'ın Tel olduğunu ve Sibaris şehrinin M.Ö. 510 yılında İtalya'nın güneyinde yaşayan Helen boyları krotonlar tarafından dağıtıldığını yazıyor (13, V 44-47, VI 21, 127, VIII 47). Biz XVII yüzyıl Moğol istilasından bahseden V.Puzanov ve Nogay ordası tarihinden bahseden V.Trepavlovun yazılarında İtk dağılmasında Talay ulus adına, hem de Moğollara saldıran kumandan Talay kişi adı-antroponime de tesadüf ediyoruz (29, s. 64-76). Ayrıca Tal topluluk adı ile ilgili bir nokta adına biz Çok-Tal kaydında Kunqay-Alatauda, yükseklikte bulunan köy adı gibi rastlıyoruz (33, s. 365). Peki Amu-Derya ve Sır-Derya arazisi etrafında ve ondan güneyde Tal boyları adı ile adlandırılmış bu kadar köy adı nasıl ola bilirdi? Tabi ki, bu aynı isimde aşiretlerin erazde erken dönemlerden yerleşimleri ile bağlıydı. Bu ihtimalin cevabını, yani talların bir topluluk olup olmadığını ve gösterilen coğrafi isimlerin nereden gelmesi ile ilgili ilginç bilgileri Kazak araştırmacısı Şakarim Kudayberdi-ulinin yazılarından okuyoruz. Yazar, Türk, Kazak, Kırgız ve Han hanedanlarının kökeni hakkındaki yazılarında Balxaş gölüne dökülen Karatal (büyük, ulu Tal - FR) nehrinden Sır-Deryanın güneyine kadarki bölgede Kenger (eserde Kanqlı) ve Dulat boylarının yaşadığını gösteriyor. O, bu aşiretlerin kökeninin Çüy aşiretlerinden geldiğini yazmakla, onların Batı Alataya gelip yerleşim tarihinin m.ö. 150 yıllarında yaşandığını yazıyor. Daha sonra Şakarim Kudayberdi-uli bu arazinin batısında, Büyük Juzda Dulat boylarından sohbet açmakla bu aşiretler arasında en eski topluluk olarak Sarı Uysın kavimlerini gösteriyor. Aşiret ittifakının içeriği konusuna da değinen yazar, bunların arasında Jolay, Kulek, Kırık boyları ile birlikte Talay boylarının da adını çekiyor ve onların büyük güce sahip olduklarını vurguluyor. Yazara göre Talay boyları Sır-Deryanın güneyinde yerleşmişler (33, s. 366). Adın bu şekilde Tal+ay kaydında olması da bilimsel açıdan özel önem taşımaktadır. Kaynaklar eski Türk boyları arasında Ay'a tapınan türklere, Ay inancının varlığından behs ediyor (23, s. 437). Türklere ilgili bu belirtinin tallarda da tekrarı onların bir türk topluluk olmasını, eski tarihe aidliklerini bir daha kanıtlayan tarihi olgudur.

Daha ilginç bilgilerden biri de Tal kelimesinin tanrı adı gibi Yunan mitolojisinde ve bu halka özgü kaynaklarda seslenmesidir. Burada Tal tunç dev gibi Tolosa kaydında kaydedilir. Bildiğimiz gibi topluluk adına katılan- os içeriği

Yunan dilinde yalın hal eki. Bu dev Zeus tarafından Girit adasının bekçisi gibi Minosa hediye edildi. Yunan mitolojisinde biz aynı zamanda Arqos çarı- allahı Talay (kitapta hem de Tal, Talayon) adına, hem de baharda bitkilerin gelişmeye hizmet eden Tallo-bahar tanrısı adlarına da tesadüf ediyoruz (24, s. 977-978). Bu bilgi ileri sürdüğümüz kavram ucun ilmi yönden özel önem taşımaktadır. Önce belirtmek isteriz ki , Sır-Derya havzasından güneydeki Talay topluluk adının Yunan mifinde tıpkı "Talay" kaydında tekrarı bu aşiretlerin düşündüğümüzden de eskiden mevcut olduğunu gösteriyor. Diğer yandan ise Talay adının Yunan mifinde yer alması eski prototürklerin Rumların ister kültürü, gerekse mifine güçlü etkisini de ortalığa çıkarıyor (- FR) .

Koban arkeolojik varlıklarını inceleyen R.Tilov arazideki at resimli baltaların M.Ö. II binyıla son tunç dönemine ait olduğunu göstermekle birlikte bu kültürün Saka aşiretlerinden geldiğini kaydetmekle, Saga kelimesinin geyik anlamında olduğunu söylemişler. O, daha sonra bu kültürün hem de Kaş ve Talay kavimlerine aidliyini göstermekle onları Kafkasya Koban kültürüne ait aşiretler bulur (40, s. 28-32). Rus arkeolojik araştırmacıları B.Textov, S.Valiçak ve A.Skakov 1920 yılına kadar Nahçıvan bölgesinde olmuş eski Sürmeli-Iğdır bölgesinde Talay-Tilay mezarlığını keşfettiler. Araştırma sırasında buradan elde edilen arkeolojik kültür örneklerini skiflerden daha önceki döneme ait eden yazarlar, burada Tal-Til isimde herhangi bir topluluğun olmasını da ihtimal etmişlerdir (39, s. 131). İlginç bir durumdur ki, aynı isimde daha bir mezarlığa biz Kuzey Sibiryaya topraklarında rastlıyoruz. Talların adını taşıyan bu eski mezarlık Ob nehri vadisi, Topa Tal Artı ilçesinde Tal mezarlığı olarak anılıyor. Rus arkeologlar M.Qryaznov ve L.Naçaeva burada 200'den yukarı kurgan olduğunu kaydederek, bu mezarlarda cesetlerin yanmış durumda gömüldüğünü de kanıtlıyorlar (16, s. XI 3; 27, s. 108-142).

Tal türkeri hakkında daha ilginç bir bilgiye biz Orta Asya araştırmacıların tarihle ilgili araştırmalarında da rastlıyoruz. Kırgız tarihi hakkında bazı köylere dikkat eden O.Osmanovun "Kırgızistan Tarihi" kitabında "Tal" kelimesinin eski bir topluluk adı olması fikri, ileri sürdüğümüz konseptin tamamen doğruluğunu teyit eden ilginç tarihi olgu sayılabilir. Buradaki eski yazılarla ilgili bilgilerde TURUŃ TAL KUN ifadesine rastlıyoruz ki, bu yazımda her bir morfem-söz eski Türk dili sözcük birimlerinden oluşmuştur. Yazar bu yazının M.Ö. III binyılın sonu, II binyılın başlarına ait ediyor (28, s. 447-448).

Sonuc olarak belirtmek isterdik ki, kaynak ve araştırmalarda ismi geçen "tal", "tol", "tul", "tel", "til" ve s. ses deyişimi ile kayt edilen kelmeler aslında kadim bir türk boytu olmuş, onlar M.Ö. IV-III binyıllıklarda eski as, naxer, kas, kuti, lulubey, turukku-türk, subar ve diğer prototürklerle beraber tarih alanına çıkmış, tüm türk boyutları gibi onların bir kolu da küzeye doğru yayılmış, türk coğrafi adlar alanında binlerle isimde kendi izlerini koymuşlardı. Gerekir ki, sözlükler yorumlarından ortalığa çıkan sonuç bu içeriğin bir topluluk kolu olduğunu, onların çok eskilerden Türk tayfa sendikaya tarih sahnesine çıkmış ve yer adlarının adlanmasında ise, eski Türk sözleri bu isimleri oluşturmuştur. Tüm bu delil ve bilgileri ümumileştirirsek bu aşiretlerin Türk topraklarında binden fazla coğrafi isimlerde kendi izlerini yaşatmaları sıradan bir tesadüf değil, onların çok güçlü bir kabile

adı olmasının kesin delilleridir. Bu tayfalar eski Doğu Anadolu, Urmiya , Araz havzası boyu eski Nahar-Nahçıvan topraklarında da M.Ö. IV-III binyıllıklarda aborijen- yerli türk boyları olarak meskunlaşmışlar. Şu söylediklerimizi yukarıda da anlattığımız gibi Doğu Anadolu, İğdir bölgelerindeki yer isimleri ve mazarlıklar da kanıtıyor. Nahçıvandaki onlarla yer ismi de talların burada maskunlaşdığını tesbit ediyor.

Şu ilçe isimlerinin taşıdığı **Tal, Tilak** -yüce tallar, **Tulud-** Tal yurtu, mekanı, **Catallar-Sen talsan (-lar** topluluk eki sonradan artırılmadır), **Talin-**Tallara mahsus yurt, **Tuluca-** görklü tallar, **Tulus-** zeki tallar, **Tutul-**“Sahibkar Tal” (2, s. 584, 604; 5, s. 247; 15, s. 136; 18, 477; 35 s. 606-608, 623, 716) gibi manalar da düşündüklerimizin doğruluğunu kanıtlar. **Talcan/Telsin adında bu iki ilçe ismi eski türk mitolojisindeki Sin-Zuen** “Güneş ve Ay allahı”nın ismi ile adlanmış, “Sin talları” gibi tefor- mukattas inancdan gelen isim ve Tal tayfa isminden oluşmuşlardı (23, s. 437). Tüm bu kaynak bildirimleri ve isimlerin etimolojik anlamlarına dayanarak alınan ilmi sonuçları aşağıdaki gibi sıralaya biliriz:

1. “Tal” ismi ile türk mekanlarında yayılmış bine yakın coğrafi ad, onları oluşturan eski türk sözleri Tal kelmesinin bir kabila, tayfa ismi olduğunu kanıtıyor.

2. Türk halkları arazilerinde (Qafkasiya, Azerbaycan, Nahçıvan, Türkiye Orta Asiya ve Sibiryada) büyük mazarlıkların “Tal” sözü ile adlanması buradaki kurqan kabir ve arxeolojik buluşların M.Ö. III binyıllıklarla aynı olması talların bir prototürk boyutu olmakla bu binyıllıklardan tarih sahnesinde oduğunu tastik ediyor.

3. Şu boyutların eski türk yurdu Ön Asiya (Azerbaycan), Küçük Asiya (Türkiye) arazilerinde yerleştiklerini bu topraklardaki coğrafi isimler ve şu isimleri nominasiya eden-adaylayan yazıya kadar olan dönemdeki kelmeler de kanıtıyor.

4. Tal türkleri M.Ö. III binyıllıklardan bu arazilerde avtohton-yerli türkler olmuş, M.Ö. II-I binyıllıklarda doğu, batı, kuzey ve b. arazilere yayılmış, M.S. I binyıllığın ilk çağlarında geri ana yurtlara qayıtmışlar. Bunu esas götürən hristianlar türk kavmlarını “gelme” tayafalar gibi göstermişler.

KAYNAKÇA

1. Azerbaycan SSR-nin qısa toponimler luğeti. Bakı: ASE BR, 1986, 114 s.
2. Древнетюркский словарь.М., 1969, 676 s.
3. Дьяконов И.М. История Мидии. Москва: Наука,1956, 485 s.
4. Дьяконов И.М. Ассиро-вавилонские источники по истории Урарту. ВДИ, 1951, № 2, s.265-266.
5. Ehmedov T. Azerbaycan toponimikasının esasları. Bakı: Bakı Un. neşr, 1991, 312 s.
6. Fuzuli Bayat. Türk dili tarihi. Ankara:Genc,Ofset, 2003, 209 s.
7. Gultekin Qalibe. Azerbaycanın doğusundaki yer adları. İstanbul, 2001, 187 s.

8. İrevan eyaletinin icmal defteri. Bakı: Elm, 1996, 184 s.
9. Иванов М.С. Очерки истории Ирана. Москва.: Гос. Политиздат., 1952, 469 s.
10. Karşılaştırmalı Türk Lehceleri Sözlüğü I cild, Ankara: Başkanlık Basımevi. 1992, 1183 s.
11. Киракос Гандзакечи. История Армении – Албании. Москва: Наука, 1976, 357 s.+
12. Kitabı -Dede Qorqud. Bakı: Yazıcı, 1988, 265 s.
13. Геродот. История. Ленинград: Наука, 1972, 599 s.
14. Гейбуллаев Г.А. К этногенезе азербайджанцев. Т. I, Баку: Элм, 1991, 548 s.
15. Qeybullayev Q. Azərbaycan türklerinin teşekkulu tarixinden. Bakı: Azərneşr, 1994, 278 s.
16. Грязнов М. П. История древних племён Верхней Оби по раскопкам близ с. Большая Речка // МИА. Москва: Наука 1956. № 48. табл. XI, 3., 225 с.
17. Quliyev E.A. Orxon-Yenisey abidelerinde toponim ve etnonimler. Bakı: Nurlan, 2004, 128 s.
18. Mahmud Kaşğari. Divanu luğat-it-türk. Dizni, Ankara: Basımevi, 1986, 886 s.
19. Mahmud Kaşğari. Divanu luğat-it-türk, I c., Ankara: Basımevi, 1985, 520 s.
20. Mahmud Kaşğari. Divanü luğat-it-türk. II c., Ankara: Basımevi, 1985, 366 s.
21. Mahmud Kaşğari. Divanü luğat-it-türk. III c., Ankara: Basımevi, 1985, 452 s.
22. Малый атлас мира. Москва: Картография ГУГК, 1985, 331 с.
23. Мифы народов мира т. 2. Москва: Сов.Энциклопедия, 1988, 719 с.
24. Мифы Древней Греции. Мифологический словарь. Москва: Изд. Falcsion-Technology, 2004, 1000с.
25. Моллазаде С.М. Топонимия северных районов Азербайджана. Баку: Маариф, 1979, 206 s.
26. Мурзаев Е.М. Словарь народных географических терминов. Москва: Наука., 1985, 548 s.
27. Нечаева Л.Г. Погребения с трупосожжением могильника Тора-Гал-Арты. // Труды ТКАЭЭ. Т. II. Москва-Ленинград: Восточная литература, 1966, 364с.+
28. Осмонов О.Дж. История Кыргызстана (с древнейших времен до наших дней): Учебник для вузов. Бишкек: Раритет- Инфо, 2008, 606 с.
29. Пузанов В.Д. Русско-ойратские отношения на юге Сибири в первой трети XVII в. // Известия Уралёского государственного университета. 2010, № 2 (76), с. 64-76 +

30. Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий, т. III, ч. I, Москва: Госиздат, 1893-1911, 1260 с.
31. Recebov E., Memmedov Y. Orxon-Yenisey abideleri. Bakı:Yazıcı, 1993, 400 s.
32. Rzayev F.H. Qedim Şerur oykonimlerinin menşeyi. Bakı:Nurlan, 2006, 242 s.
33. Rzayev F.H. Naхçıvan əhalisinin etnogenezi tarixindən. I c., Bakı: AD-PU, 2013, 528 s.
34. Rzayev F.H. Naхçıvanda kass türkləri ile bağlı etnooykonimlerde yazı-yaqederki dövr dil elementleri //AMEA Humanitar elmler seriyası Bakı: Elm, 2008, № 1, s. 163- 173.
35. Севортян Э.В. Этимологический словарь тюркских языков, т. I, Москва:Наука, 1974, 777 с.
36. Seyidov Y.M. Azerbaycan dilinde söz birleşmeleri. Bakı:BU neşriyyatı, 1992, 408 s.
37. Советский союз Грузия. Москва: Мысли, 1967, 138 с.
38. Страбон. География в 17 книгах. Перевод, статья и комментарий Г.А.Стратановского. Москва:Наука, 1964, 941с.
39. Техов Б.В. Центральный Кавказ в XVI-X вв. до н.э. Москва: Наука, 1977, 240 с.
40. Тилов Р.Р. Говорящая бронза Кавказа. Этническая интерпретация племен кобанской культуры. По материалам книги «Сага о Кавказе». Нальчик:Полиграфсервис и Т., 2005, 80 с.
41. Tuncer Gülensoy. Türkçe Yer Adları Kılavuzu. Ankara: Bizim Büro Basımevi 1995, 103 s.

BATI KÜLTÜRÜNDE TÜRK ATASÖZLERİYLE İLGİLİ BİR İNCELEME ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

SOME DETECTIONS ON AN INVESTIGATION ABOUT TURKISH PROVERBS IN WESTERN CULTURE

НЕКОТОРЫЕ ВЫВОДЫ ОТНОСИТЕЛЬНО ИССЛЕДОВАНИЯ ТУРЕЦКИХ ПОСЛОВИЦ В ЗАПАДНОЙ КУЛЬТУРЕ

Nail TAN*

ÖZ

2019 yılının sonunda, Batı kültüründe, Avrupa’da 16-19. yüzyıllar arasında derlenip arşivlere konmuş veya yayımlanmış Türk atasözleri hakkında geniş bir inceleme yayımlandı. Dr. Öğretim Üyesi Beytullah Bekar’ın baskıya hazırladığı bu kitapta önce Avrupa’da Türk kültürüyle ilgili temasların başlayış ve gelişmesi ele alınmış, ilk değerlendirilen kültür ürünleri içinde atasözlerinin bulunduğu belirtilmiştir.

Dr. Bekar, Avrupa’da yayımlanmış veya kütüphane arşivlere girmiş 1544-1889 yılları arasındaki dönemi kapsayan 25 kaynaktaki 4.286 sözü değerlendirmiştir. Sözlere Latin veya Arap harflerinden aktarmakla kalmamış ayrıca günümüzde Türkiye Türkçesinde kullanılıp kullanılmadığını da tespit etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Batı Kültürü, Türk atasözleri, Beytullah Bekar, Türkiye Türkçesi

ABSTRACT

At the end of 2019, in Western culture, a broad review has been published on Turkish proverbs that have been compiled or published in Europe between the 16th and 19th centuries. In this book, that was prepared for printing by faculty member Dr. Beytullah Bekar, firstly the beginning and development of the contacts related to Turkish culture in Europe were discussed and it is stated that there are proverbs in the first evaluated culture products.

Dr. Bekar has evaluated 4,286 words in 25 sources covering the period between 1544 and 1889, published in Europe or present in library archives. Lyrics are not only transferred from the Latin or Arabic alphabet, are also tried to detect the use of the present-day Turkey Turkish.

Key Words: Europe, Western Culture, Turkish proverbs, Beytullah Bekar, Turkey Turkish

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü
Em. Genel Müdür. Halk Bilimci. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

Dr. Beytullah Bekar

BATI KÜLTÜRÜNDE TÜRK ATASÖZLERİ

(16. Yüzyıl-19. Yüzyıl)

Türk Dili'ndeki “Avrupa Türk Atasözleriyle Nasıl Tanıştı” başlıklı makalemizde (S 821, 5/2020, s. 100-102) 2019 yılının en önemli atasözü yayını diyebileceğimiz bir kitaptan söz etmiştik. Avrupalı Türklük bilimcilerin Türk atasözleri hakkındaki derlemelerini bir araya getirip değerlendiren, inceleyen geniş kapsamlı kitabı, kısa bir tanıtım yazısıyla geçiştiremezdik. Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dr. Öğretim Üyesi Beytullah Bekar’ın hazırladığı bu yayının künyesi şöyle:

Beytullah Bekar; *Batı Kültüründe Türk Atasözleri (16. Yüzyıl – 19. Yüzyıl)*, Ankara 2019, 835 s., Kömen Yayınları:219.

Dr. Bekar’ın *Giriş* yazısında da belirttiği gibi, Osmanlı Devleti’nin 14-15. yüzyıllardaki Balkan Yarımadası’ndaki fetihleri ve 1526 Mohaç Zaferi’nden sonra Avrupa ortalarına kadar ilerlemesi üzerine Batı’da Türkleri tanıma, dillerini öğrenme isteği uyanmış; siyasi, kültürel, ekonomik ilişkilerde canlılık dönemi başlamıştır. Türkçeyi öğretmek amacıyla hazırlanan kitaplarda diyalogların yanı sıra atasözleri, dualar, Nasreddin hoca fıkralarının da yer aldığı görülmüştür. Latin harfli bu tür Türkçe eserlere Türklük bilimciler “Transkripsiyon Metinleri” adını vermişlerdir. Söz konusu metinler içinde, yoğunluğu atasözleri oluşturuyordu. Ata-

sözü denilince, 1923 öncesinde deyimle karışık kalıplaşmış sözler anlaşılıyordu. İşte ele aldığımız kitap, transkripsiyon metinlerindeki atasözlerini değerlendirmektedir.

Dr. Bekar'ın kitabı bir *Giriş* ile üç bölümden oluşmaktadır. *Sunuş*'unu, yazarın Erciyes Üniversitesindeki Doktora Tez Danışmanı Prof.Dr. Nevzat Özkan yazmıştır. Bu sunuştaki bir paragraf kitabın özeti mahiyetindedir (s.III): “Doktora tezini yönettiğim ve bu dönemde çalışkanlığına, azmine yakından şahit olduğum Dr. Beytullah Bekar, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar dört yüz yıllık dönemde Türk atasözlerinin yer aldığı Latince, İtalyanca, İngilizce, Almanca ve Fransızca olarak yazılmış 25 farklı eserde yer alan 4.286 atasözünü tespit etmiş; bu atasözlerini bir-biriyle ve bugünkü Türkçedeki şekilleriyle karşılaştırmış, ayrıca dizinlerle atasözlerinin söz varlığını bütün yönleriyle ortaya koymuştur. Türk kültürünün hazine değerindeki incileri ve Türk dilinin eşsiz zenginlikleri olan atasözlerini Batı kültürüne yansımış örnekleri üzerinden değerlendiren bu çalışma, alanında çok önemli bir boşluğu dolduracaktır.”

Birinci bölümde 16-19. yüzyıllarda kaleme alınan, bazıları basılan içinde atasözü bulunan 25 transkripsiyon metni yorumsuz yer almış, ardından sözlerin incelemesi yapılmıştır. Sözler; imla, değişime uğramadan günümüze gelen atasözleri, taranan eserlerde tespit edilemeyenler, anlam değişimleri gösterenler, dinî kaynaklardan alınan sözlerin atasözü gibi gösterilmesi, atasözü gibi değerlendirilen deyimler, yanlış veya eksik sözler, hikâyeleştirilen atasözleri gibi alt başlıklar altında incelenmiştir.

İkinci bölümde, içinde Türk atasözü bulunan gerek basılmış gerekse yayımlanmış, kitaplarda korunan 25 metindeki sözler, karşılaştırmalı bir şekilde sıralanmıştır. Metinlerin yayımlanış tarihleri ve içerindeki atasözü sayıları şöyledir:

- Georgievic', B. (1544), *De Turcarum Ritu et Caeremoiis*. [Bir söz]
- Megiser, H. (1605), *Paroemiologia Polyglottos*. [98 söz]
- Megiser, H. (1612), *Institutionum Linguae Turcicae*. [230 söz]
- Montalbano, G.B. (1632), *Turcicae Linguae per Terminos Latinos*. [144 söz]
- Hrabskius, J. – Fincelius, H.W. (1655), *Proverbia Quaedam Arabica, Persica&Turcica*. [10 söz]
- Francesco, M. M. (1670), *Syntagmaton Linguarum Orientalium*. [110 söz]
- Harsany, J.N. (1672), *Collquia Familiaria Turcico Latina Seu Status Turcicus Loquens*. [Bir söz]
- Timoteo, A. (1688), *Proverbia Utili, e Virtuosi in Lingua Araba, Persiana e Turca*. [38 söz]
- Donado, G.B. (1688), *Della Letteraturade 'Turchi*. [12 söz]
- Donado, G.B. (1688), *Raccolta Curiosissima d'Adaggi Turcheschi Transportati dal Proprio*. [397 söz]
- ? (1689), *Proverbia Turcica Cum Versione Italica et Latine &Herum Proverbia Turcica Major Pars Latinis Literis Scripta est*. [606 söz]

- Vaughan, Th. (1709), *A Grammer of the Turkish Language*. [54 söz]
- Clodius, J. Ch. (1729), *Grammatica Turcica Necessariis Regulis Praecipuas Linguae Difficultates*

Illustrans (etc). [31 söz]

- Preindl, J. von (1789), *Grammaire Turque*. [40 söz]
- Pianzola, B. (1789), *Dizionario, Grammatiche, e Dialoghi per Apprendere le Lingue Italiana, Greca-Volgare, e Turca, e Varie Scienze*. [173 söz]
- Dombay, F. von (18. yüzyıl), *Proverbiorum Turcicorum Centuria I-IV & Proverbia Turcica Quadraginta*. [439 söz]
- Jaubert, P.A. (1823), *Elements de la Grammaire Turke*. [358 söz]
- Hindoglu, A. (1829), *Theoretisch-Practische Türkische Sprachlehre für Deutsche*. [13 söz]
- Wickerhauser, M. (1853), *Wegweiser zum Verständnis der Türkischen Sprache*. [383 söz]
- Fleischer, H.F. (1853), *Der Vollkommene und Schnelle Türkische Selbstlehrer*. [133 söz]
- Schlechta Wssehrd, O. F. von (1865), *Osmanische Sprichwörter*. [500 söz]
- Piquet, P.J. (1869), *Grammatik der Türkisch-Osmanischen Umgangssprache*. [140 söz]
- Wahrmund, A. (1869), *Praktisch Handbuch der Osmanisch-Türkischen Sprache I-III*. [207 söz]
- Fink, L. (1872), *Türkischer Dragoman Grammatik, Phrasensammlung und Wörterbuch der Türkischen Sprache*. [19 söz]
- Müller, A. (1889), *Türkische Grammatik, mit Paradigmen, Litteratur, Chrestomathie und Glossar*. [137 söz]

Sayılan 25 kaynaktaki 4.286 atasözü, hem kendi aralarında hem de günümüz atasözü ve deyim sözlükleriyle karşılaştırılmıştır. Eserin en zahmetli fakat yararlı yönü budur. Sözlerin günümüzde yaşayıp yaşamadığı; Ömer Asım Aksoy, Feridun Fazıl Tülbentçi, E. Kemal Eyüboğlu, Nurettin Albayrak, Metin Yurtbaşı ve Süreyya Ali Beyzadeoğlu ekibinin (Gürgendereli, Günay) baskıya hazırladığı içinde en çok söz varlığı barındıran atasözü ve deyim sözlükleriyle karşılaştırılarak belirlenmiştir. Tülbentçi'nin, sözlüğünün söz varlığını bir hayli artırdığı (17.440) 1977 baskılı sözlüğü ile Dr. Ahmet Turan Sinan'ın *Türkçenin Deyim Varlığı* (İstanbul 2015, 17.137 deyim) incelemecinin işini çok kolaylaştırabilirdi.

Üçüncü bölüm dizinlere ayrılmıştır. 25 kaynaktaki sözler; *Atasözleri Dizini, Deyimler ve Kalıp Sözler Dizini, Kelime ve Kelime Grupları Dizini ile Özel Adlar Dizini* başlıkları altında sınıflandırılmış, birçok açıdan söze ulaşmanın kapıları açılmıştır.

Kitap, Kaynakça ve 25 kaynaktan alınmış birer örnek sayfayla sona ermektedir.

Kitabın önemini, değerini daha iyi kavramak açısından, Dr. Bekar'ın değerlendirdiği 25 kaynaktaki yer alan, bugün Türkiye Türkçesinden yaygın olarak kulla-

nılan bazı atasözlerinin 16-19. yüzyıldaki kullanışlarıyla ilgili bazı örnekler sıralamak istiyoruz:

B. Georgicević (1544):

Yazılan gelir başa (s.53).

H. Megiser (1605):

Âdem on, dokuzu don (s.54).

Balık baştan kokar (s.55).

Eski dost düşman olmaz, olursa dürüst olmaz (s.55).

H. Megiser (1612):

Adam gezmek ile sağ olur (s.60).

Ârif olana bir gül yeter (s.61).

Bal tutan parmağını yalar (s.61).

Yalnız taş duvar olmaz (s.68).

G.B. Montalbano (1632):

Adamdan adama fark var (s.77).

Deli her gün bayram eder (s.79).

Hürmet iki baştan olur (s.81).

J. Hrabskius-H.W. Fincelius (1655):

Ayıpsız yâr isteyen yârsız kalır (s.86).

Çok yaşayan çok bilmez, çok gezen çok bilir (s.86).

Kıştan sonra bahar olur (s.86).

M.M. Franceco (1670):

Elma ağacından irak düşmez (s.87).

Belasız bal olmaz (s.87).

Her taş yerinde ağırdır (s.88).

Islanmış, yağmurdan korkmaz (s.89).

J.N. Harsany (1672):

Bir kimse ne kadar dil bilirse o kadar âdemlerin yerini tutar (s.93).

A. Timoteo (1688):

Bir elde iki karpuz tutulmaz (s.94).

Cahil dosttan âlim düşman yeğdir (s.94).

Körler arasında gözünü kırp (s.96).

G.B. Donado (1688) *Delle Letteraturade Turchi:*

El elden üstündür (s.98).

Bir tazi, iki tavşanı birden tutmaz (s.98).

Sözün yalanı olmaz, meğer yanlış ola (s.99).

G.B. Donado (1688), RCDT:

Açma sırrını dostuna, dostun dostu vardır (s.100).

Ağır basınca yeğni kalkar (s.100).

Araba kırılınca yol gösteren çok olur (s.101).

? (1689):

At binenin kılıç kuşananın (s.129).

Çok gülen çok ağlar (s.131).

Gül dikensiz olmaz (s.135).

T. Vaughan (1709):

Aynaya bakan kendini görür (s.158).

El eli yur, iki el yüzü yur (s.159).

Ucuz etin çorbası tatsız olur (s.160).

J.C. Clodius (1729):

Atılan ok dönmez (s.162).

Merdivene ayak ayak çıkarlar (s.162).

Eski pamuk bez olmaz (s.162).

J. von Preindl (1789):

Dağ dağa ulaşmaz, insan insana ulaşır (s.165).

İyilik eyle denize bırak, balık bilmezse hâlik bilir (s.165).

Müft sirke baldan tatlıdır (s.166).

B. Pianzola (1789):

Arik tavuktan semiz tirit olmaz (s.168).

Avratın öğüdü avrata geçer (s.168).

Bir defa düşen adam bir daha düşmez (s.169).

F. von Dombay (18. Yüzyıl):

Acı patlıcanı kırağı çalmaz (s.179).

Âdem, sora sora Bağdat'a gider (s.179).

Altının kıymetini sarraf bilir (s.180).

P. A. Jaubert (1823):

Açın karnı doyar, gözü doymaz (s.199).

Bin işit, bir söyle (s.201).

Boş torba ile at tutulmaz (s.201).

A. Hindoğlu (1829):

Duvarın kulağı var (s.215).

Ne ekersen onu biçersin (s.215).

Evdeki pazar, çarşıya uymaz (s.215).

M. Wickerhauser (1853):

Ağzındakini diline hapseyle (s.216).

Ahmağın kalbi dilindedir, âkilin dili kalbindedir (s.216).

Alçak yerde tepecik kendini dağ sanır (s.217).

H. F. Fleischer (1853):

Ağlamayan çocuğa süt vermezler (s.234).

Gözden uzak olan gönülden dahi uzak olur (s.234).

Hak söz acı olur (s.237).

O. F. von Schlechta Wissehrd (1869):

Aç tavuk kendisini arpa ambarında görür (s.241).

Açla işleme, tokla deprenme (s.241).

Akıl yaşta değil baştadır (s.243).

P. J. Piqure (1869):

Asılacak adam suda boğulmaz (s.276).

Beni sayanın kuluyum, saymayanın sultanıyım (s.277).

Bugün bana ise yarın sanadır (s.277).

A. Wahrmund (1869):

Âdem, yanılmak ile marifetli olur (s.286).

Akçenin kıymetini bilmeyen ödünç versin (s.286).

Can canın yoldaşdır (s.287).

L. Fink (1872):

İnsan tedbir eder, Allah takdir (s.300)

Dil adamı beyan eder (s.300).

Zahmetsiz bal yenmez (s. 301).

A. Müller (1889):

Bahşiş atın dişine bakılmaz (s.302).

Bir kanat ile uçulmaz (s.303).

Çok karınca arslan öldürür (s.303).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Dr. Bekar bizce yakın yılların en zor ve büyük emek harcamayı gerektiren atasözü ve deyim araştırmasını yapmıştır. Kitabı, öncelikle birçok kalıplaşmış sözün tarih boyunca yaşadığı kalıplaşma sürecini gözler önüne serme açısından özel bir öneme sahiptir. Diğer yandan, günümüz atasözü ve deyim varlığımızda yer almayan bazı sözlerle tanışıp onları tekrar kullanıma davet bakımından da yararlı sonuçlar ortaya koymuştur. Benzeri bir çalışmanın Türkiye ve yurt dışındaki kütüphanelerde mevcut atasözü yazmaları için de yapılması ne kadar iyi olurdu... Üniversite sayımızın artması, çok sayıda gencimizin doktora tezi hazırlaması işte böyle önemli, zor kitapların yayımlanmasını sağlıyor. Dr. Bekar'ı, onu yetiştiren öğretim üyelerini yürekten kutluyoruz...Başarıları sürekli olsun!

İLBEYLİOĞLU HALK HİKÂYESİNİN VARYANTLARI VE ARALARINDAKİ FARKLAR

VARIANTS AND THE DIFFERENCES OF İLBEYLİOĞLU FOLK STORY

ВАРИАЦИИ НАРОДНОГО РАССКАЗА ИЛБЕЙЛИОГЛУ И РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ НИМИ

Dr.Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI *

ÖZ

Asıl adı Ahmet Bey olan İlbeylioğlu bir aşiret reisidir. Etrafında kırk yiğidi bulunmaktadır. Amcası oğlu Ali Bey de bu yiğitlerden biridir. İlbeylioğlu bu yiğitlerle yol kesip haraç almakta, soygunlar yapmaktadır.

Bir soygun sonucu hile ile altın yüklü deveyi alan amcasıoğlu Ali Bey para ile İlbeylioğlu'nun bazı adamlarını da kandırarak aşiretten ayrılır. Maraş yöresine yerleşir. Geniş topraklar satın alıp bir konak yaptırır. Mozu adlı bir güzeli kaçırıp evlenir.

Maraş Valisi Mürsel Paşa'nın beylik vereceğini öğrenip hile ile Vali'nin elinden kürkü giyip mühürü alır. Haberi duyan İlbeylioğlu Maraş'a gider. Geç kalan İlbeylioğlu Vali'nin huzurunda sazla bazı gerçekleri dile getirir ve Ali Bey'le atışır.

İlbeylioğlu peşinden gelip kendine saldıran Ali Bey'i öldürür. İlbeylioğlu ile baş edemeyeceğini anlayan Vali Mürsel Paşa tutuklanması yolunda bir ferman verilmesi için padişaha bildirir.

Bu arada İlbeylioğlu aşiretine dönüp Gündeşlioğlu'nun kız kardeşi ile evlenir. Tam düğün sırasında İlbeylioğlu'nun tutuklanması için bir paşa fermanla İstanbul'dan gelir. İlbeylioğlu'nu sanki padişah görüşmek istiyormuş gibi kandırarak İstanbul'a götürür.

Yedikule zindanlarında on yıl yatan İlbeylioğlu kurtularak Adana'ya döner. Kaçtı zannedilerek tutuklanıp affolduklarına dair ferman gelene kadar dört yıl daha hapiste kalır.

14 yıl sonra kurtularak evine döner.

Anahtar Kelimeler: İlbeylioğlu, Amcaoğlu Ali, Gündeşlioğlu, Halk Hikâyesi, Varyant

*Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Em. Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE
(zileli.yardimci@gmail.com)

ABSTRACT

İlbeylioğlu, whose real name is Ahmet Bey, is a tribal leader. There are forty valiant around him. His uncle's son, Ali Bey, is one of these valiants. İlbeylioğlu crosses the road with these valiant people, takes tribute and makes robberies.

Ali Bey, the son of his uncle, takes the gold-laden camel after a robbery and leaves the tribe by deceiving some of İlbeylioğlu's men with money. He settles in the Maraş region. He buys vast lands and builds a mansion. He kidnaps a beautiful woman named Mozu and marries.

The Governor of Maraş learns that Mürsel Pasha will give his principality, and by trick, he wears the fur from the hand of the Governor and takes the governor's seal. İlbeylioğlu, who heard the news, goes to Maraş. İlbeylioğlu was late, he tells some facts with a saz (a kind of music instrument) in the presence of the Governor and says folk poem with Ali Bey.

İlbeylioğlu kills Ali Bey, who came after and attacked to him. Realizing that he could not cope with İlbeylioğlu, the Governor Mürsel Pasha informed the sultan to issue a decree on his arrest.

Meanwhile, İlbeylioğlu returns to his tribe and marries Gündeşlioğlu's sister. During the wedding, a pasha comes from Istanbul with a decree to arrest İlbeylioğlu. He takes İlbeylioğlu to Istanbul by deceiving him as if the sultan wanted to meet.

İlbeylioğlu, who spent ten years in the prison in Yedikule, gets rid of and returns to Adana. He stayed in prison for four more years until the decree that they were arrested and forgiven because of the thought that he ran away.

He returns home after 14 years.

Key Words: İlbeylioğlu, Uncle's son Ali, Gündeşlioğlu, folk story/folktale, variant

Anlatmalarla İlgili Açıklayıcı Bilgiler ve Aralarındaki Farklar

Türkmen kollarından olan İlbeylioğlu aşireti iskân sonucu Adana, Gaziantep, Kahramanmaraş, Pazarcık, Afşin, Elbistan yörelerine yerleşmiş geniş bir aşirettir.

Bu aşirette diğer aşiretlerden farklı olarak, beye kürk giydirilip bir mühür verilerek padişah ya da temsilcisi tarafından atandığı için bunlara Elbeyli denildiği söylenmektedir.

Kimi kaynaklar bunları Türkmen aşireti olarak gösterirken kimi kaynaklar da Avşar aşireti içinde bir bey ve çevresindeki adamları ile birlikte kırk yiğit (sekmanbaşı) olarak işaret eder. Bu nedenle ve Avşarlar'a benzer biçimde Osmanlı'ya direnişleri nedeniyle olsa gerek Avşarlar tarafından daha çok benimsenmektedir.

Dadaloğlu'nun bir şiirinde de:

*“Dadaloğlu der ki ordan geçerse
Elbeyli Avşarı yolun açarsa
Murat suyu kanlı köpük saçarsa
Seyit Battal gibi er var önünde”¹*

biçiminde Avşar olduğu işaret edilmektedir.

Kimi şiirlerinde de:

*“Yine Kadioğlu mu Maraş Valisi
Uslandı mı dalkılıçlı delisi
Ahmet Bey’di Elbeyli’nin ulusu
Ferman çıkıp İstanbul’a göçtü mü”²*

biçiminde İlbeylioğlu’ndan hikâye ima edilir şekilde söz edilmektedir.

İlbeylioğlu’nun köklü ve zengin bir aileden geldiği ünlü Avşar ozanı Gündeşlioğlu’nun kız kardeşine âşık olduğu fakat Gündeşlioğlu’nun cesaret ve maharetini göstermemiş bir kimseye kız veremeyeceğini ancak yiğitlik ve kahramanlık gösterirse bacısını verebileceğini söylemesi üzerine etrafına topladığı kırk yiğidi ile yol keser, kervan basar, adını Adana, Gaziantep, Kahramanmaraş yöresinde amansız bir çete reisi olarak yayar.

Bazı kaynaklarda ise Gündeşlioğlu’nun kızı Suna’ya âşık olup babasından isteyerek normal bir evlilik yapar.³

Yol kesip kervanlar soyduğu, devlet kuvvetlerine karşı çıktığı için Maraş valisi ile arası açılan., Vali aracılığı ile hakkında padişah fermanı çıkartılıp yakalanaarak İstanbul’a götürülen ve 14 yıl esaretten sonra Maraş-Gaziantep yöresine dönen İlbeylioğlu hikâyesi için henüz bilimsel bir çalışma yapılmamıştır.

İlbeylioğlu halk hikâyesinin derlenen ilk varyantı Ali Rıza (Yalgın) tarafından 1923’te

Yarpuzlu Ali Ağa’dan derlenerek Tarsus gazetesinde yayımlanmıştır. Bu yayının Sabri Koz’un da belirttiği gibi ilk olması açısından önemlidir.⁴ Ali Rıza Yalgın’ın Hasan Çavuş’tan derleyip önce 1937’de Adana’da ve 1940’ta İstanbul’a yayımladığı “İlbeylioğlu” Varyantı da kitap bütünlüğünde yapılan yayının ilki olması açısından önem arz etmektedir.⁵

Selami M.(Münir) Yurdatap’ın, iç kapağında “Güney Anadolu’da eski devirlerde yaşamış, şair ruhlu ve kahraman bir aşiret beyinin çok meraklı ve heyecanlı hayatını anlatan bu halk hikâyesi o çevrede anlatılan muhtelif rivayetlerinden derlenerek yazılmıştır.”⁶ ifadesi bulunan “İlbeylioğlu Halk Hikâyesi” adlı kitabı da önemli bir çalışma olarak gösterilse de otantik olmayıp, tüm varyantlar gözden geçirilerek hazırlanmamıştır.

¹ Ahmet Z. Özdemir, *Avşarlar ve Dadaloğlu*, Dayanışma Yay. Ankara 1985, s.161

² Ahmet Z. Özdemir, *a.g.e.* s.157

³ Selami M. Yurdatap, *İlbeylioğlu Hayat Hikâyesi*, Sağlam Kit. İst. 1974, s.11

⁴ M. Sabri Koz, “Adana MıntıkasıMaarif Mecmuası ve Halk Kültürü Bakımından Önemi” **II.**

Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu 20-24 Kasım 1991, Bildiriler, Anada 1993, s.424

⁵ Pertev Naili Boratav, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, Adam Yay. İstanbul 1988, s.22

⁶ Selami M. Yurdatap, *a.g.e.*

Münferit olarak yayımlanmış İlbeylioğlu hikâyelerinin hiç birinde tam bir bütünlük yoktur. Çeşitli anlatmalardaki şahıs adları da oldukça farklıdır.

Erkan Kâmil'in "Halk Edebiyatımızda İlbeylioğlu (İlbeyoğlu-Elbaloğlu)" adlı yazısında kısa kısa farklı iki rivayet üzerinde durulmaktadır. İkisinde de tam bir bütünlük yoktur.⁷

Cemal Kula'nın 1969'da Atatürk Üniversitesi'nde yaptığı "Kayseri Avşarları'nın Ağzı" adlı lisans tezinde mahalli ağız özelliklerine bağlı kalınarak Kayseri-Tomarza yöresinde anlatılan varyant verilmektedir.⁸

Fuat Akkaya'nın Atatürk Üniversitesi'nde 1972'de yaptığı "Sivas-Gemerek Türkmen Ağzı (Derleme-İnceleme-Sözlük)" adlı lisans tezinde ise bazı anlatmalardan farklı olarak İlbeylioğlu adının Elbeylioğlu olarak gösterilmesi, olayların Tokat-Yozgat dolaylarına aktarılması ve "Elbaloğlu Tohat'dan Gundeşlioğlu İmirza ban gızımı aldı getirdi" ifadesi ile büyük bir yanılma düşülmekte olduğu, İlbeylioğlu'nun Tokat-Yozgat-Zile dolaylarında eşkiyalık yapan Elbaşoğlu ile karıştırıldığı görülmektedir.⁹

Salim Güven'in 1971'de Çukurova Üniversitesi'nde yaptığı "Düziçi Yöresinde Halk Hikâyeleri, Derleme ve İnceleme" adlı lisans tezi en tutarlı tez olup İlbeylioğlu'nu dedesinden başlayarak İlbeylioğlu hikâyesi ne kadarki dönemi de anlatıp İlbeylioğlu hikâyesini bizim derlediğimiz varyanta oldukça yakın bir biçimde vermiştir. Bu varyantta da diğer varyantlardan ve bizim elimizdeki varyanttan farklı hususlar az da olsa bulunmaktadır.

Selami M.Yurdatap'ın "İlbeylioğlu Hayat Hikâyesi" adlı kitabının başında bir düğünde anlatılan türkü hikâyesi bizim tesbit ettiğimiz söylencenin son bölümüne büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Zaten diğer varyantların bitiş bölümleri de bizim tesbitlerimize büyük ölçüde benzemektedir. Yurdatap, hikâyenin bitiş bölümündeki karı koca karşılaşması olayını ayrı bir türkü hikâyesi gibi süsleyip giriş bölümüne yerleştirdiği bir düğün anında İlbeylioğlu'nun değil de başka bir şahsın başından geçen bir olaymış gibi vermiştir. Bu durum tüm anlatmalardan farklıdır

Ahmet Caferoğlu'nun Andırın Tokmaklı Köyünden Ehmet Gılıç (Ahmet Kılıç)'tan derleyip "Güneydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar" adlı kitabının "Maraş Vilayeti Ağzı" bölümünde yer verdiği "Elbolu" adlı hikâyede Ali Bey'in adı Ali Godolu olarak geçmekte, bitiş bölümünde ise karşılaşma sahnesinde İlbeylioğlu'nun kardeşi İmirze'den de söz edilir.¹⁰

Selami M. Yurdatap kitabında, adı verilmeyen Bolulu bir âşığa konakta Dertli'nin üç türküsünü okutmaktadır. Hiç bir varyantta bu kitapta olduğu gibi, hiç bir âşık kendi deyişleri dışında başka bir âşığın şiirini söylememektedir. Bu durum

⁷ Erkan Kâmil, "Halk Edebiyatımızda İlbeylioğlu (İlbeyoğlu-Elbaloğlu)", **Erciyes**, Yıl:3, S.28, Ekim 1980

⁸ Cemal Kula, "Kayseri Avşarları'nın Ağzı", Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Erzurum,1969

⁹ Fuat Akkaya, "Sivas Gemerek Türkmen Ağzı (Derleme-İnceleme-Sözlük)", Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bitirme Tezi, Erzurum,1972

¹⁰ Ahmet Caferoğlu, **Güneydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar** (Malatya, Elazığ, Gaziantep, ve Maraş Vilayetleri Ağızları), T.D.K. Yay. Ankara 1995, s. 133-150

Selami M. Yurdatap tarafından konuya ve olaya uygun duumların çeşitli eklentilerle zenginleştirilmeye çalışıldığını ve otantik olma özelliğinden uzaklaştırıldığını göstermektedir.

Bizim tesbitimizde Arapgir'den Halep'e manusa ve kutnu kumaş götüren kervan soyulur. Yurdatap'ta ise nereden gelip nereye gittiği bilinmeyen büyük bir kervanın sınırdan geçtiği haber alınarak bu kervan soyulur. Oğuzeli varyantında kervanda bulunan kırk deve yükleriyle birlikte kırk yiğide pay edilir, Yurdatap'ta ise kervandan alınan üç devenin yükleri yiğitler arasında pay edilir.

Bizim tesbitimizde İlbeylioğlu'nun amcası oğlu Ali Bey, pınar başında gördüğü Mozu'yu kaçırmıştır. Yurdatap'ta ise kaçırma olayı yoktur, normal bir evlilik söz konusudur.

Oğuzeli varyantında Maraş Valisi, Kör Paşa namı ile anılan Mürsel Paşa'dır. Ferruh Arsunar'da.¹¹ Vali ismi verilmeden paşa olarak zikredilir. Cimal Kula'da Vali ismi bizim tesbitimiz gibidir. Ahmet Caferoğlu'nda sadece Kör Paşa adı geçerken; Erkan Kâmil'de ve Selami M. Yurdatap'ta ise Ömer Paşa olarak görülür.

Oğuzeli söylencesinde İlbeylioğlu Vali'ye son dörtlüğü:

*İlbeylioğlu der ki yanar tutuşur
Siyah zülfü mah yüzüne tokuşur
İnce bele altın kemer yakışır
İlvan türlü gümüşünen şalınan*

biçiminde olan bir türkü ile kendini tanıtır. Selami M. Yurdatap'ta bu türkü yoktur. Bütün varyantlarda İlbeylioğlu'nun söylediği Mozu ile ilgili türkü bulunmakta olup bizce doğal olan farklılıklar göze çarpmaktadır.

Bizim tesbitimizde İlbeylioğlu, kestiği amcasıoğlu Ali Bey'in kellesini Vali Mürsel Paşa'nın önüne atıp, son dörtlüğü:

*Ne olasin İlbeylioğlu n'olasın
İvmek ilen aslanların töresin
İlâhi Kör Paşa Hak'tan bulasın
Kırk koyun saldırdın kırdırdın bana*

biçiminde olan bir türkü söyler.

Cemal Kula'da da; kestiği kelleleri çuvala doldurup Valinin önüne boşaltarak, son dörtlüğü:

*Farısın da Elbeylioğlu'm farısın
Sabreyle de düşmanların çürüsün
İlâhi Kör Paşa Allah'ından bulasın
Goyunum gırmaya gurt verdin bana*

biçiminde olan bir türkü yer almaktadır. kestiği kelleleri sadık bir adamı ile Valiye göndermektedir. Sözü edilen türkü yoktur.

Ahmet Caferoğlu'nda diğerlerinden farklı olarak İlbeylioğlu Ali Godolu'nun yolunu bekler. Ali Godolu ve kırk adamının kellerini kesip her kelleleri bir atın ter-

¹¹ Ferruh Arsunar, "İlbeylioğlu Hikâyesi" **Gaziantep Folkloru**, M.E.B. Yay. İstanbul 1959, s. 223-243

kisine bağlayarak sadık adamı Başdaşoğlu ile Vali'ye gönderir. Türkü olmadığı gibi kelleleri gören Vali'nin hasır altına saklandığı anlatılır.

Oğuzeli söylencesinde İlbeylioğlu İstanbul'a gitmeyi kabul edince:

*Kalktı gönül kuşu gitti havaya
Kırıldı kanadım düştüm yuvaya
Derdimi yüklettim üç beş deveye
Bilmem nere doğru gider yolumuz.*

dörtlüğü ile başlayan bir türkü okur. Ferruh Arsunar'da ve Ahmet Caferoğlu'nda aynı türkü bazı farklılıklarla yer almaktadır.

Selami M. Yurdatap'ta ise bizde ve diğer varyantların hiç birinde olmayan:

*Bir vuruşta biçerim düşmanı geri durmam
Hiç kimsenin sözüne aldırıp kulak vermem
Evime düşmanları ben asla bırakmam
Göz yaşı dökme Suna'm ben yine geleceğim*

dörtlüğü ile başlayan ve dokuz dörtlükten oluşan uzunca bir şiir bulunmaktadır.

Oğuzeli söylencesinde İlbeylioğlu hiç yanından ayırmadığı altı yiğit adamını yanına alarak İstanbul'a gitmek için yola çıkar. Ferruh Arsunar'da sayı belirtilmemektedir. Ahmet Caferoğlu'nda ve Selami M. Yurdatap'ta ise bu sayı kırk kişi olarak işaret edilmektedir.

Bizim tesbitimizde;

“Ya beni öldür ya da beraber gidelim” diyen karısına söylediği:

*Nerde idin çıktın yolum üstüne
İnandın mı pis insanın kasdı ne
Git aptes al da imam ol üstüme
Sağlığımda cenazemi kıl kalan*

dörtlüğü ile başlayan şiir, Cemal Kula'da ilk dörtlüğü:

*İstanbul'dan ferman geldi neyliyem
Gözlerimden ganlı yaşlar ağlıyam
Teze gelin kime murad eyliyem
Ben gidiyom teze gelin gal galan*

biçiminde bazı farklılıklarla yer alırken, Ferruh Arsunar'da bizim ve Cemal Kula'nın tespitlerine yakın bir şiir yer almaktadır.

Selami M. Yurdatap'ta ise ilk dörtlüğü:

*İstanbul'dan gelen ferman
Derdine olayım derman
İlbeylioğlu sana kurban
Ağlama Suna'm yine gelirim*

biçiminde olan ve beş dörtlükten oluşan bir şiir bulunmaktadır.

İstanbul'a kadar yapılan uzun yolculuk sırasında söylenen türküler her varyantta farklılık göstermektedir. Ayrıca Yurdatap'ta yol boyu eklenen maceralar ve anlatılan çeşitli kısa hikâyelerle konu zenginleştirilmiştir. Diğer varyantların hiç birinde aralara eklenen yol hikâyeleri bulunmamaktadır.

Çeşitli varyantlarda hapise atılma olaylarında da farklılıklar olduğu gibi, İstanbul Yedikule zindanlarında on yıl yatan İlbeylioğlu ve arkadaşlarının kurtuluşlarına sebep olan olay ve türkü de farklılıklar göstermektedir.

Zindanda kalınan süre de çeşitli varyantlarda yedi yıl ile onyediyedi yıl arasında değişmektedir.

Oğuzeli söylencesinde namaza giden padişah zindan penceresi önünden geçerken İlbeylioğlu'nun adamlarından Aşık Öksüz Ali her zamanki gibi yanık sesi ile söylediği:

*Ne kasavet çeken hey beyin oğlu
Kasavet serimden kalkmaz mı dersin
Yusuf'u kuyudan çıkaran Mevlâ
Bizim yüzümüze bakmaz mı dersin*

dörtlüğü ile başlayan türküyü duyunca huzura çağırırtırıp İlbeylioğlu'nu ve arkadaşlarını affeder.

Ferruh Arsunar'da benzer bir türküyü okuyan âşık Sefil Süleyman'dır. Bu isim Ahmet Caferoğlu'nda Sevi Süleyman olarak görülür. Salim Güven'de ise âşığın adı Toparlakoğlu olarak geçmektedir.

Ahmet Caferoğlu'nda padişah arabayı durdurup türküyü dinler ve kâtibine yazdırır. Namazdan sonra “Benim günümde böyle şikâyet eden aç kalmış adamlar yoktur. Kim bunlar” diye sorduğunda gafaslar (gardiyancılar) İlbeylioğlu denilen bir hanedan deyince huzuruna çağırır. İlbeylioğlu'na bakıp “Vurun bunun kellesini” dediği sıra İlbeylioğlu “İki beyit söyleyim de öyle beni öldürün” deyip bütün anlatmalarda yer alan türküyü okur ve adamlarıyla birlikte affolur.

Selami M. Yurdatap'ta ise diyer varyantlarda bulunmayan ve bizzat İlbeylioğlu tarafından okunan ilk dörtlükleri:

*Geçmeyin beyler selam sabahsız
Bugün de sazımı dinleyin ahsız
Belki suçluyum belki günahsız
Tanrıdan af dilerim sazımla ben*

ve

*Ne coşup çağırdım ne de ağladım
Ellerimi saz çalmaktan kırdım
İçimi zindanda yasla doldurdum
Tanrım sen kurtar bizi buradan*

biçiminde olan türkülerini o an bir iş için zindana gelen vezir dinleyerek durumu padişaha arz eder. Mahkûmları huzura çıkartarak affını sağlar.

Hikâyenin son bölümünde eşi ile karşılaşması da Selami M. Yurdatap ile diğer varyantlar arasında farklılık göstermektedir.

Özde konunun aynı olmasına rağmen farklı anlatılışlar nedeniyle görülen değişikliklerin bulunması anlatmaya dayalı sözlü kültür ürünlerinin doğasında bulunmaktadır.

Bizim derlediğimiz anlatım dışında en tutarlı anlatımın Ahmet Caferoğlu ve Ferruh Arsunar tarafından yapılmış olduğu söylenebilir.

1995 yılında güneyde yaptığımız derlemeler sırasında Gaziantep'e bağlı Oğuzeli ilçesinin Büyük Karacaören köyünden Abdi Hanifi Uğurlu'nun anlatması ile oldukça geniş bir İlbeylioğlu Hikâyesini su yüzüne çıkarmış olduk. Halen hafızalarda yaşayan İlbeylioğlu'nun bazı şiirlerini de unutulmaktan kurtardık inancındayız. (Bizim derlediğimiz metin 'Türk Halkbilimi ve Edebiyat Araştırmaları adlı kitabımızda yayımlanmıştır.)¹²

KAYNAKÇA

A. Sözlü Kaynak:

Abdi Hanifi Uğurlu, Oğuzeli Karacaören Köyü.

B. Yazılı Kaynaklar:

1. Ferruh Arsunar, *Gaziantep Folkloru*, M.E.B. Yay. İstanbul 1959, s.222-243
2. Veysel Arseven, *Türk Folklor Araştırmaları*, C.3, S.52, Kasım 1953, s.820
3. Mehmet Bayrak, "Türkülerin Öyküsü - Elbeylioğlu, *Eşkîyalık ve Eşkîya Türküleri*, Yorum Yay. Ankara 1985, s.374
4. Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Adam Yay. İstanbul 1988
5. Ahmet Caferoğlu, *Güneydoğu İllerimiz Ağızlarından toplamalar*, (Malatya, Elazığ, Tunceli, Gaziantep ve Maraş Vilâyetleri Ağızları), T.D.K. Yay. Ankara 1995, s. 133-150
6. M. Sabri Koz, "Adana Mıntıkası Maarif Mecmuası ve Halk Kültürü Bakımından Önemi", *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu*, 20-24 Kasım 1991, Bildiriler, Adana 1993, s.424
7. Ahmet Şükrü Esen, *Anadolu Destanları*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1991, s.32-38
8. Erkan Kâmil, "İlbeylioğlu (İlbeyoğlu-Elbaloğlu)" *Erciyes*, C.3, S.28, Ekim 1980, s.1-4
9. Ali Rıza Yalman, *Cenupta Türkmen Oymakları -II*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1977, s.76
10. Ali Rıza Yalman, "Gaziantep Halk Şairleri, Elbeylioğlu", *Halk Bilgisi Haberleri*, C.8, S.89-90, Mart - Nisan 1939, s.100-101
11. Selami M. Yurdatap, *İlbeylioğlu Halk Hikâyesi*, Sağlam Kitabevi, İstanbul 1974

¹² Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yardımcı, Türk Halkbilimi ve Edebiyat Araştırmaları, Ürün Yay. Ankara, 1999. S. 214-231

12. Mehmet Yardımcı, Türk Halkbilimi ve Edebiyat Araştırmaları, Ürün Yay. Ankara, 1999

C. Tezler:

1. Fuat Akkaya, **Sivas, Gemerek Türkmen Ağzı**, Atatürk Üniversitesi, Fen Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Erzurum 1972 (*Basılmamış lisans tezi*)
2. Salim Güven, **Düziçi Yöresinden Halk Hikâyeleri, Derleme ve İnceleme**, Çukurova Üniversitesi Fen Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Adana 1991 (*Basılmamış lisans tezi*)
3. Cemal Kula, **Kayseri Avşarlarının Ağzı**, Atatürk Üniversitesi, Fen Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Erzurum, 1969 (*Basılmamış lisans tezi*)

ERZURUMLU EMRAH'IN ŞİİRLERİNDE DİN VE TASAVVUF

RELIGION AND TASAVVUF IN THE POEMS OF ERZURUMLU EMRAH (EMRAH FROM ERZURUM)

РЕЛИГИЯ И СУФИЗМ В СТИХАХ ЭМРАХА ИЗ ЭРЗУРУМА

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÇİFTLİKÇİ *

ÖZ

Erzurumlu Emrah, XIX. yüzyıl mutasavvıf âşıklardandır. Hem beşeri konuları hem de dini ve tasavvufî konuları derinlemesine işlemiştir. Araştırmamızda Emrah'ın bütün şiirlerindeki dini ve tasavvufî unsurları çözümleyerek bazı sonuçlara ulaşmaya çalışacağız. Divanında bulunan şiirleri taranarak ve önceki metinlerle karşılaştırılarak Allah tasavvurundan, peygamberlere, kutsal kitaplardan kıyamete kadar ilgili konulara bakışı üzerinde yoğunlaşılacaktır. Yazımızın sonunda zengin bir kaynakça bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erzurumlu Emrah, din ve tasavvuf, kutsal kitaplar ve peygamberler, mitolojik ve tarihî isimler ve şahsiyetler.

ABSTRACT

Erzurumlu Emrah (Emrah from Erzurum), is one of the sufi minstrels of XIXth century. He worked about both humanities issues and religieuse and mystical issues in depth. In our research, we will try to reach some results by analyzing the religieuse and mystical elements in all of Emrah's poems. By scanning the poems found in his divan and comparing them with the previous texts, it will be focused on his view of the related subjects from the imagination of God, the prophets, the holy books to the doomsday. There is a rich bibliography at the end of our article.

Key Words: Erzurumlu Emrah (Emrah from Erzurum), religion and mysticism, holy books and prophets, mythological and historical names and personalities.

*İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. Malatya/TÜRKİYE
(ramazanciftlikci@inonu.edu.tr)

GİRİŞ

El Fakirü Pür Günah Erzurumlu Derviş Emrah

Emrah'ın şiirlerini Erman Artun, 1. Aşık Tarzı, halk edebiyatı nazım şekilleri ve halk diliyle yazılmış şiirler; 2. Aşık Tarzı, halk edebiyatı nazım şekilleri ve divan edebiyatı kelime kadrosuyla yazılmış şiirler; 3. Divan edebiyatı tarzı, divan edebiyatı nazım şekilleri ve divan edebiyatı kelime kadrosuyla yazılmış şiirler biçiminde üç kümeye ayırmış; ayrıca Türk şiir geleneğine uygun olarak da: 1. Divan şiiri tarzındaki şiirleri, 2. Dini- tasavvufi halk edebiyatı tarzındaki şiirleri, 3. Aşık edebiyatı tarzındaki şiirleri biçiminde üç kümeye ayırarak incelemiştir. (Artun: Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları web sitesi)

Bizim belirlediğimize göre de Emrah'ın hece ve aruz ölçüsüyle yazdığı veya söylediği bütün şiirleri, konu ve muhtevası bakımından üç öbekte toplayabiliriz:

1. Dini ve tasavvufi konular (İlahi kaynak), 2. Aşk (Beşeri kaynak), 3. Nasihat (Didaktik/ Öğretici kaynak). Bu şiirlerin büyük bir bölümünde aruz; bir bölümünde ise, hece ölçüsü kullanılmıştır. Bazılarının besteli olduğunu ve TRT Repertuarına kaydedildiğini ilgili bölümde belirtmiştik. Aruzlu şiirler, Matbu Divanında yayımlanmış, heceli şiirleri ise Emrah ile ilgili çeşitli kitaplarda yer almıştır. Bu şiirlerin tümü iki bölüm halinde en son Abdülkadir Erkal'ın hazırladığı Emrah Divanı, İnceleme –Karşılaştırmalı Metin'de toplanmıştır (Erkal:2014,2016). Buraya alınmamış az sayıda şiir mevcuttur.

Araştırmamızda Emrah'ın bütün şiirlerindeki dini ve tasavvufi unsurları çözümleyerek bazı sonuçlara ulaşmaya çalışacağız.

Erzurumlu Emrah'ta genel olarak Dini ve tasavvufi unsurların aruzlu şiirlerde daha yoğun bir biçimde işlendiğini heceli şiirlerde ise daha yüzeysel olarak ele alındığını söyleyebiliriz. Yani, dini ve tasavvufi konuları çoğunlukla aruzlu şiirlerinde; beşeri aşkı ve dünyevi konular ile öğretici (didaktik) mahiyetteki konuları ise, yoğun olarak hece ölçüsüyle ifade etmiştir. Enel-hak felsefesine bağlı olan Emrah Baba, şiirlerinin tümünde bu anlayışa uygun bir tavır takınmaktadır:

Nazm-ı pakimden gelir Emrah enel-hak na'rası

Bir hakiki aşk-ı ber-darım ki darım dildedir

(Divan-ı Emrah:1916, 10; Karadağ:1996,389; Erkal:2014, 67)

Emrah'ın aruzlu şiirleri arasında yer alan ve Bahar zade Feride Hanım'a nazire olarak yazılmış bir münacatta Allah'a yalvararak sırlara ağah olmayı dilemekte ve diğer bir münacatta ise, **Allah**'ı muazzam bir padişaha benzetmektedir:

İlahi dilerim senden beni benden haberdar et

Bana fazlınla nefsim bildirip ağah-ı esrar et

(Divan-ı Emrah:1916, 6; Göksel:1966, 201; Akman:2011, 36; Erkal:2014,

54)

Hakimü'l-ahkamsın hikmet senindir ya hakim

Bir muazzam padişahsın kim sana olmaz nedim

(Divan-ı Emrah:1916, 37; Göksel:1966, 200;Akman:2011, 33; Erkal:2014, 172)

Matbu Divanında da yer alan bir müseddeste, günahlarını affetmesi için Allah'a şöyle yalvarmaktadır:

*Ne veçhile varam dergahına yüz bin günahım var
Ümidim kesmezem senden Muhammed gibi şahım var*

(Divan-ı Emrah:1916, 19; Göksel:1966, 173; Akman:2011, 111-12; Erkal:2014, 281-82)

Hazret-i Muhammed için yazılmış bir na'atte ise, ey Allah'ın sevgilisi seni Allah övmüştür; ey "Ta-ha" , fakir Emrah nasıl seni övmesin diyerek peygamberimizi yüceltmıştır:

*Ya resulallah nice vasf etmesin eşya seni
Rahmet irsal eyledi alemlere Mevla seni*

*Her nice medh eylesem a'lasın andan ya resul
Nur-ı zatından yaratmıştır Hüda icla seni*

*Nazil oldu şanına ta'zim için yüz dört kitab
Bilmeyenler bildiler ey hace-i dana seni*

*Ahmeda mahluk değil halık seninle fahr eder
Anın için eylemiştir cümleden a'la seni*

*Ya Habibullah vassafın senin Allah'tır
Nice medh etmesin fakir Emrahi ya Ta-ha seni*

(Divan-ı Emrah:1916, 52; Göksel:1966, 202; Karadağ:1996, 270; Akman:2011, 25; Erkal:2014, 242)

Bir diğer na'tte ise, Emrah gibi günahkar bir kulun O'nu övmesinin mümkün olmadığını; peygamberimizi dört kitabın övdüğünü belirtir:

*Seni medh eylemek mümkün müdür Emrah gibi 'asi
Senin na'at-i şerifin dört kitap içre hüveydadır*

(Divan-ı Emrah:1916, 14; Göksel:1966,202; Akman:2011, 26; Erkal:2014, 89)

Emrah'ın şiiirleri arasında Hazret-i Muhammed'in yanı sıra Hazret-i Adem, Hazret-i Nuh, Hazret-i İbrahim (Halilü'l-Rahman), Hazret-i Musa, Hazret-i Süleyman, Hazret-i Yakup, Hazret-i Yusuf, Hazret-i Eyyup, Hazret-i İsa ve Meryem, Lokman, Hazret-i Hızır ve İlyas gibi **peygamberler ve peygamberlik makamında sayılan zatlar** da anılmakta ve bu zatlara telmihler yapılmaktadır.

Peygamberlerden sonra Azrail (Erkal:2014, 216), Kiramen-Katibin (Erkal:2014, 126, 282) gibi Allah'ın **meleklerine** de telmihler yapılmıştır.

Emrah'ın Kastamonu'da iken Çörekçi zade Lütü Efendi'nin bir şiirine nazire olarak yazdığı "aşk" redifli bir gazelde ise, sadece şair değil, bütün alem şarih olsa dahi, aşk mecmuasının sırlarının tümünün mahşere kadar yine de şerh olunamayacağını bildirmektedir. Bu beyit, "Bütün ağaçlar kalem, bütün denizler mürekkep olsa Kur'an-ı Kerim'i şerh edemez" mealindeki hadis-i şerife telmih yapılmaktadır:

Sen değil 'alem kamu Emrahi şarih olsalar

Şerh olunmaz haşre dek mecmua-yı esrar-ı 'aşk

(Divan-ı Emrah:1916, 27; Akman:2011, 15-16, 60; Erkal:2014, 138)

Emrah, **mukaddes kitapları** anarken Kur'an-ı Kerim'den şöyle söz etmektedir:

Nicedir fehm edegör şevket-i Kur'an-ı Kerim

Bir ulu mu'cizedir hazret-i Kur'an-ı Kerim

(Divan-ı Emrah:1916, 37; Göksel:1966, 205-206; Erkal:2014, 171)

Şair, gönlünün bağlandığı güzeli tanımlarken mukaddes kitapların da adını anmaktadır:

Bilinmez Furkan mıdır İncil midir yoksa Zebur

Bi-vefa hub dilbere bend oldu gönlüm çaresiz

(Divan-ı Emrah:1916, 22-23; Erkal:2014, 118)

Emrah şiirlerinde sık sık **ayet ve hadislerden** iktibaslar yapmaktadır. (Erkal:2014, 25-26'da 20 ayet ile 3 hadisin iktibas edildiği tespit edilmiştir.) Tespit edilmeyen iktibaslarla birlikte bu rakamlar daha da artmaktadır. Medresede Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek tüm yaşamını bu kutsal kitaba göre düzenleyen; samimi bir dindar ve ehl-i tarik bir aşık olan; önce derviş, sonra da şeyh olan Emrah Baba'nın Kur'an-ı Kerim'in muhtevasına hakim olduğunu söyleyebiliriz. Matbu Divan'da bulunmayan bir gazelin ilk mısraı Türkçe olarak söylenirken ikinci dizesi uyaklı sözcüklerden oluşan ayet iktibaslarıyla örülmüştür. (Bektaşî şairlerinden Edip Harabi Baba'nın da Divan'ında bu tarzda oluşturulmuş bir nefesi bulunmaktadır.);

Fıkr bu demdir Emrah ki teslim ede yolunda can

Edelim teslim-i can İnaileyhiraci'un

(Erkal:2014, 217; 57'de bir başka örnek bulunmaktadır.)

Ayet ve hadislerden sonra **deyim ve atasözlerinin** de şiirlerde büyük ölçüde kullanıldığını hatırlatalım. (Örneklemeler için bkz. Alptekin:2004, 59-62; Erkal:2014, 26-29; çeşitli şiirlerindeki dua ve bedduaların örneklenmesi için bkz. Alptekin:2004, 62)

Emrah'ın tasavvufi kişiliğini ortaya koyan önemli metinlerden biri de **devriyesidir**. Emsalleri arasında önemli bir yeri olan bu devriye:

*Hakikatte zaman mekan yok iken
Zamansız mekansız zamanda idim
Alemde ademde nişan yok iken
Cibal-i ademde burhanda idim, diye başlamakta;*

*On iki tarikden bir nebze aldım
Nice müşşidlerin nezdinde kaldım
Ahir Nakşibendi bahrine daldım
Sıdkıyla hidmet-i piranda idim, diye sürmekte ve;*

*Emrah sana haktır bu ilm-i esrar
Birlik hakikatin eyledin ikrar
Neylerem mektebi mantıkı izhar
Ezelden mekteb-i irfanda idim,*

diye bitmektedir. Aşkun, bu devriyeyi “İcmalen dasitan-ı uhrevi” başlığıyla yayımlamıştır. (Aşkun:1942, 42) Bazı kaynaklarda 30, (Akman:2011, 177-81); bazılarında ise, 26 dörtlükten oluşmaktadır. (Göksel:1966, 240-43; Ural:1976, 89-93; Karadağ:1996, 95-99; Artun:2011, 232-35; Erkal:2014, 326-29) Güney’lerde 26 dörtlük sehven iki ayrı numara verilerek yani, ikiye bölünerek iki ayrı şiir olarak yayımlanmıştır. (Güney’ler:1960, 66-69) Elgin’de ise, çok eksik bir metin olarak bulunmaktadır. (Elgin:2014, 106-107) Bu metin, insanların, dünya ve alemin yaratılışını kalü bela’dan başlayarak ele almaktadır. Peygamberleri anarak sözü kendisine getiren şair, irfan mektebinde ezelden beri okuyup ders aldığını bildirmektedir. Bu formatta yazılmış devriyelerin kurgusuna uygun olarak düzenlenmiş bulunan bu devriye emsallerinin birçoğundan üstündür.

*Nazmımız dürdanedir deryaları seylab eder
Gerçi Emrah katreyiz amma ki yemden gelmişiz
(Divan-ı Emrah, 22; Karadağ:1996, 428; Erkal:2014, 115)*

diye biten gazelinde şairin, bize her gönül bir Ka’bedir, her su zemzemdir; biz hakikat bezminin cam ve cem aşkından geliyoruz diyerek tasavvufi düşüncelerini açıkça ifade etmiştir.

Şiirleri arasında **Dört halife** ve **Ehl-i beyt** de yeri geldikçe hatırlanmaktadır:

*Mededkaranımız Sıddık ile Faruk u zi’n-nureyn
Ali’ü’l-Murtaza kim şah-ı merdanşir-i yezdandır
(Divan-ı Emrah, 17; Karadağ:1996, 387; Erkal:2014, 97)*

*Şeyheyn-i hulefa Ebubekr Ömer
Ser-tac-ı ehlullah Osman ü Haydar
Erenler içinde cihad-ı ekber
Şah-ı Merdan ile meydanda idim (...)*

Gördüm şehadetin şah-ı Hüseyin'in

Kerbela cenginde giryanda idim

(Akman:2011, 177-181; Erkal:2014, 329)

Fuzuli'ye nazire olarak yazılmış olan “Su” redifli gazeline: “Sakiya sun Şah Hüseyin'in aşkına atşana su” diye söze başlayan Emrah, “Aşık isen sen de bari içme kana kana su” diyerek **Kerbela şehitlerini** anmıştır. (Erkal:2014, 221)

SONUÇ

Emrah'ın adlarını andığı yada telmihte bulunduğu **mutasavvıf şahsiyetler** arasında Bilal-ı Habeşi, Hallac-ı Mansur, Şeyh Bahaeddin Muhammed, Şeyh Halid-i Bağdadi, Şeyh Şaban-ı Veli, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Habip Baba, Akkırmanlı Nakşi Ali ... gelmektedir. Görüldüğü gibi, Emrah, her bulunduğu ilde, orada yaşamış veya defnedilmiş olan velilerle ve yörenin yaşayan mutasavvıflarıyla yakından ilgilenmiştir. Ömrünün son yıllarında Niksar'a yerleşerek birçok tekkenin bir arada bulunduğu bir mahalleye, Tekke bayırı denen semte yerleşmesi de onun mutasavvıf kişiliğine uyan bir davranıştır.

Emrah'ın aruzlu veya heceli şiirleri arasında İskender, Dara, Karun, Rüstem, Cem, Eflatun gibi **tarihi ve efsanevi şahsiyetler** de yeri geldikçe anılmaktadır.

Emrah Divanı'nda Abdülkadir Erkal'ın düzenlediği “Kelime ve Kavramlar İndeksi” (s. 410-35) ve “Sözlük” den de anlaşılacağı üzere adı en fazla geçen kahrâman **Mecnun**'dur. Mecnun'la birlikte Leyla'yı da anan şair, adeta Mecnun ile özdeşleşmekte ve tıpkı kendisinde Mecnun'dan fazla aşıklık yeteneği olduğunu düşünen Fuzuli gibi, Emrah da beşeri aşktan ilahi aşka sıçramaktadır. Mecnun ile Leyla'dan başka Ferhad ile Şirin'den; Vamık u Azra'dan da söz etmiştir. Şiirlerde en çok kullanılan kelime ve kavramlar arasında: Aşk-Uşşak-Aşık; Yar, Canan, Dilber; Gönül, Gül, Bülbül; Dünya, Zahit ve Saki bulunmaktadır.

Araştırmamızda şairin Allah tasavvurundan başlayarak peygamberler ve kutsal kitaplara, meleklerden tarihi ve mitolojik şahsiyetlere kadar genişleyen derin bir birikime sahip olduğu; bunları eserlerinde başarılı bir biçimde kullandığı anlaşılmaktadır.

Bu kavramların bir kısmı yaşadığımız dünyayla bir kısmı ise manevi alemle ilgilidir. Şairin bu kelime ve kavramları ölçülü ve birbirine denk bir biçimde kullandığını görüyoruz. Bir yandan beşeri aleme bağlılık göstermekte diğer yandan da yarın ölecekmiş gibi ahirete hazırlanmaktadır. Bu tespitler Emrah'ın dengeli bir ruhsal derinliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Son olarak Emrah'ın bütün şiirlerini taradığımız zaman şairimizin **ben ve benlik** kavramları çevresinde çok sayıda metin oluşturduğunu fark ettik. Bu şiirlerden hareketle onun kişiliğinin çözümlenmesi bir başka araştırmamızın konusunu oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

AĞBABA, Avtandil, Erzurumlu Emrah'ın Şiirlerinde Tasavvuf, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.51, Aralık 2013, s. 175-82

AKMAN, Eyüp, Kastamonu Kaynaklarında Erzurumlu Emrah (Müntahabat-ı Eş'ar), (2.bas.) Gazi Kitabevi, Ank. 2011

AKYOL, Türkan, Çeşitli Yönleri ile Erzurum ve Çevresi, Erzurum 1968, s.198

ALANGU, Tahir, 100 Ünlü Türk Eseri, Milliyet Yay., 2 cilt, İst. 1974, s.522-530

ALBAYRAK, Nurettin, Erzurumlu Emrah, Timaş Yay., İst. 2001

ALBAYRAK, Nurettin, Erzurumlu Emrah maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XI, İst.

1995, s.337-38

ALGAR, Hamid, Nakşibendilik, 4. Bas., İnsan Yay.,İst. 2013

ALPTEKİN, Ali Berat, Palandöken'in Zirvesindeki Aşık Erzurumlu Emrah, Akçağ Yay., Ank. 2004

ALPTEKİN, Ali Berat, Erzurumlu Emrah Bibliyografyası, KBY, Ank. 1986

ALPTEKİN, Ali Berat, Şeytan Bunun Neresinde Redifli Koşma Kimindir?, Erciyes, S. 102, Haziran 1986, s.5-10

ALPTEKİN, Ali Berat, Erzurumlu Emrah'ın Türk Cemiyetine Gösterdiği Yol, Erciyes, S. 102, Haziran 1986, s. 20-25

ALPTEKİN, Ali Berat, Halk Hikayelerinin Motif Yapısı, Akçağ Yay., Ank. 2002

ARİF EFENDİZEDE H.ZİYAEDDİN, Emrah, Açık söz gazetesi, Kastamonu, 4 Şubat 1340/1924

ARTUN, Erman, 19.Yüzyıl Aşıklık Geleneğinde Aşık Erzurumlu Emrah'ın Yeri, Aşık Edebiyatı Araştırmaları, Kitabevi, İst. 2008, s.167-77;Türkoloji sitesi

ARTUN, Erman, Aşıklık Geleneği ve Aşık Edebiyatı, Karahan Kit., Adana 2011, s.375-77

ARTUN, Erman, Aşık Edebiyatı Metin Tahlilleri, Karahan Kit., Adana 2011, s.224-34

ARTUN, Erman, Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatı Metin Tahlilleri, Karahan Kit., Adana 2011, s.232-35

ASLANOĞLU, İbrahim, Erzurumlu Emrah'a Dair Notlar, Uluslar arası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri. Konya Turizm Derneği Yay., Ankara 1976, s.194-99

ASLANOĞLU, İbrahim, Erzurumlu Emrah'ın Son Günleri ve Ölümü, Türk Folkloru, Ağustos 1986, s. 3-5

ASLANOĞLU, İbrahim, Erzurumlu Emrah'ın Yaşamıyla İlgili Belgeler ve Bilgiler, III. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri, Eskişehir 1987, s.53-59

- AŞKAR, Mustafa, Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı, KBY, Ank. 1998
- AŞKUN, Vehbi Cem, Büyük Halk ve Saz Şairi Emrah, Seçme Şiirler ve Selvican Hikayesi, Kamil Matbaası, Sivas 1942
- AŞKUN, Vehbi Cem, Emrah Hiçbir Zaman Sahte Şöhret Değildir, Türk Folklor Araştırmaları, C.16, S.321, Nisan 1976, s. 7609-7610
- ATILGAN, Halil, Malatya Musiki Folkloru, Malatya Belediyesi Malatya Belediyesi Yay., Malatya 1999, s.68-69
- ATILGAN, Halil, Türkülerin İsyanı, Akçağ Yay., Ankara 2003
- AYDIN, Seçkin, Aşık Tokatlı Nuri'nin Şiirlerinde Gelenek ve Halk Eğitimi Unsurları, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir 2001, (Tokatlı Nuri ve Erzurumlu Emrah'a Mal Edilen Şiirler, s. 311-47, 39 şiir)
- BAĞIŞ, Orhan, Niyazi-i Mısri Divanında Din ve Tasavvuf, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk-İslam Eserleri Bilim Dalı, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ank. 1995
- BANARLI, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. 2, MEB Yay.,İst. 1979, s.852-54
- BALİ, Muhan, Ercişli Emrah ile Selvihan Hikayesi, Atatürk Ün. Yay., Ank. 1973
- (BAYRI), M. Halit, Halk Şiiri, XIX. Yüzyıl, Varlık Yay., İst. 1956
- BORATAV, Pertev Naili, Türk Folklorunda Erzurum ve Erzurumlu Emrah, Oluş, Aralık 1939; Folklor ve Edebiyat, Adam Yay., İst. 1982, s.40-46
- BORATAV, Pertev Naili-Halil Vedat Fıratlı, İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, Maarif Mat., Ank. 1943
- BURSALI MEHMET TAHİR, Osmanlı Müellifleri, C. 2, Matbaa-i Amire, İst. 1333/1915, s. 84; yeni harflerle: Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yay., İst. 1972, c.2, s.91-92
- CEBECİOĞLU, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Anka Yay., Ank. 2005
- CERRAHOĞLU, Münir, Çankırı Halk Edebiyatında Tokatlı Nuri'nin Yeri, Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, C. 2, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yay., Tokat 2015, s.57-65
- ÇALDAĞ, M. Mustafa, Şair-Saz-Vaiz Üzerine, Türk Folklor Araştırmaları, S. 123,1959,s. 2023-24
- ÇETİN, İsmet, Hayatta Olmayan Aşıkların Günümüzde Yayılma Alanları ve Erzurumlu Emrah, Erciyes, S. 102, Haziran 1986, s. 10-15
- ÇİFCİ, Fazıl, Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler, Kastamonu Belediyesi Yay., Ank. 2006
- ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, Aşık Sıtkı Baba Divanında Devriyeler, Akra, S.11, Ocak-Nisan 2017, s. 179-98
- ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, Erzurumlu Emrah, Dervişlikten Şeyliğe..., Dr. Doğan Kaya Armağanı, 2020

DAŞDAN, Nihangül. Eflatun Cem Güney'in Halkbilimi ile İlgili Çalışmaları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012

DENİZ, Rasim, Yazmalarda Emrah Mahlaslı Şiirler, Erciyes, S. 101, Mayıs 1986, s. 13-20

DENİZ, Rasim, Emrah'ın Az Bilinen Şiirleri, Erciyes, Erciyes, S. 102, Haziran 1986, s. 26-34

DENİZ, Mehmet, Emrah Divanı Üzerine, Polemik (dergi), S.32, Ank., Aralık 1992

DİZDAROĞLU, Hikmet, Erzurumlu Emrah'ın Yeni Şiirleri, Türk Halk Bilgisi Haberleri, S.125, Ocak 1947

DİZDAROĞLU, Hikmet, Erzurumlu Emrah'ın Neşredilmemiş Şiirleri, Ülkü, S.16, Nisan 1948

DİZDAROĞLU, Hikmet, Halk Şiirinde Türler, TDK Yay.,Ank. 1969

DİZDAROĞLU, Hikmet, İki Adaş Saz şairi: Ercişli Emrah-Erzurumlu Emrah, Türk Folkloru, S. 11, Haziran 1980,s. 3-5;S. 12, Temmuz 1980,s. 3-5

DOĞAN, Ahmet, Bayburtlu Celali Baba, Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserleri, Ank. 1999

DOĞAN, Ahmet Selim, Erzurumlu Emrah'ın Hayatı ve Eserleri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 1996

DUMAN, Mustafa, Erzurumlu Emrah Trabzon'a Geldi mi?, Trabzon Halk Kültürü, İst. 2011,s. 305-308

DÜZGÜN, Dilaver, Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Erzurumlu Emrah, Milli Folklor, S. 47,Güz 2000,s. 52-55

DÜZGÜN, Dilaver, Erzurum'da Kahvehaneler ve Aşık Kahvehaneleri, Aktif Yay., Erzurum 2005

DÜZGÜN, Dilaver, Dertli Divanı, Karşılaştırmalı Metin, Fenomen Yay., Erzurum 2011

DÜZGÜN, Dilaver, Eflatun Cem Güney'in Erzurumlu Emrah ile İlgili Çalışmaları, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.51, Aralık 2013, s. 149-58

ELGİN, Mustafa Necati, Divan-ı Emrah, Niksar Belediyesi Yay., Ank. 2014

EMİROĞLU, Selim-Ramazan Çiftlikçi-Kemal Deniz, Masal Babası: Eflatun Cem Güney, MAD Yay., Malatya 2011

ERAYDIN, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marifet Yay., İst. 1990

ERGUN, Sadettin Nüzhet, Türk Şairleri, Emrah (Erzurumlu),C. 3, İst. 1935,s. 1269-76

ERKAL, Abdülkadir, Erzurumlu Emrah Divanı, İnceleme, Karşılaştırmalı Metin, Birleşik Yay., Ank. 2014;Erzurum Büyükşehir Belediyesi Yay., Erzurum 2016

ERTEKİN, Eşref, Erzurumlu Emrah'a Dair, Halk Bilgisi Haberleri, S.116,Haziran 1941

FEYZİOĞLU, Nesrin, Erzurumlu Emrah'ın Derlenmiş ve Bestelenmiş Şiirleri, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 7, S.1, 2006, s. 175-82

(FINDIKOĞLU), Ziyaeddin Fahri, Erzurum Şairleri, Sanayi-i Nefise Mat., İst. 1927, s. 71-80;Eski ve yeni harfli basım: Haz.: Abdülkerim Dinç, Erzurum 2011 Dizisi, Ank. 2010, s.74-79

GÖKSEL, Necati Turgut, Aşık Emrah, Hayatı-Edebi Şahsiyeti ve Şiirleri, Tuğrul Mat., Niğde 1970 (iç kapak:1966)

GÖLPINARLI, Abdülbaki, Tasavvuf, Gerçek Yay. İst. 1985

GÖLPINARLI, Abdülbaki, Mezhepler ve Tarikatlar, Gerçek Yay. İst. 1985

GÖLPINARLI, Abdülbaki, Yunus Emre ve Tasavvuf, Remzi Kitabevi, İst. 1961

GÜLÇİÇEK, Demet, Aşık Kollarında Gelenek, Etkileşim, Eğitim ve Pir Sultan Abdal Kolunun Oluşumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir 2012

GÜNAY, Umay, Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Akçağ Yay., Ank. 1992

GÜNDÜZ, Erol, Divan Şairi Kazakzade İbrahim Ta'ib'in Koşmaları, UTEK 2014, Saraybosna 2014, s. 221-35

GÜNER, Ahmet, Tarikatlar, Milliyet Yay., İst. 1986

(GÜNEY), Eflatun Cem, Erzurumlu Emrah, Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri, Vılayet Mat., Sivas 1928

GÜNEY, Eflatun Cem-Çetin Eflatun Güney, Erzurumlu Emrah, Hayatı ve Şiirleri, İstanbul Maarif Kütüphanesi ve Mat., İst. 1950, 1960 (2. Basım)

GÜNEY, Eflatun Cem, Halk Şiiri Antolojisi, Varlık Yay.,İst. 1958

HÜSEYİN VASSAF, Sefine-i Evliya, Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi, İstanbul 2011

İNAL, İbnü'l-Emin M. Kemal, Son Asır Türk Şairleri, Cüz: II, MEB Yay., İst. 1969,s.313-14

İZ, Mahir, Tasavvuf, Rahle Yay., İst. 1974

KAÇAR, Burhan, Erzurumlu Emrah'ın Hayatı Hakkında Bazı Düşünceler, VIII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri, Eskişehir 2000,s. 127-37

KARA, Mustafa, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, İst. 1985

KARADAĞ, Metin, Erzurumlu Emrah, Yaşamı-Sanatı-Şiirleri, Ayyıldız Yay., Ank. 1995

KARADAĞ, Metin, Yunus Emre'nin Erzurumlu Emrah Üzerindeki Etkileri, Milli Kütüphane Yunus Emre Sempozyumu, (Bildiriler), Ank. 1990, s.183-98; Milli Kültür, S. 74, s.

KARADAYI, Osman Nuri, Şiirlerinden Hareketle Erzurumlu Emrah'ın Tarikat Çevreleri ile İrtibatı ve İlahi Aşk Anlayışı, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 52, Haziran 2014, s. 215-41

KASIR, Hasan Ali, Erzurum Şairleri, Dergah Yay., Erzurum Kitaplığı, İst. 1999,s. 88-93

- KAYA, Doğan, Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar, AKM Yay., Ank. 2001, s.67
- KAYA, Doğan, Aşık Ruhsati, Sivas Belediyesi Yay.,Sivas 2011
- KAYA, Doğan, Edebiyatımızda Aşık Kolları ve Şenlik Kolu, Aşık Edebiyatı Araştırmaları, Kitabevi, İst. 2000, s.13-23
- KAYA, Doğan, Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Akçağ Yay., Ank. 2007
- KOZ, M. Sabri, Edebiyatımızda Ortak Mahlaslar Sorunu, Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri, Bildiriler, Eskişehir 1987, s.169-79
- KOZ, M. Sabri, Aşık Kolu, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.1 , Der-gah Yay., İst. 1977, s.195
- KÖKSAL, Hasan, Erzurumlu Emrah'ın Şiirlerinde Aşk ve Telmihi Unsurlar, , Erciyes, S.101, Mayıs 1986, s. 20-30
- KÖKSAL, Hasan, Erzurumlu Emrah'ta İlahi Aşk, Erciyes, S. 102, Haziran 1986, s. 26-34
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, XIX uncu Asır Saz şairlerinden Erzurumlu Emrah, Evkaf Mat., İst. 1929
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, XIX uncu Asır Saz şairlerinden Erzurumlu Emrah – Aşık Dertli, Kanaat Kitabevi, İst. 1940
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, Türk Saz Şairleri, 5 cilt, Milli Kültür Yay., Ank. 1966
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ank. 1976
- KURNAZ, Cemal, Hayali Bey Divanı'nın Tahlili, Kurgan Edebiyat, İst. 2012
- KURNAZ, Cemal-Mustafa Tatçı, Bayburtlu Celali ve Şiir Dünyası, MEB Yay., Ank. 2000
- MEHMET ABDULAZİZ ERZURUMİ (Hazırlayan), Divan-ı Emrah, Şems Mat., İst. 1332 (1916)
- (ONAY), Ahmet Talat, Aşık Tokatlı Nuri, Çankırı 1933, s. 11-28
- ONAY, Ahmet Talat, (Haz. Cemal Kurnaz), Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i, Akçağ Yay.,Ank. 1996
- ORAL, M. Zeki, Tokatlı Aşık Nuri, Niğde Halkevi Yay., Köy Öğretmeni Basımevi, Ank. 1936
- ÖZARSLAN, Metin, Erzurum Aşıklık Geleneği, Akçağ Yay., Ank. 2001
- ÖZDEMİR, Ahmet, Cönklerden Günümüze Halk Şairlerimiz, İst. 1993, s.109-116
- ÖZEROL, Süleyman, Hekimhanlı Ozan Kul Emici, MAD Yay., Malatya 2013.
- ÖZTELLİ, Cahit, Erzurumlu Emrah'a Mal Edilen Şiirler, FAK Yıllığı-1975, Ank. 1975, s.44-76
- ÖZTELLİ, Cahit, Sahte Şöhret Bir Ozan: Erzurumlu Emrah, Ank. 1976
- ÖZTELLİ, Cahit, Erzurumlu Emrah Hakkında Yeni Notlar, Türk Folklor Araştırmaları, C. 2, S. 29,Aralık 1951, s.454-55

- ÖZTELLİ, Cahit, Vahit Lütfi Salcı'nın Gizli Hazinesi, Türk Folklor Araştırmaları, C. 2, S. 31, Şubat 1952, s.484
- ÖZTELLİ, Cahit, Emrah'ın İkinci Baskısı, Türk Folklor Araştırmaları, C. 2, S.25, Ağustos 1951, s.390-91
- ÖZTELLİ, Cahit, Emrah (Erzurumlu) mad. ,Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 3, Dergah Yay.,İst. 1979, s.39-40
- POYRAZOĞLU, Ahmet, Ercişli Aşık Emrah, Değişleri, İst. 2001
- SAKAOĞLU, Saim, Ercişli Emrah, KBY, Ank. 1987
- SAKAOĞLU, Saim, Erzurumlu Emrah'ın Türk Saz Şiiri İçindeki Yeri ve Yetiştirdiği Ustalar, Erciyes, S.101, Mayıs 1986, s. 31-34
- SAKAOĞLU, Saim, Emrah'ın Hayatı ve Hakkında Yapılan Yayınlar, Erciyes, S.101, Mayıs 1986, s. 3-5
- SAKAOĞLU, Saim-Ali Berat Alptekin, Türk Saz Şiiri Antolojisi, (14-21. Yüzyıllar), Akçağ Yay., Ank. 2006
- SAKAOĞLU, Saim, Eflatun Cem Güney, Kömen Yay., Konya 2014
- SAKAOĞLU, Saim, Aşık Edebiyatı Araştırmaları, Kömen Yay., Konya 2015
- SALCI, Vahit, Aşık Emrah, Hayatı ve Sanatı, Yeni Türk Mec., C. 6, S. 61, İst. 1938, s. 1291-96
- SALCI, Vahit, Aşık Emrah ve Sanatı, Yeni Türk, S.41, İst. 1936, s. 271
- SARAÇOĞLU, Ali, Ercişli Emrah, Gökyüzünde Bölük Bölük Turnalar, KBY, Ank. 1999
- SEVENGİL, Refik Ahmet, Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri, Atlas Kit., İst. 1965, s.279-84
- SEYİDOĞLU, Bilge, Emrah'ın sesi, , Erciyes, S.101, Mayıs 1986, s. 9-12
- ŞAHİN, Hüseyin-Süleyman Özerol, Arguvan Türküleri, Halkbilimsel Bir Araştırma Denemesi, Akev Yay., İst. 2004
- ŞENEL, Süleyman, Kastamonu Aşık Fasılları, C. 1,İst. 2007,s. XXXIII
- ŞİMŞEK, Selami, Erzurumlu Emrah'ın Şiirlerinde Tasavvufi Neşve, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, Erzurum 2007
- TAN, Nail, Halk Edebiyatı Bir Sarp Kale, Kültür Ajans, Ank. 2012
- TAN, Nail, Öz, Köz, Söz, Türk Halk Kültürü Araştırmaları, Kültür Ajans, Ank. 2014
- TAN, Nail, Yel Kayadan Ne Aparır, Ankara 2016
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, XIX. Asır Türk Edebiyatı, Çağlayan Kitabevi., İst. 1976, s.101-103
- TATÇI, Mustafa, Yunus Emre Divanı, 2 cilt, KBY, Ank. 1990
- TATÇI, Mustafa, Hayreti Divanında Din ve Tasavvuf, Horasan Yay.,Ank. 2009
- TOSUN, Necdet, Bahaeddin Nakşbend, İnsan Yay.,İst. 2004
- TOYGAR, Kamil, Erzurumlu Emrah'ın Anıt Mezarının Açılışı Münasebetiyle, Erciyes, S. 102, Haziran 1986, s. 3
- TÜRK HALK MÜZİĞİ SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİ, 3 Cilt, TRT Yay.,Ank. 2000-2002

URAL, Orhan, Dost Elinden Gelen Turna, Erzurumlu Emrah, Hürriyet Yay., İst. 1976; Özgür Yay. İst. 1984, 2000

URAZ, Murat, Aşık Emrah, Hayatı ve Seçme Şiirleri, Yeni Şark Kitabevi, İst. 1940; Aydınlık Basımevi, İst. 1943

(YAMAN), Talat Mümtaz, Erzurumlu Emrah'ın Neşredilmemiş Koşmaları, Halk Bilgisi Haberleri, S.41, 1944

YARDIMCI, Mehmet, Emrah ve Emrah Kolundaki Tokatlı Aşıklarda Gelecek ve Etkileşim, VIII. UATHES, Eskişehir 2000, s. 281-91

YARDIMCI, Mehmet, 16. Yüzyıldan Günümüze İz Bırakan Zileli Şairler, Zile Belediyesi Kültür Yay., İzmir 2004

YARDIMCI, Mehmet, Aşıklarımız, Ürün Yay., Ank. 2013, s. 329-50

YILDIZ, Alim, Şeyh Halid Divanı, Esform Ofset, Sivas 2004

(YURDATAP), Selami Münir, Erzurumlu Emrah Divanı, İst. 1947

YURDATAP, Selami Münir, Erzurumlu Aşık Emrah, Bozkurt Kit., İst. 1963

TÜRKİYE’DE POMAKLARLA İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ

A BIBLIOGRAPHY TRIAL ABOUT THE STUDIES ON THE POMAKS IN TURKEY

БИБЛИОГРАФИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЙ О ПОМАКАХ, ПРОВЕДЁННЫХ В ТУРЦИИ

Oğuzhan YETİŞTİ*

ÖZ

Pomaklar, günümüzde Türkiye’de ve Balkan coğrafyasında yaşayan ve Pomak dilini konuşan Müslüman bir topluluktur. Bulgarcaya yakın bir Slav diyalekti ile konuşan Pomakların etnik kökeni ve tarihî geçmişi konusunda geçmişten günümüze değin Batılı ve Türk tarihçiler tarafından çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Türk tarih yazımında genel olarak Pomakların kökeni, Kuman-Kıpçak Türklerine dayandırılarak onların günümüzdeki bakıyeleri olduğu görüşü hakimdir. Pomakların Türkiye’ye göçü 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) esnasında başlamış, 1990’lı yıllara kadar devam etmiştir. Günümüzde bu topluluk Türkiye toprakları içerisinde Anadolu’da ve yoğunluk olarak Doğu Trakya’da dağınık bir biçimde yaşamlarını sürdürmektedir.

Bu çalışmamızda, Türkiye’deki Pomak topluluğu üzerine yapılmış kitap, kitap bölümü, tez, ansiklopedi maddesi, makale ve bildiri gibi bilimsel çalışmaların bir bibliyografyası hazırlanmaya çalışılmıştır. Bibliyografyada yer alan çalışmalar altı başlık altında toplanarak yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Çalışmanın amacı, Pomaklar üzerine Türkiye’de yapılmış mevcut çalışmaların durumunu gözler önüne sermek ve bu topluluk hakkında yapılacak yeni çalışmalar için araştırmacılara toplu bir liste sunarak yardımcı olmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Pomak, Bibliyografya.

ABSTRACT

Pomaks which is a Muslim community that speak Pomak language and live in the Balkans and Turkey. Various opinions have been put forward by Western and Turkish historians on the ethnic origin and historical background of Pomaks who speak a Slavic dialect close to Bulgarian. In Turkish historiography, the origin of the Pomaks is generally based on the Cuman-Kipchak Turks and they are the

* Araştırmacı-Yazar. Bilecik/TÜRKİYE
(oguzhanyetiş@gmail.com)

remnants of today. Pomaks migration to Turkey began between 1877-1878, during Ottoman-Russian War (93 War) and continued until the 1990s. Today, these communities are still living in a scattered manner in the territory of Turkey, in Eastern Thrace and Anatolia.

In this study, which was published about the Pomak communities in Turkey; A bibliography of scientific studies such as books, book chapters, thesis, encyclopedia articles, articles and papers were tried to be prepared.

The studies in the bibliography are grouped under six headings and listed alphabetically according to the surnames of the authors. The aim of this study is to reveal the Pomaks on the status of existing studies conducted in Turkey and help society by offering a list of the researchers for new studies to be done about this community.

Key Words: Turkey, Pomak, Bibliography.

1.GİRİŞ

Pomaklar, günümüzde Türkiye’de ve Balkan coğrafyasında yaşayan ve Pomak dilini konuşan Müslüman bir topluluktur. Pomak kelimesi, Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğü’nde “Rumeli’de Bulgarca konuşan bir Türk ve Müslüman topluluğu” olarak tanımlanmıştır.¹

Pomak tanımı, 19.yüzyıl itibariyle Osmanlı kayıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın Pomak adını ilk defa kullanan kişi 1839-1840 tarihleri arasında Balkanlar’da araştırmalar yapan A.Boné’dır. Boné, kuzey Bulgaristan’da Selvi ve Lofça havalisinde bulunan köylerin bazılarını “Pomak nahiyeleri” adı verildiğini kaydetmiştir.² Pomak adının kökeni hakkında yorum yapan ilk kişi ise F.Kanitz’dır. Kendisi Pomak adının Slavca “Pomoçi” (yardım etmek) fiilinden “Pomogaçi” (yardımcılar) şeklinden meydana geldiğini öne sürmüştür. Pomakların, Türk ordusuna yardımcı görevlerde bulunmalarından dolayı bu adı aldıklarını düşünmüştür.³ Bu görüşe karşın, diğer bilim insanlarında Pomak adının kökeni üzerine çeşitli öneriler sunmuşlardır. Aşkın Koyuncu, bir makalesinde Pomak adının Bulgarca “Poturnyak/Poturnak” tabirinden gelmiş olabileceğini düşünmüştür. “Poturnak” sözcüğünün Bulgarca’daki anlamının “Türklüğü kabul eden Hıristiyan” olduğunu dile getirmiştir.⁴

¹Türk Dil Kurumu, sozluk.gov.tr (Erişim Tarihi: 21.05.2020).

²Alp, İlker, **Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)**, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2008, s.26-27.

³Alp, a.g.e., s.27.

⁴Koyuncu, Aşkın, “Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.33, 2013, s.143.

Pomaklar'ın etnik kökeni meselesi konusunda ise geçmişten günümüze de-ğin birçok farklı görüş ve öneriler ortaya atılmış, tartışmalar yaşanmıştır. Günümüz Türk tarih yazımında genel kabul gören görüş, Pomakların köken olarak Kuman-Kıpçak Türklerine dayandırılmasıdır. Bu görüşe göre Pomaklar, 11.yüzyılda Orta Asya ve Kafkaslar'dan batı göçleri yoluyla Balkanlara akın eden Kuman Türkleri-nin günümüzdeki bakıyereleridir.⁵ Hüseyin Memişoğlu, Halim Çavuşoğlu, İlker Alp gibi Pomaklar üzerine eserler vermiş olan araştırmacılar, Pomaklar'ı Türklüğün bir parçası olarak görmüşler ve “Pomak Türkü/Türkleri” tabirini çalışmalarında kul-lanmışlardır.⁶ Kimi araştırmacılar ise “Pomak Türkü” tabirine ihtiyatlı yaklaşmış-lardır.

Pomakların nüfus olarak yoğunlukta yaşadığı Bulgaristan ve Yunanistan'da kökenleri hakkında bazı tezler öne sürüldüğü görülmektedir. Yunanistan, 1970'li yıllardan sonra Türk azınlığa karşı propaganda çalışmaları yürütmeye başlamıştır. Pomakları “Helen” milleti içerisine dahil eden çeşitli tezler öneri sürmüşlerdir. Bazı Yunan araştırmacılar Pomakların “Helen” soyundan olduklarını ve Türkler tarafından zorla Müslüman yapıldıklarını öne sürmüşler, çalışmalarında bu tezi savunmuşlardır.⁷ Yunan savlarına karşın Bulgarlar, Bulgaristan'daki Türk varlığına yönelik 1984-1989 yılları arasında sistemli bir politika gütmüştür. Pomakları, Bul-gar menşeli Müslümanlar olarak gösteren bir politika ile Bulgarlar, tek bir Bulgar milleti yaratma siyaseti yürütmüşlerdir.⁸ Bulgar ve Yunanlılar bu açıdan Pomakla-rı, “Müslümanlaştırılmış Yunan” ve “Müslümanlaştırılmış Bulgar” olarak düşün-müşlerdir. Balkan coğrafyası içerisinde yer alan her bir millet Pomakları kendi aidiyeti içerisine dahil etmeye çalışmıştır.

Balkan coğrafyasında dağınık bir biçimde yaşayan bu topluluğa yaşadıkları bölgelerde çeşitli adlandırmalar verildiği de göze çarpmaktadır. Bulgaristan'da Pomak, Yunanistan'da Pomak veya Ahıryan, Makedonya'da Torbeş, Kosova ve Sırbistan'da Goralı adlarıyla tanımlanmışlardır.⁹

Pomakların konuştuğu dil olan Pomakça, Bulgarcaya yakın bir Slav diyalek-tidir. Hüseyin Memişoğlu'nun Ahmet Cevdet'ten aktardığı bilgiye göre Pomak dilinin %30'unu Ukrayna Slavcası, %25'ini Kuman-Kıpçakça, %20'sini Oğuz Türkçesi, %15'ini Nogayca ve %10'luk dilimini Arapça sözcükler oluşturmaktadır. Pomakların konuştuğu dilin ise kendi içinde üçe ayrıldığından da söz eder: 1.Rodop-Pomak Türk lehçesi, 2.Katranlı-Pomak Türk lehçesi, 3.Tuna havzası

⁵Memişoğlu, Hüseyin, “Pomaklar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.34, Tür-kiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s.320.

⁶Bu konuda bkz. Alp, İlker, **Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)**, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2008, 174 s.; Çavuşoğlu, Halim, **Balkanlar'da Pomak Türkleri-Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı**, Köksav Yayınları, Ankara 1993, 221 s.; Memişoğlu, Hüseyin, **Pomak Türklerinin Tarihi Geçmişinden Sayfalar**, Şafak Matbaası, Ankara 1991, 68 s.; Memişoğlu, Hüseyin, **Balkanlarda Pomak Türkleri**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, 100 s.

⁷Alp, a.g.e., s.8-9.

⁸Alp, a.g.e., s.14-16.

⁹Günşen, Ahmet, “Balkanlarda İslam-Türk Kimliğinin Bedelini Çok Ağır Ödeyen Bir Topluluk: Pomaklar/Torbeşler/Goralılar”, **Türk Yurdu Dergisi**, Y.101, S.303, 2012, s.177.

Pomak Türk lehçesi.¹⁰ Bu tasnifi genişleten Seren Özcan, eserinde Pomakçayı beş grupta ele almıştır: 1.Lofça Yöresi Pomakçası, 2.Rodop bölgesi Pomakçası, 3.Batı Trakya bölgesi Pomakçası, 4.Drama, Karacaova ve Tikveş bölgeleri Pomakçası, 5.Gora (Arnavutluk) Pomakçası.¹¹ Bu görüşlerin ne kadar doğru veya yanlış olduğunu ancak bir dil bilimcinin bu dil üzerinde yapacağı inceleme-araştırma sonrasında ulaşacağı sonuçlara göre karar vermek/değerlendirmek gerekecektir.

Pomaklar, 19.yüzyılda Osmanlı devleti içerisinde Rodoplar ile Doğu Makedonya arasında yaşamışlardır. Bu bölge dışında Kuzey Bulgaristan'da Lofça, Plevne ile Rahova, Orta Bulgaristan'da Filibe'de, Selanik, Manastır, Kosova ve İşkodra vilayetlerinde de yaşadıkları görülmüştür. 1913 tarihindeki Bükreş Antlaşması ile Pomak yerleşimleri üç büyük Balkan devletinin siyasi sınırları içine dahil olmuştur.¹² Günümüzde Balkan coğrafyasında dağınık bir biçimde yaşayan Pomaklar, özellikle Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Arnavutluk ile Türkiye'de yoğunlukta yaşamaktadırlar. Pomakların nüfusu konusunda elimizde kesin anlamda veriler bulunmamakla beraber nüfusları hakkında söylenen rakamlar ise çelişkilidir.

Pomakların Türkiye'ye göç süreci, genelde 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı esnasında başlamıştır. Osmanlı'nın bu savaştan yenilgi ile çıkması üzerine Bulgaristan'da yaşayan Müslüman halk, çeşitli baskılara ve saldırılara maruz kalmıştır. Savaş sonrasında güvenli bir bölge olarak gördükleri Osmanlı topraklarına göç dalgası başlamıştır. İlk göç dalgası Rodop dağlarında yaşayan Pomaklar tarafından gerçekleştirilmiştir.¹³ Pomak göçleri, Doğu Rumeli Vilayeti döneminde de devam etmiştir. Bu vilayetin Bulgaristan Prenslığı'ne bağlanması ile de Balkan Sıradağları'nın kuzeyinde ve Rodop dağlarının kuzey bölgelerinde ikamet etmekte olan Pomaklar göç sürecine başlamıştır. Pomaklara yönelik gerçekleştirilen göç kampanyası 1885 yılının sonlarında başlamış, tam 20 yıl kesintisiz bir şekilde devam etmiştir.¹⁴

Pomak göçleri, 1912-1913 yılları arasında gerçekleşen Balkan savaşları esnasında doruk noktasına ulaşmıştır. Georgi Zelengora, 1'nci ve 2'nci Balkan savaşı esnasında Pomaklar arasında iki devasa göç dalgası yaşandığını tespit etmiştir. Ona göre ilk göç, savaşın ilan edilmesiyle başlayan çarpışmaların olduğu coğrafyada yaşayan Pomakların bu bölgeden uzaklaşmasıyla başlamıştır. İkinci göç dalgası, savaşla birlikte başlayan ve bilhassa 1913 yılı başlarında yoğunlaşan Pomaklara yönelik Hıristiyanlaştırma kampanyası ile başlayan göçlerdir.¹⁵ Bu kampanya ile 1912 yılında gerçekleştirilen propagandayla Bulgar halkı, Pomakların zorla Müslümanlaştırılmış Bulgar kökenli bir halk olduğu noktasında ikna edilmiştir. Buna göre Pomakların asıl dini olan Hıristiyanlığa döndürülmesi gerektiğine herkes bir şekilde inandırılmıştır.¹⁶ Bu durum, Pomakların göç sürecini özellikle etkilemiştir.

¹⁰Memişoğlu, "Pomaklar", s.320-321.

¹¹ Özcan, Seren, **Pomak Kimliği**, Ceren Yayıncılık, Edirne 2013, s.27-28.

¹²Alp, **a.g.e.**, s.5.

¹³Zelengora, Georgi, **Türkiye'deki Pomaklar**, Çev. Prof. Dr. Zeynep Zafer, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017, s.19.

¹⁴Zelengora, **a.g.e.**, s.22-23.

¹⁵Zelengora, **a.g.e.**, s.34.

¹⁶Zelengora, **a.g.e.**, s.37.

1923 yılında Bulgaristan’da Bulgarlaştırma faaliyetlerine hız verilmeye başlandığı görülmüştür. Bulgarlaştırma politikası gereği Pomaklar’ın özel okulları kapatılarak çocukların Bulgar okullarına gitmesine yönelik baskılar başlamıştır. Müslüman Pomaklar ile Bulgarlar arasında kültürel ve sosyal cemiyetlerin kurulmasına yönelik çalışmalarda başlamıştır. Bu cemiyetlerin kuruluş amacı Pomaklar’ı müslüman Türk toplumundan koparıp Bulgarlaştırmak ve Hıristiyanlaştırmaktır. 8 Temmuz 1942 tarihinde Bulgar Millet Meclisi, Pomaklar’ın isimlerinin Bulgar isimleri ile değiştirilmesi konusundaki yasayı kabul etmiş ve yasa gereği 1941-1944 yılları arasında 70.000’e yakın Pomağın ismi değiştirilmiştir.¹⁷

1930-1940’lı yıllarda da Bulgaristan’dan Türkiye’ye yönelik Pomak göçleri devam etmiştir. 1944 yılında Bulgaristan Komünist Partisi’nin iktidara gelmesiyle rejim değişikliği yaşanmıştır. Bu dönemde isim değiştirme politikasından vazgeçildiği görülmüştür. 15-16 Ağustos 1947 yılında gerçekleşen konferansla Pomaklara isimleri geri iade edilmiştir.¹⁸ Sosyalist dönemde Pomakların Türkiye’ye doğru göçleri sınırlı bir şekilde olmuştur. Bu dönemdeki çeşitli baskı ve sıkı kontroller, Pomak göçlerini zorlaştırır hale getirmiştir.¹⁹ 1960-1970’lerde “soya dönüş” adıyla gerçekleştirilen asimilasyon uygulamaları Pomakların göçünü zorunlu kılmıştır.²⁰ Pomakların son göç dalgası 1990’lı yılların başından itibaren özellikle Nevrokop bölgesinde yaşayan Pomakların Türkiye’ye göç etmesi ile son bulmuştur.²¹

Günümüz Türkiye’sinde yaşayan Pomakların toplam sayısının ne kadar olduğu istatistiki açıdan net olarak bilinmemektedir. Yalnız 1927 yılı nüfus sayımında 21.000 kişi ana dilini Pomakça olarak beyan etmiştir. Ana dili Pomakça olarak tespit edilen Türkiye vatandaşlarının sayısı 1935’te 51.000, 1950’de 43.000, 1955’te 21.000, 1960’ta 29.000, 1965’te ise 23.000 kişi olarak bilinmektedir.²² Pomak göçmenlerin iskani, geldikleri coğrafyanın iklim şartlarına uygun olarak Doğu Trakya ve Kuzey Batı Anadolu topraklarına yapılmıştır. Bu iki bölgeden istisna olarak Pomak mübadiller Konya, Yozgat, Ordu ve Samsun bölgelerine de yerleştirilmiştir.²³

Bulgar araştırmacı Georgi Zelengora, 2009-2013 yılları arasında Türkiye’de Pomaklar üzerine bir saha araştırması gerçekleştirmiş ve Doğu Trakya ile Anadolu’da Pomakların yaşadıkları köyleri tespit etmiştir. Bu çalışması “Türkiye’deki Pomaklar” adıyla Zeynep Zafer tarafından Türkçe’ye tercüme edilerek Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Bu eser içerisinde Zelengora, tespit ettiği Pomak köylerinin adlarını vererek bu köylere yerleşen muhacirlerin Bulgaristan’ın hangi bölgesinden buralara gelerek yerleştiklerini ortaya koymuştur.

¹⁷Memişoğlu, “Pomaklar”, s.321.

¹⁸Memişoğlu, Hüseyin, “Pomak Türkleri”, **Balkan Türkleri Sempozyumu Tebliğler**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1992, s.34.

¹⁹Zelengora, **a.g.e.**, s.80.

²⁰Zelengora, **a.g.e.**, s.85.

²¹Zelengora, **a.g.e.**, s.86-87.

²²Zelengora, **a.g.e.**, s.89.

²³Zelengora, **a.g.e.**, s.90.

Zelengora, Türkiye'nin Avrupa topraklarında 120'den fazla köyde Pomakların ikamet ettiğini ve Doğu Trakya'da ikamet eden Pomakların en kalabalık grubunun Lofça bölgesinden gelenler olduğunu dile getirmiştir.²⁴

Doğu Trakya'da Pomakların en yoğun yaşadığı şehir Edirne'dir. Zelengora'nın Edirne ili ve ilçelerinde tespit ettiği köyler şu şekildedir: Edirne ilinde Musabeyli, Hatıpköy, Karayusuf, Kayapa; Süloğlu ilçesinde Büyükgerdeli; Lalapaşa ilçesinde Sinanköy, Vaysal, Büyüköğünlü; Havsa ilçesinde Azatlı, Naipyusuf, Bakışlar, Şerbettar; Uzunköprü ilçesinde Başağıl, Çalıköy, Yağmurca, Sazlımalkoç, Elmalı, Sultanşah, Kadıköy, Sipahi, Süleymaniye, Çöpköy, Karabürçek, Bayramlı, Kurtbey, Kiremitçisalih, Hasanpınar, Kırçasalih, Hamide; Meriç ilçesinde Küplü, Hasırcıarnavutköy, Kavaklı, Karahamza, Karayusufunlu, Subaşı, Akçadam; Keşan ilçesinde Orhaniye, Koruklu, Akhoca, Çobançeşmesi, Lalacık, Mahmutköy, Küçükdoğanca, Pınar, Altıntaş, Suluca, Karahisar, Kızkapan, Bakçeköy; İpsala ilçesinde Yenikarpuzlu, Koyunyeri, Esetçe, Kocahıdır, İbriktepe; Enez ilçesinde Sultaniçe.²⁵

Zelengora'nın bu saha araştırması dışında Meryem Pelin tarafından da Edirne'deki Pomak köyleri üzerine bir halk kültürü araştırması gerçekleştirilmiştir. Saha araştırması, "Edirne'de Pomak Halk Kültürü" adıyla yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.²⁶

Doğu Trakya'da Edirne'den sonra Pomak varlığının en yoğun olarak görüldüğü diğer il Kırklareli'dir. Zelengora'nın Kırklareli ili ve ilçelerinde tespit ettiği köyler şu şekildedir: Kırklareli ilinde Armağan, Şükrüpaşa, Kuzulu, Üsküp, Doğanca, Düzova, Kızılağaç, Kışlacık; Vize ilçesinde Sergen, Küçükyayla, Evrenli, Soğucak, Kömürköy; Lüleburgaz ilçesinde Eskitaşlı, Alacaoğlu, Sarıcaali, Davutlu; Babaeski ilçesinde Büyükmandıra, Ertuğrul; Pınarhisar ilçesinde Sütlüce, Yenice, İslambeyli; Pehlivan köy ilçesinde Kuştepe, Yeşilova; Kofçaz ilçesinde Kocayazı, Beyci, Kula, Tastepe; Demirköy ilçesinde Boztaş, Armutveren, İncesırt, Sarpdere, Yeşilce.²⁷

Kırklareli'nde yaşayan Pomakların sosyokültürel durumlarını tespit eden ve inceleyen bir çalışmada mevcuttur. Melek Kırıtıl tarafından Kırklareli'nde yaşayan Pomakların kültürü hakkında "Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği" başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.²⁸

Doğu Trakya'da içerisinde yer alan Tekirdağ'da Pomak nüfus diğer iki ile göre daha azdır. Tekirdağ ilinde iki Pomak köyü bulunmaktadır: Karacakılavuz ve Selçuk köyü. Tekirdağ'ın Malkara ilçesinde Çınaraltı, Batkın; Hayrabolu ilçesinde Çerkezmüsellim, Şalgamlı, Büyük Danişment, Kadriye, Kabahöyük; Saray ilçesin-

²⁴Zelengora, **a.g.e.**, s.91-92.

²⁵Zelengora, **a.g.e.**, s.93-97.

²⁶Bu konu hakkında bkz. Pelin, Meryem, **Edirne'de Pomak Halk Kültürü**, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020, 188 s.

²⁷Zelengora, **a.g.e.**, s.97-101.

²⁸Bu konu hakkında bkz. Kırıtıl, Melek, **Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016, 141 s.

de Küçük Yoncalı; Şarköy ilçesinde Yayaagaç; Çorlu ilçesinde Kırkgöz köyünde Pomaklar yaşamaktadır.²⁹ Tekirdağ Pomakları üzerine hazırlanmış akademik bir tez çalışması henüz bulunmamaktadır.

İstanbul’da yer alan Sarıyer, Avcılar, Silivri semtlerinde Pomakların yaşadıkları birkaç köy bulunmaktadır. Çanakkale ilinin Avrupa yakasında kalan Gelibolu’nda üç Pomak köyü Zelengora tarafından tespit edilmiştir: Değirmendüzü, Tayfırköy ve Yeniköy.³⁰

Doğu Trakya’daki Pomak yerleşimine kıyasla Anadolu’daki Pomak köylerinin sayısı 130’u bulmaktadır. Pomak varlığının en yoğun olduğu bölge ise Kuzeybatı bölgesinde yer alan Balıkesir ile Çanakkale illerindedir. Bu iki il dışında kalan İzmir, Manisa, Bursa, Kocaeli, Sakarya, Bilecik, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Konya, Samsun ve Ordu illerinde Pomak nüfus daha azdır.³¹ Bu illerde bulunan Pomak köylerinin adlarını Zelengora eserinde ele almıştır. Zelengora’nın ortaya koyduğu bu araştırma neticesinde Doğu Trakya ve Anadolu’da 200’ü aşan köy sayısı ile önemli bir Pomak varlığının ülkemizde yaşadığı anlaşılmıştır.

2.BİBLİYOGRAFYA

Bibliyografya, Yunanca biblios (kitap) ile grapho (yazma) sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur. Sözcük, “kitaplar hakkında yazı” anlamı taşımaktadır.³² Bibliyografya sözcüğünün Türkçe’deki karşılığı “kaynakça”dır. Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğü’nde kaynakça “Belli bir konu, yer ve dönemle ilgili yayınları kapsayan veya en iyilerini seçen eser.” olarak tanımlanmıştır.³³ Kısaca bibliyografyalar belli bir konu üzerinde hazırlanmış yayınları içerisinde toplayan, belirli bir düzen içinde yayınları tasnif eden eserler olarak tanımlanabilir. Bibliyografik eserler, özellikle sosyal bilimler alanında akademik çalışmalar yürüten araştırmacıların ilk müracaat ettikleri kaynaklar arasında yer almaktadır.

Bu bibliyografya, Türkiye’deki Pomak topluluğu üzerine yapılmış kitap, kitap bölümü, tez, ansiklopedi maddesi, makale ve bildiri gibi bilimsel çalışmaları kapsamaktadır. Bibliyografyada yer alan çalışmalar altı başlık altında toplanarak yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Çalışmanın amacı, Pomaklar üzerine Türkiye’de yapılmış mevcut çalışmaların durumunu gözler önüne sermek ve bu topluluk hakkında yapılacak yeni çalışmalar için araştırmacılara toplu bir liste sunarak yardımcı olmaktır.

2.1.Kitaplar

Aladağ, Ertuğrul, **Aşkımlar Rodna: Bir Pomak Öyküsü**, Belge Yayınları, İstanbul 1996, 120 s.

Alp, İlker, **Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)**, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2008, 174 s.

²⁹Zelengora, **a.g.e.**, s.101-103.

³⁰Zelengora, **a.g.e.**, s.103-105.

³¹Zelengora, **a.g.e.**, s.105.

³²tr.wikipedia.org/wiki/Bibliyografya (Erişim Tarihi: 29.05.2020).

³³Türk Dil Kurumu, sozluk.gov.tr (Erişim Tarihi: 29.05.2020).

Atasoy, Emin, **Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları**, Beta Basım, 2018, 534 s.

Belleklerdeki Güzellik Mübadele Türküleri: Makedonca-Pomakça-Rumca-Türkçe-Vlahça Derlemeler, Ed. Çimen Turan-Müfide Pekin-Sefer Güvenç, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayını, İstanbul 2007, 128 s.

Bozov, Salih, **İsimleri Uğruna**, Sultangazi Belediyesi Yayınları, İstanbul 2010, 199 s.

Çavuşoğlu, Halim, **Balkanlar'da Pomak Türkleri-Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı**, Köksav Yayınları, Ankara 1993, 221 s.

Çokbankir, Ercan, **Balkan Türklerinin Kökleri Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar**, Etki Matbaacılık, İzmir 2008, 240 s.

Dede, Abdurrahim, **Pomaklar veya Ahiyanlar**, Han Yayıncılık, İstanbul 2012, 176 s.

Gözler, Kemal, **Les Villages Pomaks de Lofça**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, 117 s.

Kahramanyol, Mustafa, **Makedonya'daki Türk ve Müslüman Toplumlarının Dilleri Konusunda Karşılaştırmalı Sözlük (Türkçe Arnavutça Boşnakça Pomakça)**, Tika-Bosna Hersek Vakfı Yayını, Ankara 2002, 90 s.

Memişoğlu, Hüseyin, **Pomak Türklerinin Tarihi Geçmişinden Sayfalar**, Şafak Matbaası, Ankara 1991, 68 s.

_____, **Balkanlarda Pomak Türkleri**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, 100 s.

Özcan, Seren, **Pomak Kimliği**, Ceren Yayıncılık, Edirne 2013, 111 s.

Zelengora, Georgi, **Türkiye'deki Pomaklar**, Çev. Prof. Dr. Zeynep Zafer, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017, 208 s.

2.2.Kitap Bölümleri

Buran, Ahmet, Yüksel Çak, Berna, "Pomakça", **Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar**, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s.211.

Günşen, Ahmet, "Balkanlarda İslam-Türk Kimliğinin Bedelini Çok Ağır Ödeyen Bir Topluluk:Pomaklar/Torbeşler/Goralılar", **100.Yılında Balkan Harbi Kitabı**, Ed. M. Çağatay Özdemir, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2015, s.276-293.

İspova, Nesrin Osmanoğlu, "Bulgaristan'da Müslüman Pomaklar", **Balkanlarda İslam: Köprüler Yıkan Zihniyetin Yıkılışı**, Ed. Muhammet Savaş Kafkasyalı, Tika Yayınları, C.5, 2016, s.537-550.

Kalafat, Yaşar, "Türk Kültür Coğrafyası-Türk Kültürlü Akraba Halklar Tanımı Kapsamında Karşılaştırmalı Torbeş ve Pomak Halk İnançları", **Dört Kıtada Folklorun İzinde: Prof.Dr. Özkul Çobanoğlu Armağanı**, Hakim Yayıncılık, 2015, s.601-606.

Kalay, Emin, "Pomaklar", **Edirne İli Ağızları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.10-11.

Kamil, İbrahim, "Müslüman Pomak Türkleri", **Bulgaristan Türkleri ve Göçler Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1944-1989)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C.1, Ankara 2018, s.CXXXI-CXLIX.

Kaplanoğlu, Raif, Kaplanoğlu, Ozan, “Pomak Göçmenleri”, **Bursa’nın Göç Tarihi**, Nilüfer Belediyesi Yayınları, Bursa 2014, s.107-109.

Memişoğlu, Hüseyin, “Pomaklar”, **Balkanlar El Kitabı**, Ed. Bilgehan Atsız Gökdağ-Osman Karatay, Akçağ Yayınları, 2.Baskı, C.2, Ankara 2013, s.631-643.

Uygun, Hasan, “Trakya’da Pomaklar: Kökenleri, yerleşim yerleri, gelenekleri ve kültürleri”, **Aşrı Memleket Trakya’nın Renkli Dünyası**, Der. Tuncay Bilecen-İbrahim Dizman, İletişim Yayınları, 2017, s.169-190.

Zafer, Zeynep, “Balkan Savaşları ve Pomaklar”, **100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilafı Duruşlar**, C.1, 2014, s.351-367.

2.3.Yüksek Lisans/Doktora Tezleri

Avcı, Dilara, **The Pomaks: Conversion to İslam in the Western Rhodope mountains in the 15th century (Pomaklar: 15.Yüzyılda Batı Rodoplar’da İslam’a Geçiş)**, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019, 90 s.

Başaran, Fatma Nur, **Çanakale İli Biga İlçesi Pomak El Dokumaları ve Pomak Genç Kız Kıyafeti**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996, 229 s.

Bozok, Bilgihan Akbaba, **Göç, Kimlik, Müzik: Karaağaçlı Pomak Topluluğunda Balkanlık Tahayyülleri ve Kültürel Kimliğin Müziksel İnşası**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2017, 197 s.

Çavuşoğlu, Halim, **Batı Trakya Türkleri’nin “Yasak Bölge”deki Bir Yerleşim Birimi Pomaklar’la Meskun Şahin Nahiyesinin Sosyo-Kültürel Yapısı**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1991, 170 s.

Deniz, Emel, **Türkiye’ye Pomak Göçleri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019, 142 s.

Dürük, Emine Filiz, **Pomaklarda “Pesne” Pratiği: Sembolik Kültür ve Etnisite**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2007, 149 s.

Dzhuvalekov, Sabri, **Pomakların Dini Hayatı**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011, 175 s.

Ergene, Derya, **Türkiye’deki Pomak Türkleri ve Sosyo-Kültürel Uyum Süreci**, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medya ve Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015,132 s.

Gençal, Berkant, **The Pomak perspectives: Debates on origins, ethnic discourse and the tradition of pesna (Pomak perspektifleri: Kökenlerine dair tartışmalar, etnik araştırmalar ve pesna geleneği)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzik Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2013, 368 s.

Gültekin, Aysun, **XIX.-XX. Yüzyıllarda Pomak Türkleri**, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2017, 360 s.

Kırtıl, Melek, **Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016, 141 s.

Nuh, Adem, **Bulgaristan'ın Pomak Türklerine Uyguladığı Asimilasyon Politikası**, Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018, 163 s.

Öztürk, Mahir Çağrı, **Göçmen Derneklerinin Göçmenlerin Çalışma Hayatına Etkisi: Pomaklar Örneği**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019, 131 s.

Pelin, Meryem, **Edirne'de Pomak Halk Kültürü**, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020, 188 s.

Yozmerdivanla, Adile Ahmed, **Pomak Müslüman Kimlik ve Aidiyetinin Sosyolojik Analizi: Bulgaristan Örneği**, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015, 142 s.

2.4.Ansiklopedi Maddeleri

Eren, A.Cevat, "Pomaklar", **İslam Ansiklopedisi**, C.9, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, s.572-576.

Memişoğlu, Hüseyin, "Pomaklar", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s.320-322.

2.5.Sürelı Yayınlarında Çıkan Yazılar

Akgün, Ahmet, "Bulgaristan'da Asimilasyon ve "Zavallı Pomaklar" Adlı Bir Risale", **Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.8, S.13, 2005, s.1-28.

Alev, Mehmet, "Pomaklar", **Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi**, Y.18, S.62, Bursa 2007, s.3.

Alp, İlker, "Pomak Türkleri İle İlgili Bazı Gerçekler", **Askeri Tarih Bülteni**, C.17, S.33, 1992, s.1-9.

_____, "Bulgarların Pomak Türkleri Politikası", **Diyanet İlmi Dergisi**, C.29, S.2, 1993, s.75-80.

Avcı, Nazmi, "Balkanların Dağlı Türkleri: Pomaklar", **Yeni Türkiye Dergisi**, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı, C.5, S.70, 2015, s.5670.

_____, "Balkan İsyancıları ve Anadolu'ya Göç Eden Müslüman Topluluklarından Biri Olarak Pomaklar", **Yeni Türkiye Dergisi**, İslam Dünyası Özel Sayısı-IV, C.23, S.96, 2017, s.600-605.

Bakırcılar, Nimet Aysel, "Dünden Bugüne Pomaklar", **Türk Yurdu Dergisi**, C.31, S.292, 2011, s.269-272.

Başaran, Fatma Nur, “Çanakkale İli Biga İlçesindeki Pomak El Dokumaları”, **Erdem Dergisi**, Halı Özel Sayısı I, C.10, S.28, 1999, s.49-52.

_____, Gürcüm, Banu Hatice, “Creating Modern Designs With Pomak Weaving/Pomak Dokumalarıyla Modern Tasarımlar”, **e-Journal of New World Sciences Academy**, C.4, S.4, Ocak 2009, s.153-168.

Bozok, Bilgihan Akbaba, Yükselsin, İbrahim Yavuz, “Pesne Pratiğinde Dönüşüm ve Süreklilik: Breznitsa Pomak Topluluğu Örnek Olayı”, **International Journal of Human Sciences**, 13 (1), 2016, s.421-435.

Bulut, Remzi, “Bulgaristan ve Pomak Müslümanları”, **Ayrıntı Dergisi**, S.65, Ağustos 2018, s.17-22.

_____, “Ahilik Kurumunun Pomak Müslümanları Üzerindeki Etkileri”, **Ayrıntı Dergisi**, S.72, Mart 2019, s.51-57.

Çavuşoğlu, Halim, “Pomak”, **Balkanlar’da Türk Kültürü Dergisi**, Y.18, S.63, Bursa 2007, s.20-24.

Doğan, Cemal, “Pomak Türkleri”, **Balkanlar’da Türk Kültürü Dergisi**, Y.5, S.19, Bursa 1996, s.31.

Eren, A.Cevat, “Pomaklara Dair”, **Türk Kültürü Dergisi**, S.4, 1963, s.37-41.

Eroğlu, Mehmet Ali, “Balıkesir Sındırgı (Şahinkaya Köyü) Pomak (Peşkir) Dokumaları”, **İdil Sanat ve Dil Dergisi**, C.4, S.18, 2015, s.185-204.

Gençal, Berkant, Beşiroğlu, Ş.Şehvar, “Pomaklar ve Pesna Geleneğindeki Pentatonizm”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.7, S.33, 2014, s.835-854.

Günşen, Ahmet, “Balkanlarda İslam-Türk Kimliğinin Bedelini Çok Ağır Ödeyen Bir Topluluk: Pomaklar/Torbeşler/Goralılar”, **Türk Yurdu Dergisi**, Y.101, S.303, 2012, s.176-185.

_____, “Pomaks as a Balkan Community and Evidence of Turkishness in their Perceptions of Identity”, **Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi**, C.2, S.1, 2013, s.35-54.

_____, “Türk Kültür Coğrafyası Olarak Balkanlar ve Bir Balkan Topluluğu Olarak Pomakların Kimlik Algılamalarında Türklük İzleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı, C.5, S.70, 2015, s.5667.

Kalafat, Yaşar, “Pomak Halk İnançları”, **Kültür Evreni Dergisi**, C.6, S.23, 2015, s.114-118.

Kamil, İbrahim, “Pomak Türklerinin Kimlik Mücadelesi ve Bulgaristan Komünist Partisinin Gizli Kararları (1948-1984)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.59, 2017, s.435-477.

Kayıhan, Ahmet, “Pomak Türklerinin Tarihi Nedir?”, **Türk Dünyası Dergisi**, C.12, S.47, s.44-46.

Koyuncu, Aşkın, “Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.33, 2013, s.139-196.

Memişoğlu, Hüseyin, “Pomak Türkleri’nin Tarihi Geçmişinden Sayfalar”, **Balkanlar’da Türk Kültürü Dergisi**, Y.2, S.4, Bursa 1992, s.35-38.

“Pomak Türkleri”, **Türk Kültürü Dergisi**, C.31, S.365, 1993, s.29-36.

Nuri, Celal, “Bulgar ve Pomak”, Çev. Muhammet Kemaloğlu, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.53, S.2, 2013, s.421-431.

Özfatura, M.Necati, “Bulgarlar Pomak Türkleri’ni Hıristiyanlaştırıyor”, **Balkanlar’da Türk Kültürü Dergisi**, Y.6, S.25, Bursa 1997, s.9.

Özönder, M.Cihat, “Pomak Türkleri”, **Batı Trakya’nın Sesi Dergisi**, C.1, S.4, İstanbul 1988, s.16-19.

Öztürk, Nazmiye, Aşçıkoca, Haldun, “Osmaniye Beldesi Pomak Evleri Üzerine Çevresel, Mekânsal-Programatik ve Yapısal Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.6, S.25, 2013, s.410-418.

Pınar, Mehmet, “Tek Parti Döneminde Pomaklar (1923-1946)”, **Tarih Okulu Dergisi**, Y.9, S.25, 2016, s.803-835.

Poyraz, Esra, “Pomakçadaki Türkçe Unsurlar”, **Tehlikedeki Diller Dergisi**, S.15, Kış 2019, s.167-183.

Ristemov, Asan, “Pomakların Menşei Problemi (Analiz ve Değerlendirme)”, **Balkan Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.1, 2012, s.15-26.

Sofuoğlu, Ebubekir, “Kuman Peçenek Bakiyesi: Pomaklar”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı, C.5, S.70, 2015, s.5648.

Stoyanova, Plamena, “Balkan Savaşı Esnasında Zorla Hıristiyanlaştırılan Müslüman Pomaklar”, Çev. Basri Zilabid, **Toplumsal Tarih Dergisi**, S.211, 2011, s.2-7.

Şahin, Cemile, “Balkanlarda Unutulmuş Müslüman Bir Topluluk: Pomaklar”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı, C.5, S.70, 2015, s.5673.

Şaşan, Faris, “Zavallı Pomaklar”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S.101, 1996, s.35-46.

Şerifgil, Enver M., “Toponimik Bir Araştırma: Göçler ve Yer Adları (Türkler, Pomaklar ve Bulgarlar)”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C.2, S.7, 1980, s.81-126.

Tarakcı, Büşranur, “Nerede-Nasıl: Pomaklar Üzerine”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı, C.5, S.70, 2015, s.5684.

Turan, Ömer, “Rodoplarda 1878 Türk-Pomak Direnişi ve Rodop Komisyonu Raporu”, **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, C.34, S.1/2, 1996, s.129-156.

Türker, Mehmet, “Bin yıldır Rodoplar’da yaşıyorlar Pomak Türkleri Arasında”, **Balkanlar’da Türk Kültürü Dergisi**, Y.5, S.20, Bursa 1996, s.10-15.

Üzümcü, Necip, “Türk Tarihinde Kuman Türkleri ve Pomaklar”, **Batı Trakya Dergisi**, V/61, İstanbul 1972, s.8-11.

Yetiştii, Oğuzhan, “Pomak Kültüründe Hıdrellez ve Mani Söyleme Geleneği”, **Fikir Sanat ve Edebiyatta Töre Dergisi**, Y.4, S.42, 2016, s.59-61.

_____, “Türkiye’de Pomaklar’ın Tarihi, Dili ve Kültürü Üzerine Yapılan Yayınlar”, **Erciyes Dergisi**, Y.40, S.480, Aralık 2017, s.8-10.

Yiğit, Emine Filiz, “Pomak Halk Şarkılarının Müziksel Analizi”, **Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi**, S.7, 2015, s.85-96.

Zafer, Zeynep, “Bulgarların Eritme Politikası ve Bulgaristan’da Yaşayan Pomak Türkleri”, **Yeni Forum Dergisi**, C.12, S.262, 1991, s.39-41.

_____, “Pomak Türkleri”, **Balkanlar’da Türk Kültürü Dergisi**, Y.4, S.10, Bursa 1994, s.45-46.

_____, “Pomak Türklerinin Nişan ve Düğün Geleneği”, **Erdem Dergisi**, Türk Halk Kültürü Özel Sayısı-III, C.13, S.39, 2001, s.569-587.

2.6.Sempozyum/Kongre Bildirileri

Atasoy, Emin, “Sosyalist Dönemdeki Bulgaristan Pomaklarına Etnopolitika ve Etnocoğrafya Penceresinden Bakış”, **IKES 2011 Uluslararası Kazdağları ve Edremit Sempozyumu Bildiriler ve Özetler**, Edremit Belediyesi Kültür Yayınları, 2011, s.589.

Avcı, Nazmi, “Balkanların Dağlı Türkleri: Pomaklar”, **Balkan Savaşlarının 100.Yılında Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2013, s.381-384.

Bakırcılar, Nimet Ayşe, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Pomakların Türkiye’ye Göç Süreci”, **IV. Uluslararası Balkanlar ve Göç Kongresi**, İstanbul 2015, s.2-13.

Balkanal, Zeynep, “Pomaklar Diyarı Erdek Ballıpınar Köyü Çeyiz Geleneği ve Çeyizlerde Görülen El Sanatı Ürünleri”, **Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı I**, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Yayınları, Balıkesir 2018, s.451-468.

Bozkaplan, Şerif Ali, “Pomak Türkleri ve Pomak Türkçesi”, **II. Uluslararası Batı Trakya Türkleri Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, Almanya 2007, s.221.

Bozok, Bilgihan Akbaba, Yükselsin, İbrahim Yavuz, “Karaağaçlı Pomak Göçmen Topluluğu’nda Balkanlı Kimliğinin İnşa Aracı Olarak Müziksel İcra”, **Uluslararası Müzik Sempozyumu Bildirileri**, Bursa 2016, s.164-178.

Cambazov, İsmail, “Bulgaristan Rodoplar Bölgesinde I.Balkan Savaşı Esnasında Pomak Soykırımının Önlenmesinde Mustafa Kemal Paşa’nın Oynadığı Büyük Rol”, **III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri**, C.1, Manisa 2012, s.243.

Çetin, Necat, “Rumeli Pomak Muhacirlerinin Kurduğu (İskân Edildiği) Osmaniye (Kavakalan) Köyü (İzmir-Bayındır-Çınardibi) ve 1904 Yılı Osmanlı Nüfus Sayımı”, **Balkanlar Orada Kalanlar Oradan Gelenler**, Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Yayınları, Aralık 2010.

Çokbankir, Ercan, “Pomakların Kökeni, Timraş Cumhuriyeti ve Asimilasyon”, **Geçmişten Günümüze Asimilasyon ve Zorunlu Göç’ü Anma Etkinlikleri Bildiriler**, İzmir 2009, s.55-74.

Gezer, Hanife, “Kıpçak-Kuman Kökenli Pomak Türklerinin Dili: Pomakça ve Pomak Ağzı”, **V.Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi Bildirileri**, İstanbul 2014, s.155-167.

Gözler, Kemal, “Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Lofça Pomak Köylerinin İlk Müslüman Sakinleri: 1479-1579”, **XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, C.3, Ankara 2002, s.1397-1437.

Kılıç İskender, Pelin, “93 Harbi Sonrasında Pomakların Türkiye’ye Göçüne Dair Tespitler”, **Geçmişten Günümüze Göç I**, Ed. Prof.Dr.Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s.269-283.

Köseoğlu, Mehmet, “Darıdere Pomakları’nın Nüfus Kayıtlarında Bafra’ya Zorunlu Göçü”, **Geçmişten Günümüze Göç I**, Ed. Prof.Dr.Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s.245-256.

Memişoğlu, Hüseyin, “Pomak Türkleri”, **Balkan Türkleri Sempozyumu Tebliğler**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1992, s.27-35.

Saçılık, Melahat Yıldırım, Çevik, Samet, “Pomak Yemek Kültürünün Yaşayan İzleri: Bir Sözlü Tarih Çalışması”, **III. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, Ankara 2014, s.628-638.

Sevinç, Berna, “Balıkesir Gönen Kocapınar Köyü Pomak Dokümanları”, **Balıkesir 2005 Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, s.502-505.

Uluocak, Mustafa, Baştürk, Şükrü, Ogur, Erol, Eroğlu, Süleyman, Şahin, Hatice, “İki Dilli Halklardan Pomaklar: Bursa Örneği”, **VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri**, C.2, Bursa 2014, s.1037-1046.

Ünlü, Mucize, “Pomaklar ve Balkan Savaşları Sürecinde Göçlerine Dair”, **Geçmişten Günümüze Göç I**, Ed. Prof.Dr.Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s.257-268.

Vardar, Sinan, “Göçün ve Belleğin İz sürümü: Batı Trakya’dan Kocaeli’ne Bir Pomak Ailesinin Sözlü Tarihi”, **Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu V Bildirileri**, 2019, s.1535-1557.

Yükselsin, İbrahim Yavuz, “Göç, Kimlik, Müzik: Pomaklarda Göçmen Kimliğinin İfade Aracı Olarak Pesna”, **Türkiye’de Müzik Kültürü Kongresi Bildirileri**, Ankara 2011, s.457-462.

Zelengora, Georgi, “Bulgaristan’dan Pomakların Göçleri”, **5.Ulusal Mücadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri**, Samsun 2011, s.99-116.

_____, “Orehovo’dan İlyasağaçiftliği’ne (Balkanlar’dan Anadolu’ya Pomak Göçlerine Klasik Bir Örnek), **Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, C.2, Çanakkale 2017, s.212-218.

3.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hazırlanmış olduğumuz bu bibliyografya ile Türkiye’deki Pomak topluluğu üzerine yapılmış çalışmalar bir bütün olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bibliyografyada yer alan çalışmalara göz attığımızda Türkiye’de özellikle Pomakların tarihi geçmişi, kökenleri, asimilasyon uygulamaları ile Türkiye’ye olan göçleri üzerine yoğunlaşıldığı görülmüştür. Tarih sahasında yapılmış çalışmalar daha fazla Pomakların halk kültürü, müzik kültürü, dilleri hakkında yeterli derecede araştırma yapılmamış olduğu göze çarpmıştır. Yapılmış olan mevcut çalışmalar ise bir elin parmağını geçmeyecek kadardır. Bu açıdan bakıldığında müzik, folklor ve

dil konularında araştırmalar yapan/yapmakta olan kişiler, Pomakları kendilerine araştırma konusu olarak seçebilirler. Bu anlamda Türkiye niversitelerinde yer alan Türk Dili ve Edebiyatı ile Türk Halk Bilimi bölümlerinde lisans ve lisansüstü seviyede eēitim gören ērencilere Pomakların halk kültürü ve dili üzerine tez konuları verilebilir. Bu yönde ērenciler teşvik edilmeli ve desteklenmelidir.

Diēer yandan Pomakların konuřtuēu dil olan Pomakça'nın günümüzde konuşur oranı, sadece belli bir yaş statüsünde kalmıştır. İleride kaybolmaya maruz dillerden birisi olabilecek Pomakanın kayıt altına alınması gerekmektedir. Bu dili iyi bilen, konuşan kişilerden aēız derlemesi yapılarak bir Pomakça-Türkçe karşılaştırmalı sözlük hazırlanması elzem bir durum olarak görünmektedir.

Bibliyografyada gözden kaçan, eklenmesi gereken çalışmalar elbette olacaktır. İleride yapılacak çalışmalar ile bibliyografyanın ieriēi genişleyecek ve güncellenecektir. Biz bu çalışmamıza literatür taraması sırasında tespit edebildiēimiz yayınları ekledik. Çalışma, Pomaklar zerine araştırma yapacak kişilere şüphesiz bir başvuru kaynaēı olacaktır.

ÜMMÎ KEMÂL BİYOGRAFİSİNE VE MENKİBELERİNE KATKILAR

CONTRIBUTIONS TO UMMÎ KEMAL BIOGRAPHY AND HIS COURSES

ВКЛАД В В БИОГРАФИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И ЖИЗНЕОПИСАНИЯ УММИ КЕМАЛА

Yasin ŞEN*

ÖZ

Ümmî Kemâl, Anadolu'da uzun bir dönem oldukça etkili olmuş mutasavvıflardan birisidir. Onun yaşadığı yerlerden birisi de Bolu'dur. Ümmî Kemâl, Bolu ve çevresinde çok sevilmiş bir isimdir. Asırlardan beri yaşayan anlatılar bize bunu söylemektedir. Bu yazıda Ümmî Kemâl'in Bolu'da yeni derlenen menkıbeleri ve onunla ilgili mevki isimlerinin kaynağına yer verilmiştir. Ümmî Kemâl'le ilgili anlatılar bugün iyiden iyiye rivayetlere bürülü olarak Bolu'da yaşamaktadır. Bunların tespit edilenlerin hemen hepsine bu çalışmada yer vermeye çalışılmıştır. Bu anlatılanların işaret ettiği bir husus vardır: Tekke geleneği ve tasavvufi düşünce bu çevrede onlar sayesinde hem de asırlar boyunca yoğun bir biçimde yaşanmıştır. Bolu ve ilçelerinde bunun izlerini takip etmemiz mümkündür. Bunlar birtakım ritüeller ve etkinlikler çerçevesinde de karşımıza çıkarlar. Ümmî Kemâl'le ilgili menkıbelerde onun kerâmetlerine özellikle atıfta bulunulduğunu görmekteyiz. Kanaatimizce halk bunları yaşatmak istemektedir. Sonuç olarak çoğu ilk defa bu yazıda değerlendirilen rivayetlerin, anlatıların ve yer isimlerinin kaynağının Ümmî Kemâl biyografisine ve onun tarihî kimliğine katkılarda bulunacağını düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Ümmî Kemâl, Bolu, menkıbe, yer isimleri, ritüel.

ABSTRACT

Ummi Kemal is one of the sufis who have been very influential in Anatolia for a long time. One of the places where he lives is Bolu. Ummi Kemal is a very popular name in and around Bolu. The narratives that have been living for centu-

* Bolu Dördüven Çok Programlı Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Öğrencisi. Ankara/TÜRKİYE

(sen_yasin@windowslive.com)

ries tell us this. In this article, the source of Ummi Kemal's newly collected texts in Bolu and the names of their related positions are given. The narratives about Ummi Kemal live in Bolu today, with good and good stories. Almost all of those identified were tried to be included in this study. There is one point that these points indicate: The Tekke tradition and mystical thought have been lived intensely in this environment and through them for centuries. It is possible to follow the traces of this in Bolu and its districts. They also appear within the framework of some rituals and activities. In the texts about Ummî Kemâl, we see that her exhorts were especially referred to. In our opinion, the public wants to keep them alive. As a result, we think that the source of the narrations, narratives and place names, most of which are evaluated in this article for the first time, will contribute to the biography of Ummi Kemal and its historical identity.

Key Words: Ummi Kemal, Bolu, narrativ, place names, ritual.

Giriş

15. Yüzyıl'ın sonlarına gelindiğinde Türk Tasavvuf Edebiyatı çok önemli mensuplarını yetiştirmiş bulunuyordu. Tapduk Emre, Yûnus Emre, Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Velî, Sultan Veled, Âşık Yûnus, Nesîmî, Somuncu Baba, Hacı Bayrâm-ı Veli, Akşemseddin, Bıçakçı Ömer Dede gibi hem düşünceleri hem de eserleriyle sonraki dönemlerde derin tesirler meydana getiren mutasavvıflar yaşamıştı. Bunlardan biri de Ümmî Kemâl idi.

Ümmî Kemâl, 15. Yüzyıl'da yaşamış bir mutasavvıf şairdir. O Anadolu'daki divan sahibi ilk mutasavvıf şairlerden birisi kabul edilmektedir. Hacimli sayılabilecek bir divanı ve manzum-mensur beş kadar eseri bulunmaktadır. Buna rağmen hayatı menkıbelerle örülmüş ve bu yüzden onunla ilgili kesin hükümler vermek oldukça güçleşmiştir.

Ümmî Kemâl ile ilgili kaynaklar onun Horasan'dan geldiğini ifade etmekte ve yine bunlar onun muhtelif yerlere seyahat ettiğini kaydetmektedir.

Ümmî Kemâl'in; Bolulu, Niğdeli ve Karamanlı olduğunu söyleyen araştırmacılar ve edebiyat tarihçileri bulunmaktadır. Manisa'da, kendisine atfedilen bir makamın olunduğu bilinmektedir. Biz bu yazıda bunların üzerinde uzun uzadıya durmak niyetinde değiliz. Burada sadece işaretle yetiniyoruz. Fakat bu durum araştırmacıları onun tarihî kimliği konusunda farklı görüşlere sevk etmiştir. Birçok araştırmacı, Ümmî Kemâl'in Karaman'da öldüğünü, fakat türbesinin Niğde'de olduğunu düşünmektedir. Niğde'nin yanı sıra Karaman, Manisa, Mudurnu'da da türbesinin olduğu söylenmektedir (Güzel 2015: 405).

Görüldüğü gibi Ümmî Kemâl'in hayatı hakkındaki bilgiler oldukça karışıklık arz etmektedir. Burada dikkat edilirse ilk başta Bolu'nun ismi dahi geçmemektedir. Daha sonraki zamanlarda Ümmî Kemâl'in yaşadığı yerlere Bolu da dâhil edilecektir. Bu bilgiler arasında sağlıklı bir eleme yapmak zaruri durmaktadır. Fakat bu husus bu yazının sınırlarını aşmakta ve üzerinde ayrıca durulmayı hak etmektedir.

Biz bu makalede onun 15. Yüzyıl'da yaşadığı yerlerden biri olan Bolu'nun Dörtdivan çevresi ile yine Bolu merkeze bağlı Işıklar (Tekkeköy)'de yaptığımız derlemeleri ve yaptığımız araştırmaları değerlendirdik.

Böyle bir çalışmanın ortaya çıkış sebeplerinden birisi onun yaşadığı muhite netlik kazandıran araştırmalara katkıda bulunmak, özellikle alan araştırmalarının da desteğiyle bu mevzudaki kanaatlerimizi paylaşmak ve Ümmî Kemâl'le ilgili yeni derlenen menkıbeleri tespit etmektir.

1. Ümmî Kemâl'in Hayatı ve Eserleri

1. 1. Ümmî Kemâl'in Hayatı

Ümmî Kemâl, Sultan II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemlerinde Anadolu'da yaşamış bir mutasavvıftır. Onun daha önceki Osmanlı hükümdarları döneminde Anadolu'da olup olmadığı hususunda kesin bir bilgiye sahip değiliz.

Gelibolulu Âlî onu Kühü'l-Ahbar'ın tezkire kısmında Sultan II. Murad devri şairlerinden biri olarak göstermektedir (İsen, 1994: 121). Dolayısıyla onun Sultan II. Murad döneminde Anadolu'ya geldiği tahmin edilebilir. Anne-babasının kim olduğu ve doğum tarihi bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda kendisinin 1375 senesinde doğduğu kayıtlıdır. İsmail Ünver Ümmî Kemâl'le ilgili bir bildirisinde onun divanında Ubeydullah Hamid (ö. 1412)'e intisabından söz etmesinden hareketle bu intisabın olabilmesi için mutasavvıfın yirmi yaşlarında olması gerektiğini ve buradan yola çıkılırsa 1385-1395 yılları arasında doğmuş olabileceğini söylemektedir (Ünver, 1987: 21). Bütün bunlardan sonra kesin bir tarih verilemese de Ümmî Kemâl'in 14. Yüzyıl'ın son çeyreğinde doğduğu anlaşılmaktadır. Ümmî Kemâl'in uzun bir ömür sürdüğü bu bilgilerden hareketle söylenebilir. Doğum yeri konusundaki bilgiler ise oldukça karışıktır. Onun Horasan, Karaman, Niğde'de doğduğunu söyleyen araştırmacılar ve kaynaklar vardır. Menâkıbnâme'ye göre Anadolu'ya Horasan'dan gelmiştir.

Hayati Yavuzer, mutasavvıfın bulunduğu ve doğduğu şehirler hakkında bazı önemli tespitler de bulunur. Müminzâde'nin,

Karaman ülkesinde neş'eti Larenden' den oldı

Seyâhat eyleyüp geşt eylemişdi 'arz-ı İrân'ı

beytinden hareketle şöyle der: "Biyografik Osmanlı kaynaklarında Karamanlı olarak anılması, Divanı'nda Mevlâna, Sultan Veled, 'Âşık Paşa, Gülşehrî gibi Orta Anadolu mutasavvıflarından söz etmesi ve Şeyh Hâmid'le olan ilişkisi, şâirin hayatının bir bölümünün Larenden, Konya, Aksaray, Kayseri ve Niğde'de geçmiş olabileceğini, hatta bir süre Bursa'da bulunmuş olabileceğini düşündürmektedir." (Yavuzer, 2013: 19).

Menâkıbının Ümmî Kemâl'den "Horasanlı" diye söz etmesine rağmen Yavuzer, mutasavvıfın "Karaman (Larenden)"da doğduğu ve ilk yıllarını burada geçirdiğini söylemektedir.

Ümmî Kemâl'in gerçek adı İsmail'dir. Türbe içinde yer alan bilgilerden onun Pir Muhammed Bahâeddin'in veya Sûfi Sultan (Şeyh Ali Erdebili)'in halifelerinden olduğu anlaşılmaktadır. Onun, Sûfi Sultan tarafından Anadolu'ya gönderilen velilerden olduğu yine menâkıbnâmedeki kayıtlar arasındadır. Osmanlı Mül-

lifleri'ne göre Hayreddin Tokadî'nin mürşidi Cemâl-i Halvetî ile pirdaşdır (Bursalı Mehmed Tahir, 2000: 152-153). Derviş Ahmed'in Menâkıb-ı Kemâl Ümmî'de kaydettiğine göre ise Anadolu'ya Horasan'dan gelmiş, burada irşat vazifesiyle görevlendirilmiştir (Sarıççek, 2016: 301). Anadolu'ya gelen Ümmî Kemâl önce Niğde dolaylarına yerleşmiş, ardından Bolu'nun bugün Tekkeköy veya Işıklar diye anılan mevkiine yerleşmiştir. Burada Aladağ ve Bozarmut Yaylası dolaylarında yaşadığı anlaşılmaktadır. Halifesi Sarı Müderris'in divanında buralarla ilgili yer alan şiirler bizce onun Bolu'da yaşadığı hakkındaki yorum ve tereddütleri artık kesin bir bilgi hâline getirmektedir.

Kemâl Ümmî, burada şehirden uzak münzevi bir hayat yaşamış, mümkün olduğunca vaktini Tekkeköy'de, Aladağlar'da ve Bozarmut Dağları'nda geçirmiştir. Buna göre kendisi şehirden lezzet almayan, dağların doruklarında gezen, efkarını yüksek yerlerde dağıtan bir meşrebe sahiptir. Onun bölgede bulunan yabancı ağaçları da aşladığı halk arasında hâlâ söylenegeler. Menâkıb-ı Kemâl Ümmî'de yer alan şu mısralar da bunu doğrulamaktadır:

*Gezerdi tagı şehre gelmez idi
Şehirden lezzet aslâ almaz idi*

*Nazar-gâhı Alatağ olmuş idi
O derd-i 'ışkı anda bulmuş idi*

*Yiri olmuş idi kûh u bey[âb]ân
Yüzün görmege müştâk idi insân*

*Bozarmud tagların itmişti me'vâ
Açup ol yirleri eylerdi ihyâ*

*Anun deştîlerini aşlar idi
Döner bir yire girü başlar idi*

*Kerâmet nûrın anda saçmışıdı
Anı görsen ne yerler açmışıdı* (Sarıççek, 2016: 300)

Deştî, yabancı ağaç demektir. Bu mısralara göre Ümmî Kemâl, keramet nurunu, burada bir memleket açmak için kullanmış bir kimsedir. Anlaşıldığı kadarıyla o bu bölgeye yerleştiğinde burada herhangi bir yerleşim yeri yoktu. "Açmak" kelimesi kulanıldığına göre Ümmî Kemâl bu mevkiyi yaşanabilir bir hâle getirmiş ve buralardaki ağaçları aşlayarak insanların ve hayvanların buralardan istifade etmesine çalışmıştır.

Ümmî Kemâl'in Dağıstan, İran, Azerbaycan, Özbekistan gibi ülkelerle de bir ilgisinin olduğu çeşitli kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır. Türbesinde, dinî ve tasavvufî bir ortamda büyüdüğü; Dağıstan, Azerbaycan, Tataristan, Özbekistan, Türkiye ve Arap ülkelerinin muhtelif yerlerinde bulunduğu kayıtlıdır. Bu kayıt büyük bir ihtimalle Fuat Köprülü'nin Divan Edebiyatı Antolojisi'nde (Köprülü, 2006: 72) yer alan satırlara ve yukarıda bahsi geçen makalesine dayanmaktadır.

Yine türbesindeki başka bir kayda göre Ümmî Kemâl, Dağıstan'da şimdilerde Baytogay Köyü diye bilinen yerde Keski adıyla Kounkala denilen eski bir Kumuk köyünde dünyaya gelmiştir. Yalnız bu kayıtla ilgili herhangi bir kaynak belirtilmemiştir. Buna göre ilk tahsilini doğduğu yerde tamamlayan Ümmî Kemâl, daha sonra Şirvan'a gitmiş, buradaki tahsil hayatından sonra Osmanlı ülkesine gelmiştir. Yine Ümmî Kemâl'in Oğuz boyundan olduğu ifade edilmektedir. Türbede yer alan "Seyyid" ifadesinden onun Hz. Peygamber soyundan gelmiş bir eren olarak kabul edildiği söylenebilir. Bir başka görüşe göre Ümmî Kemâl hayatının büyük bir kısmını Erdebil'de geçirmiş, daha sonra Bolu'nun Tekkeköy/Işıklar Köyü'ne gelerek burada yaşamıştır. Ümmî Kemâl'in buraya, nispeten kalabalık bir grupla geldiği söylenmekte ve Osmanlı devirlerinde köyde bir tekkenin olduğu ifade edilmektedir. Bu son ifadeye köyün ismini de dikkate alarak katıldığımızı söyleyebiliriz.

Ayvansarâyî'nin (Ekinci, 2017: 162) ve Bursalı Mehmed Tahir'in belirttiği gibi Ümmî Kemâl, "şefkat" kelimesinin delalet ettiği H. 880/M. 1475 senesinde burada vefat etmiş ve yine buraya defnedilmiştir. Bolu şer'iyye sicillerinde yapılan araştırmalar neticesinde de böyle bir kayda ulaşılmıştır.

Bu sicillerde yapılan araştırmalar onun soyunun burada devam ettiğini göstermektedir. Hatta devlet, onun soyundan gelenlere bazı vergi muafiyetleri de tanımıştır. Ümmî Kemâl'in soyu Bolu'nun Gerede ve Dörtdivan ilçelerinde devam etmektedir. Kendisinin Dörtdivan'a bağlı Çalköy'de bir süre yaşadığı da bilinmektedir. Zira burada ablası Şih Şehriban'a ait bir türbe yer almaktadır. Bu bile onun en azında Gerede ve Işıklar Köyü (Tekkeköy) arasında kalan mevkide çeşitli zamanlarda bulunduğunu göstermektedir. Buna göre Ümmî Kemâl'in soyu bugün Bolu merkeze bağlı Tekkeköy, Dörtdivan ve Gerede dolaylarında devam etmektedir.

Ümmî Kemâl geçimini çobanlık yaparak, özellikle küçükbaş hayvanlarla ve çiftçilik yaparak temin etmiştir. Kendisine ait bazı arazilerin olduğu şifâhî olarak ifade edilmektedir. Menâkıb'da bununla ilgili kayıtlara rastlamaktayız.

*Meger ol dem koyun güderdi sultân
Hulûs-ı kalbile olmışdı çübân*

*Koyunları öne katup yürüdi
Beyâbâna düşüp taga yürüdi*

*Koyun âvâzı ana hoş gelürdi
Niçe rûhânî cân lezzet alurdi (Sarıççek, 2016: 338)*

Türbesinde yer alan başka bir kayıta onun Yıldırım Bâyezid ve Çelebi Mehmed devrinde yaşadığı, Fatih Sultan Mehmed'in babası II. Murad'ın Bolu sancak beyi olarak vazife yaptığı zamanlarda onu ziyaret ettiği bilgisi vardır.

Kemâl Ümmî'nin halifesi Sarı Müderris Sinan Efendi'nin bir şiirindeki başlıktan onun ne zaman vefat ettiğini yaklaşık olarak tahmin edebiliyoruz. Buna göre bu şiirin başlığı şöyledir: "Hâze'l-beyt-i fi vakt-i vefâtihi ve minhâ fi-vasıyyet-i rabî'in ba'dehü sülûsete eyyâm." Başlığın tercümesi şöyledir: "Bu beyit bahardan

üç gün sonra şeyhin vasiyetinde ve vefat vaktindeyken yazıldı” (Sessiz, 2014: 189). Bu ifadelerden Kemâl Ümmî’nin baharda ve yaşlılığın getirdiği hastalıklar sebebiyle vefat ettiğini ve vefat etmeden önce de bir vasiyette bulunduğunu anlıyoruz. Sarı Müderris’in mersiye türündeki bu şiiri onun, hem Ümmî Kemâl’e duyduğu muhabbeti, hasreti ve vefatıyla duyduğu hüznü dile getirmekte hem de şeyhinin hayatı ve vefatı hakkında bazı küçük bilgiler ihtiva etmektedir. Bu sebeple bu mersiyei aşağıya kaydediyoruz:

*Şeyh var iken kış günleri vakt-i bahâr idi bana
Ol şeyhsuzun yaz günleri fasl-ı şitâ oldı bana*

*Vardım anun yaylasına saldım nazar sahrâsına
Ol gün çiçekler yas tutub vâ fürkatâ derler bana*

*Şeyh yolunun bülbülleri zârî kıluban her biri
Ol şeyh için yas okuyub yâ hasretâ derler bana*

*Vardım anun türbesine verdim selâm ravzasına
Dostdan haber virür iken n’olmuş haber vermez bana*

*Dedi namâzım kılmadın kılmaklığa kasd kılmadın
Kanı karındaşlık hakkı deyübeni küsmüş bana*

*Didim dirisin diriye kılmak namâz şer’î degil
Diri namâzın kılmaga fetvâ neden geldi bana*

*Ümmî Kemâl gitmiş deyü aglar anınçün ay ve gün
Ben nicesi aglamayam andan toğardı gün bana (Sessiz, 2014: 189-190)*

Menâkıb’da ve Sarı Müderris’in divanında kendisinin “kocacuk” olduğundan bahsedilir. Dolayısıyla onun uzun bir ömür sürdüğü anlaşılmaktadır. O halde vefatı da normal bir şekilde ve yaşlılığın getirdiği bir hastalık neticesinde gerçekleşmiş olmalıdır. Fakat Kühü’l-Ahbâr ve Latifi Tezkiresi (Canım 2000: 470-471), Şeyh Şücâ Menâkıbı (Say, 2010: 121-127) gibi diğer bazı kaynaklarda onun ölümlüyle ilgili farklı anekdotlar nakledilmektedir. Biz bunların üzerinde bu yazıda uzun uzadıya durmak istemiyoruz. Ancak söz konusu kaynaklarda onun genel olarak idam edildiği üzerinde durulmaktadır. Burada bir karışıklığın meydana geldiği ve başka Kamâl isimli bir mutasavvıfın başına gelen bir hadisenin Ümmî Kemâl’in başına gelmiş gibi değerlendirildiği söylenebilir. Sarı Müderris Sinan Efendi’nin mersiyesi de göstermektedir ki Ümmî Kemâl, yaşlılığın getirdiği hastalık veya hastalıklar neticesinde vefat etmiştir. Aksi ve idam gibi olağanüstü bir durum olsaydı herhalde dervişi Sinan Efendi buna mersiyesinde işaret ederdi.

Ümmî Kemâl’in ailesi hakkındaki en sağlam bilgiler menâkıbında kayıtlıdır. Bu kaynak, daha çok Ümmî Kemâl’in soyundan gelenler için kullanılabilir. Şimdi ki bilgilerimize göre Ümmî Kemâl’in Şih Şeriban adında bir ablası vardır. Şih

Şehriban'ın bugün Bolu'nun Dörtdivan ilçesine bağlı Çalköy'de bir türbesi vardır. Ümmî Kemâl'in ayrıca üç oğlu vardır. İsimleri bilinen oğulları Sinan ve Cemal'dir. Sinan, medrese tahsili görmüş, âlim biridir. Cemal ise meczuptur.

1. 2. Ümmî Kemâl'in Eserleri

Ümmî Kemâl yazılı eserler bırakmış 15. Yüzyıl sûfilerindedir. İki mensur, üçü manzum (mesnevî nazım şekliyle), biri de divan olmak üzere altı eseri tespit edilebilmiştir. Eserleri genel olarak dinî-tasavvufî mahiyette ve didaktik olarak kaleme alınmışlardır. Bu eserlerde Kemâl Ümmî'nin dinî-tasavvufî konulara derin bir vukufiyetinin bulunduğu görülmektedir. Eserlerin mahiyeti incelendiğinde medrese tahsili gördüğü, en azından tekke çevrelerinde iyi bir eğitimden geçtiği anlaşılmaktadır. Bu eserlerde en çok dikkat çeken husus onun ayet ve hadislere yaptığı göndermeler ve bazı İranlı şairlerin isimlerini yazdıklarında bizzat zikretmesidir. Divanında münacaat ve tevhitlerdeki âyetleri tespit eden bir tez onun bu konuda ne kadar zengin bir birikime sahip olduğunu göstermiştir (Yanpınar, 1993).

Ahlak Risalesi

Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde 178 numara ile kayıtlı mecmuada 111b-128b arasında kayıtlıdır. Ahlak Risalesi, Nuşirevan'ın veziri Büzürce-mihr'in hükümdara yönelik nasihatlerini içermektedir (Aktan, 2006: 96).

Risâle-i İman

Namaz konusunda yazılmış bir risaledir. Namazı huşu içinde ve vecd ile kılmanın önemi üzerinde çokça durulmaktadır. Eserde bazı hadislere de yer verilmektedir. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde 178 numara ile kayıtlı mecmuada 102a-111a arasında bulunmaktadır (Yavuzer, 2008: 59).

Kırk Armağan

Dinî-Tasavvufî mahiyette yazılmış iki yüz beyitlik didaktik bir mesnevidir. Aruz ölçüsüyle yazılmıştır. Ölüm anında insanın ahirete kırk armağan götürmesi konu edinilmiştir. Eser, Hz. Peygamber'in ölüm konusunda söylediği bir hadisin nazma çekilip kaleme alınmasıyla oluşmuştur. Abdulkadir Karahan, eserin kırk hadis tercümesi olduğunu söylemektedir (1954: 146-149). Hayati Yavuzer ve İsmail Ünver (2002: 230), bu görüşün aleyhindedir. Eserin konusu kısaca şöyledir:

“Bir gün bir adam Hz. Peygamber'e gelerek ölmek istediğini, çabuk ölmesi için kendisine dua etmesini ister. Peygamber de kendisine, ölümün -Tanrı'dan başka herkes için- mutlaka geleceğini, ancak ona hazırlıklı olması gerektiğini söyler. Bu hazırlıkların her birisi birer armağan olarak ifade edilir. Armağanlar 10 menzilde takdim edileceklerdir. Her menzile 4 armağan gerekir. Armağanlar maddi şeyler olmayıp, dini-tasavvufî bir kısım kavramların bir insan tarafından meziyet olarak benimsenmesi, onlarla donanmış olarak ölüme hazırlık yapmasıdır.” (Yavuzer, 1997: 43).

Eser, muhtelif divan yazmalarında yer almaktadır. Kırk Armağan üzerine Hayati Yavuzer'in bir bildirisi vardır (Yavuzer: 1998).

Hikâye-i Hazire-i Kuds

Enes b. Mâlik tarafından rivayet edilen bir hadisin nazma çekilmesiyle oluşmuş bir eserdir. Burada âhret âleminde cennet ve cehennem halkı ayrıldıktan

sonra velilerin Hazire-i Kuds denilen yere yerleştirilecekleri anlatılır. 139 beyitten oluşmaktadır. Aruz ölçüsüyle yazılmıştır (Yavuzer, 2008: 64 vd.).

Risale-i Vefat

Doksan bir beyitlik bir eserdir. Aruzun “Mefâ‘îlün/mefâ‘îlün/ fe‘ûlün” kalıbıyla yazılan bu eser Bilal Aktan tarafından bir inceleme ile birlikte yayınlanmıştır. (Aktan, 1996: 95-107). Eserin tek yazması bilinmektedir. Eser Bilal Aktan’ın tespiti göre Süleymaniye Ktp. Ali Nihat Tarlan 71/2’de (20b-23a) kayıtlıdır. Kaside nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Dünyanın gelip geçiciliği, eşyanın süsüne aldanma, mal ve para biriktirme, ölümün gelip çatması ve insanlar üzerinde bıraktığı etkiler, ölünün namazının kılınışı, kabre götürülüşü, ölümün dehşeti, hesap meleklerinin gelişi, amellerin mizana vurulması, âhiretteki sorgu-sual, namaz kılmanın ve yalan söylememenin önemi gibi konular oldukça sade bir dille işlenmiştir.

Divan

Ümmî Kemâl Divanı, onun tasavvufî şiirlerinin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Divan, onun dünya ve tasavvuf görüşünü en iyi ortaya koyan eseridir. Divanın birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Hayati Yavuzer, en son olarak Kemâl Ümmî Divanı’nın kırk iki adet nüshasını tespit etmiştir. Aynı zamanda muhtelif mecmualarda da şiirlerine rastlanmaktadır. Örneğin Câmî’un-Nezâ’ir ve Câmîu’l-Meânî gibi mecmualarda mutasavvıfın çok sayıda şiiri yer almaktadır (Ünver, 2002: 230). Bu durum, Ümmî Kemâl şiirlerinin uzun zamanlar boyunca sevilecek okunduğunu göstermektedir.

Divandaki şiirleri iki grupta toplamak mümkündür. Bunlardan birinci grup şiirleri; tevhid, naat, münacaatlar oluşturmaktadır. Bunlarda Arapça ve Farsça kelimeler daha yoğun kullanılmıştır. İkinci grup şiirlerini ise yaratıcıya kavuşmayı esas alan eserler oluşturmaktadır. Bunlarda Türkçe kelime ağırlıklı, sade bir söyleyiş dikkat çekmektedir (Ünver, 2002: 229).

Hayati Yavuzer’in söylediği gibi divanı, Ümmî Kemâl’in dünya ve tasavvuf görüşünü en iyi yansıtan eseridir. Bir şiiri dışında diğer bütün şiirleri aruzla yazılmıştır. Şiirleri ağırlıklı olarak nazım şekli açısından gazel, nazım türü açısından ilahi türündedir. Bu divanda mesnevi, kaside, gazel, murabba, terci’-i bend, kıt’a, tuyug nazım şekilleri kullanılmıştır. Divandaki kasideler “tevhid, münacaat, na’t, medhiye, mersiye, bahâr-nâme, hazan-nâme ve nasihat-nâme” türünde yazılmışlardır. Divanda Eski Anadolu Türkçesinin özellikleri bariz bir şekilde fark edilmektedir. Kemâl Ümmî’nin sade, samimi, yapmacıktan uzak, Yunus Emre’nin Türkçesini andıran bil dili vardır (Yavuzer, 1997: 679). Eser, Hayati Yavuzer (Yavuzer, 1997) ve Ramazan Sarıççek (Sarıççek, 1997) tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır. Sefa Balbaba (Balbaba, 2009), Ahmet Yanpınar (Yanpınar 1993) ve Dursun Öztürk (Öztürk, 1991) tarafından da divan üzerine birer yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Divandaki beyit sayısı üç binden fazladır. Ümmî Kemâl’in şiirlerinde işlediği konuların bazıları şöyle sıralanabilir: Allah’ın varlığı ve birliği, Allah’a yakarış, Hz. Peygamber sevgisi, dünyanın gelip geçiciliği ve vefasızlığı, dervişlerin halleri, iyi ahlak, iyi davranışlara yönelik nasihatler...

Türk Tasavvuf Edebiyatı Tarihi içerisinde önemi, tesirleri tam olarak anlaşılammış mutasavvıflardan biri olan Ümmî Kemâl'in en önemli eseri olan divanı hakkında Hayati Yavuzer'in şu tespitleri bizce çok yerindedir: “Üslup bakımından Kemâl Ümmî, Anadolu mutasavvıf şairleri arasında telkin, estetik ve söyleyiş güzelliğini bir araya getirebilmiş ender şahsiyetlerden biridir. Üslubuna özlü ve nükteli bir anlatım, hikemî bir eda hakimdir. Fikir ve duygu ile beraber ahenk bakımından da olgun mısraları vardır. Kullandığı terminoloji, İslamî-Tasavvufî ortak kültür ile Türk insanının din anlayışının tezahüründen doğmuş ve millîleşmiş bir terminolojidir.” (Yavuzer, 1997: 680).

2. Ümmî Kemâl Biyografine ve Menkıbelerine Katkılar

2018 yılının Eylül ayından beri Bolu'nun Dörtdivan, Gerede ilçeleriyle yine Bolu'ya bağlı Tekkeköy/Işıklar'da Ümmî Kemâl hakkında bazı derlemeler yaptık. Bunlarda onun hayatıyla ilgili yeni bilgi olarak kabul edebileceğimiz bazı malzemeler de vardır. Bunları bu yazıda üç başlık altında değerlendirmek istiyoruz.

2. 1. Ümmî Kemâl'in Bolu'da Yaşadığı Yerler

2. 1. 1. Ümmî Kemâl'in Dörtdivan'a Yerleşmesi

Ümmî Kemâl'le ilgili halk arasında anlatılan dikkat çeken bir rivayet onun Bolu'da ilk yerleştiği yerle ilgilidir. Rivayete göre Ümmî Kemâl, ilk önce Dörtdivan'a yerleşmiştir. Ancak buranın ahalisi onu istememiştir. Ümmî Kemâl de buradan kalkmış ve giderken “Bir kuşburnu çalısına muhtaç olabilirsiniz!” demiş. Dörtdivan ve çevresinde sık ağaçların bulunmayışı, ağaçlık alanların Çalköy'ü geçince birdenbire başlaması bu rivayete dayandırılmaktadır. Daha sonra Ümmî Kemâl Yağbaşlar köyüne gelmiş. Burada bugün Ayvadibi Şifalı Suyu'nun olduğu mevkide yerleşmiş. Fakat onu burada da istememişler. Çadırını taşlamışlar. Bu sebepten Dörtdivan'da “Yağbaşlar / Türbeyi taşlar!” diye bir söz vardır.¹

2. 1. 2. Ümmî Kemâl Ağılı

Tekkeköy ve Bolu arasında bulunan, Tekkeköy'e birkaç km uzaklıkta ve köyle Fakılar Yaylası arasında bir mevkide taş yığınları bulunmaktadır. Bu yığınların etrafında önceden ağıl olarak kullanıldığı anlaşılan ve taşlarla çevrili bir alan vardır. Burası Tekkeköylüler arasında “Ümmî Kemâl Ağılı” olarak bilinmektedir. Yerinde yaptığımız incelemelerde defîne arayıcılarının burada kaçak kazı yaptıkları görülmüştür. Özellikle evin olduğunun söylendiği yer çok dikkat çekicidir. Burası büyük bir oda kadar yerdir ve önceden ev olarak kullanılmış olması çok muhtemeldir. Bu bilgileri kendisinden aldığımız Tekkeköylü Hamza Güler² şöyle ilginç bir hadise nakletmiştir: Ümmî Kemâl Ağılı'nın olduğu yere 2016 senesinde askeriye tatbikat için geliyor. Buraya çadırlar kuruluyor. Çavuşlardan biri Hamza Güler'e kendisine yaşlılardan o bölgeyle ilgili bir şeyler söylenip söylenmediğini soruyor. O da hiçbir şey nakledilmediğini ifade ediyor. Çavuş, o mevkinin tamamen mezarlık olduğunu beyan ediyor. Bu bilgi askerin kendisine nereden ulaştı, kaynak nedir

¹ Fatıma Özer, (d. ?,) Dörtdivan Kadınlar Mahallesi'nde ikamet etmekte. Evhanımı. Bu bilgiler kendisinden 13 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

² Hamza Güler, (d. 1958), Tekkeköylü, hayvancılıkla iştigal ediyor. Bu bilgiler kendisinden 15 Mayıs 2020 tarihinde Bolu'da bulunan Fakılar Yaylası'nda derlenmiştir.

bilinmiyor. Tekkeköy gibi en az altı asırlık bir geçmişi olan bir köy düşünülürse de bunun mümkün olduğu söylenebilir.

2. 2. 3. Ümmî Kemâl Kayası

Tekkeköy’de yaptığımız araştırmalarda Tekkeköy sâkinleri, Tekkeköy’e bir saat uzaklıkta, Bolu merkez taraflarında Ümmî Kemâl Kayası adıyla bilinen bir kayanın ve burada bir zamanlar çıkan bir suyun varlığından söz ettiler. Anlatıldığına göre Ümmî Kemâl güttüğü hayvanları genelde bu mevkiye getirirmiş. Bir gün namaz kılmak istemiş, ancak abdest alacak su yok bulamamış. Yakınında bir kaya varmış. Bu büyük bir kaya imiş. Büyüklüğü bir bina kadar varmış. Rivâyete göre bu kayaya Ümmî Kemâl elindeki asa ile sert bir şekilde vurmuş. Bu kocaman kayanın ortasında su akmaya başlamış. Tekkeköy sakinlerinden ve emekli inşaat işçisi Cemal Uslu (d. 1945) bu suyun kendi çocukluk zamanlarında damlayarak kayanın içerisinde oyuk veya kuyu gibi bir yer açtığını ifade etmişti. Yine halk arasında anlatıldığına göre zamanın birinde burada birkaç kişi içki içmiş ve rivayet edildiğine göre bu su oradan bu sebeple kaybolmuş.³

2. 2. Ümmî Kemâl’le İlgili Yeni Menkıbeler

2. 2. 1 Mübarek Hayvan Beni De Yordun!

Ümmî Kemâl’le ilgili bazı hoş anekdotlar vardır. Bunlardan birisi şöyledir: Ümmî Kemâl’in koyunlarından birisi Sarıalan Yaylası’na kadar kendisinden kaçmış. Hayvanın peşinde Ümmî Kemâl saatlerce yol gitmiş. Nihayet hayvanı Sarıalan Yaylası’nda yakalamış. Yakalayınca “Mübarek hayvan beni de yordun, kendini de yordun!” demiş. Hayvanı kuşağına bağlamış ve köye getirmiş. Bu menkıbeyi nakledenler⁴ bunu onun hoşgörüsüne örnek olarak zikretmişlerdir.

2. 2. 2. Padişaha ve Askere Verilen Ziyafet

Bir padişah Bolu önlerinde bir savaşa tutuşur. Bolu ve civarında bir süre kalan padişah bu arada Ümmî Kemâl’in şöhretini duyar. Onunla görüşmek ister. Çünkü padişahın vücudunda bazı çibanlar çıkmıştır ve Ümmî Kemâl’in nefesinin hastalara şifa olduğunu duymuştur. Padişah, gönderdiği askerleri vasıtasıyla Ümmî Kemâl’i çağırır. Ümmî Kemâl, “Hasta mı doktorun ayağına gider, doktor mu?” anlamında bir karşılık verir. Fakat yine de davete icabet eder. Gelen askerlerle yola koyulan Ümmî Kemâl, Yeniçağa Gölü’nün kenarında namaz kılar. Askerler arka tarafında durup onu beklerler. Ümmî Kemâl seccadesini suyun üzerine serer.⁵ Bunun üzerine onun sıradan bir insan olmadığını anlayan askerler alalacele müsaade isterler ve ordugâha doğru yola çıkarlar. Padişaha durumu bildirirler ve padişahın

³ Bu bilgiler 05.01.2020 tarihinde Bolu-Tekkeköy’de, yine burada ikamet eden ikisi de inşaat emeklisi Cemal Uslu (d. 1945) ve Kemâl Erdemir (d. 1946)’den derlenmiştir.

⁴ Bu rivayet 05.01.2020 tarihinde Bolu-Tekkeköy’de, yine burada ikamet eden ikisi de inşaat emeklisi Cemal Uslu (d. 1945) ve Kemâl Erdemir (d. 1946)’dan derlenmiştir.

⁵ “Suya seccade salmak” deyimini ayrıca bir keramet motifidir ve özellikle menkıbelerde karşımıza çıkar. Sarı Saltuk hakkında söylenen “Kerâmet gösterip suya seccade salmışsın / Rumelini dest-i takvâ ile almışsın” mısraları da bunu göstermektedir. Bunun yanı sıra Kazak Türkleri arasında Dede Korkut hakkında derlenen efsanelerde de bu motife rastlamak mümkündür. Buna göre ölümden uzun yıllar kaçan Dede Korkut, ölüme meydan okumak üzere seccadesini Sırderya nehrinin üzerine serer. Bu şekilde ölümden uzun yıllar kaçmayı başarır. Fakat neticede ölümün karşısında yenik düşer ve bir gün vefat eder (Bayat, 2020: 91-93).

kendisi de kalkıp Ümmî Kemâl'in ziyaretine karar verir. Bu arada yanındaki askerleri yediriş içirebilecek mi, diye kendisine haber gönderilir. Ümmî Kemâl, Tekkeköy ve ahalisi hep beraber padişah ve askerlerini beklerler.

Sonunda padişah, askeriyle beraber Tekkeköy'e gelir. Bu arada meşhur, canlı askerin tabuta yatıp cenaze namazının kılınması hadisesi yaşanır. Padişah, Ümmî Kemâl'i imtihan etmek ister ve askerlerden birisini canlı olarak tabuta koyar. Ümmî Kemâl'e "Yoldan gelirken askerlerimizden biri vefat etti. Namazını kılmak gerek!" derler. O da "Diri niyetine mi kılalım, ölü niyetine mi?" diye sorar. Padişah "Hiç diri adamın cenazesi kılınır mı! Ölü niyetine kılalım." der. Ölü niyetine kılınan cenaze namazından sonra tabutu açarlar. Bir de bakarlar ki asker ölmüş. Bu askerin mezarı ve üzerine yapılan türbe, Tekkeköy'de Ümmî Kemâl türbesi yakınındadır.

Yine bu köyde derlediğimiz bilgilerde bu mezarın Ümmî Kemâl'in dervişlerinden veya yardımcılarından birisine ait olduğu zikredilmektedir. Bu askerin mezarı köylülere göre türbenin arka tarafına düşen köy mezarlığında yer almaktadır. Bu ifadelerden köy mezarlığının da epey eski olduğu anlaşılmaktadır. Askere ait olduğu söylenen yerdeki türbede ve bugün imam-hatip lojmanı olarak kullanılan binanın bulunduğu arsada bir mezarlığın olduğu, Ümmî Kemâl'in anne babasının mezarlarının da burada olduğu, köye yapılan orman işletmesi binasının (bugün köy odası olarak kullanılmaktadır) yapımı sırasında bunların kaybolduğu nakledilmektedir.

Askerin vefatıyla ilgili bu rivayet Ümmî Kemâl menkıbelerinin halk arasında en bilinenidir. Bu askerin Ümmî Kemâl türbesinin yanı başındaki türbesinin bir alemini bulunmaktadır. İçeri girildiğinde sağ tarafta askerin mezarının olduğu küçük bir oda vardır. Türbenin girişinde bahsi geçen menkıbe nakledildikten sonra "Burada yatanın asker olduğu bilinmektedir." diye bir kayıt bulunmaktadır. Askerin kimliğiyle ilgili başkaca bir şey bilinmemektedir.

Bu asker menâkıbının devamı şöyledir:

Yemekten önce padişah askerlerine "Canınızın istediğini dileyin!" der. Bu arada Ümmî Kemâl, Tekkeköylülere "Padişah geldiğinde eğer para dağıtırsa sakın almayın!" der. Fakat padişah geldiğinde çocuklar başta olmak üzere köy halkı onun dağıttığı akçelere üşüşür. Ümmî Kemâl, bundan incinir. Bu arada bir kerameti zahir olur. Bir kazana koyduğu dört adet pirinçle koca orduyu ve köylüyü doyurur. Bir başka rivayete göre Ümmî Kemâl elini kazana attığında gelenler her ne yemek isterse askerlere ondan vermiştir. Pilav isteyene pilav, hoşaf isteyen hoşaf, et yemeği isteyene et yemeği... Askerlerden biri gönlünden "Ben senin kızını istiyorum." diye geçirmiş. Ümmî Kemâl'e bu malûm olmuş. O da "O senin istediğin bende yok. Sen yemek iste!" diye karşılık vermiş.

Bu arada sıra padişahın tedavi olmasına gelmiştir. Ümmî Kemâl'in duasıyla padişahın vücudunda çıkan yaralar iyileşir. Ümmî Kemâl bir tane yarayı bırakır. Padişah "Neden onu da iyileştirmediniz?" diye sorar. O da "Padişahım, o bir tanesi kalsın. El verir ki, onun sayesinde halkın, dertlilerin derdini daha iyi anlarsınız." diye karşılık verir.

Padişah gittikten sonra köylü maddi sıkıntıya düşer. Ümmî Kemâl köylülere “Eğer dağıtılan akçeleri almasaydınız ben size ambarınızın dibini göstermeyecektim.” der.

Bu menkıbenin başka bir şekli de şöyledir: Sultan Murad Bolu’da şehzadeyken, Ümmî Kemâl’e misafir olur. Vakit geç olduğu ve Ümmî Kemâl de hiçbir hazırlık yapmadığı halde şehzade, kendisinden askerlerini doyurmasını ister. Ümmî Kemâl, köylülerden bir kazan, bir saç ayağı ve bir de mum ister. Saç ayağının ortasına mum konur. Sacın üzerine kazan yerleştirilir. Ümmî Kemâl, eline kepçeyi alır ve askerlere ne yemek istediklerini sorar. Kepçeyi eline alıp kazana daldıran Ümmî Kemâl, istenilen yemekleri kepçeler dolusu olarak askere dağıtır. Rivayete göre bu kerametinden ötürü hayret eden Şehzade Murad, bundan sonra tam bir teslimiyetle Ümmî Kemâl’e inanmıştır.⁶

2. 2. 3. Kâbe’den Kılınan Namazlar

Anadolu erenlerinin namazlarını Kabe’de kılma hususu menkıbelere zaman zaman konu olur. Buna göre Ümmî Kemâl’in sabah namazlarını Kâbe’de, öğle namazlarını Dörtdivan’da kıldığı söylenmektedir. Yine rivayete göre Ümmî Kemâl cuma namazlarını da Kâbe’de kılarmış. Anlatıldığına göre onun cuma namazlarına gelmeyişi halkın dikkati çekmiş. “Ümmî Kemâl neden Cuma namazına gelmiyor?” diye bir söz halk arasında şayi olmuş. Bir gün adamın biri onu tekkesinde izlemiş. Ümmî Kemâl’in namaza on dakika kala tayy-i mekanla köyden Kâbe’ye intikal ettiğini korku ve hayranlıkla fark etmiş. Bundan sonra onun namazlarını Kâbe’de kıldığına inanılmış.⁷

Dörtdivan ve Tekkeköy’de Ümmî Kemâl’in namazlarını Kabe’de kıldığına dair çok kuvvetli bir inanış ve nakiller vardır. Bunlardan birinde hacca gidenlerin onu Kabe’de müşahede etmeleridir. Anlatıldığına göre Tekkeköy’de hacca giden insanlar nihayet uzun yolculuklardan sonra köylerine dönerler. Bu arada köylüler hacıları karşılar, onlara hoş geldine giderler. Hacdan gelen bu hacılar “Niye Ümmî Kemâl’e de hoş geldine gitmiyorsunuz? O da haccaydaydı!” derler. Halbuki Ümmî Kemâl onlar hac yolculuğunda iken köyündedir. Köy sakinlerinden Celal Uslu (d. 1945-Emekli), hacca gittiği bir zaman Kabe taşlarının türbenin taşlarıyla benzerliğini hayretle müşahade ettiğini ifade etmektedir. Halk, Kabe’de kullanılan taşlarla türbede kullanılan taşların aynı olduğuna inanmaktadır.

Bugün türbesinin yanında bulunan caminin yerine burada eskiden başka bir cami varmış. Muhtemelen bu cami, eskiden tekke olarak kullanılan yapıydı. Rivayete göre Ümmî Kemâl bu caminin yapılışında çalışmış, taşların getirilmesinde hizmet etmiştir.

Menâkıb’da Ümmî Kemâl’in oğlu Sinan Beg’in anlatıldığı kısımda onun Kâbe’de namaz kıldığı hususu da anlatılmaktadır.

⁶ Bu rivâyetler Kemal Köse (D. 1948, Dörtdivan merkezde ikamet etmekte. Çiftçilik ve hayvancılıkla iştigal ediyor) ve Ethem Sayılır (D. 1950, Dörtdivan/Kadılar Mahallesi’nde ikamet etmekte. Emekli imam)’dan derlenmiştir.

⁷ Bu rivayet Cemal Uslu (D. 1945, Bolu-Tekkeköy’de ikamet etmekte ve bura doğumlu. Emekli inşaat işçisi) alınmıştır.

Sorarlar Ka‘benün huddâmı ana
Neden bu pîrün oldı meyli sana

Nedendür birbirinize mahabbet
Teşevvuk arz idersiz bu ne hikmet

Sinân Beg didi babamuz bu kişi
Bunun vardur Hudâya lâyıık işi

Didiler elli yıldan var ziyâde
Kılur biş vakti bu kişi burada

Haremde biz nice yıldur tururuz
Bu kişyi buracıkda görürüz

Bilün Ümmî Kemâli nice erdür
Nice şâhân-ı dehre tâc-ı serdür

Kııurmuş Ka‘bede biş vakt namâzı
Velîler içre bulmuş imtiyâzı

Ricâlu’llâha bu hâll çok degildir
Ki bunlarda vilâyet yok degildir

Bir anda devr iderler bu cihânı
Revâdur itseler tayy-i mekânı (Sarıççek, 2016: 318)

2. 2. 4. Kâbe’den Getirilen Taşlar

Halk arasında anlatıldığına göre Ümmî Kemâl vefatına yakın kendi türbesini yapmak istemiş. Namazlarını Kâbe’de kıldığı inancına bağlı olarak bu türbenin taşlarını Kâbe’den koltuğunun altında, tıpkı ekmek getirir gibi getirdiğine inanılmaktadır. Getirdiği bu taşları Tekkeköy’de bulunan Pamuklu Çayırı denen bir mevkiye bırakan Ümmî Kemâl, bunları bugün türbenin bulunduğu bahçeye getirdikten sonra türbenin yapımına başlamış. Vefatından sonra da türbesine gömülmüştür. Köyden Ümmî Kemâl’in velâyetine inanmayan, onun büyüklüğüne kanaat getirmeyen biri halkın bu türbeye akın akın geldiğini, adak adadığını, dilek dilediğini görünce kapısının önüne kocaman bir taş koymuş. Adamın başına daha sonra birçok sıkıntı gelmiş. Kötü rüyalar görmeye başlamış. Ümmî Kemâl “Benim kapımı aç!” diye bu adamı rüyasında hiç rahat bırakmamış. Adam nihayet taşı oradan kaldırmak zorunda kalmış. Sonra halk buraya daha fazla gelir olmuş. Halk arasında hâlen türbeye gelenlerin dileklerinin kabul olunacağına inanılmaktadır.⁸

⁸ Bu bilgiler Dördüvân’ın Kadılar Mahaltesinde ikamet etmekte olan ev hanımı Fatıma Özer’den alınmıştır.

2. 3. Ümmî Kemâl’le İlgili Ritüeller ve Etkinlikler

2. 3. 1. Ümmî Kemâl Türbesini Ziyâretler

Bugün Ümmî Kemâl’in türbesi hâlâ ziyaretgâhtır ve insanlar zaman zaman buraya adaklarını adamak, dileklerini sunmak üzere gelirler. Onun türbesini ziyaret bahsine menkıbesinde de dikkat çekilmektedir. Burada “Üçüncü Makâle”de, “Ehlu’llâh-ı ‘âli-mikdârün dâyimâ mezâr-ı şerîfleri erbâb-ı kemâlün mezârı ve derde düşenler tîmârı ol kabirde bulup evlâd-ı kirâmları fütâde vü zâr olan dervîşân-ı bî-mikdârün kalblerin şâd u handân ve medâr-ı maksûdları her ân hâsıl olduğu beyânındadır.” denilerek bu konu anlatılmaktadır. Menâkıbdaki şu beyitler bu bakımdan dikkat çekmektedir:

Fütâde-hâl olanun destgîri
Olup ayakda komasa fakiri

Yolunuz böyle bir ‘âlî merâtip
Dil u cândan olasıñ tâ ki tâlip

Yüzünü gözünü sür merkadine
Bu onmaduk başun ur merkadine

Ululığına iz’ân idegör
Kapusına hemân turma gidegör

Ola kim derde dermân ire andan
Kerem ıssı ı sultân-ı cihândan (Sarıçiçek, 2016: 326-327)

Menâkıbda Ümmî Kemâl ziyaretlerine önemli satırlar ayıran Dervîş Ahmed bu ziyaretlerin insanlar üzerindeki tesirini şöyle ifade etmektedir:

Varan her haste bulur anda sıhhat
Tabîb-i âhere varmak ne zahmet

Varan dertlü bulur anda şifâyı
Bilürler kim odur dârü’ş-şifâyı

Ogul kız isteyenler varur anda
Sürüp yüzün yire yalvarur anda

Dahi ol kişi tururken orada
Biter hâceti irer murâda (Sarıçiçek, 2016: 332)

Muhtemelen bu ziyaretler Ümmî Kemâl’in vefat ettiği 15. Asır’dan beri devam etmektedir. Günümüzde her yıl temmuz ayının ilk cuma günü burada Tekkeköylüleri geniş kalabalıklar hâlinde toplanırlar. Köyden göçüp de başka şehirlere yerleşenler köylerine dönerler. Uzak yakın yerlerden buraya ziyaretçi akını olur.

Türbede yer alan sakal-ı şerif ziyaret edilir. Yemekler yenir, ibadetler ve dualar edilir. Köy halkı bu toplantıya katılmayı bir vecibe sayar. Yoksa yılın geri kalanında işlerinin yolunda gitmeyeceğine inanırlar.⁹ Bu toplantıların uzun zamandan beri sürdüğü, hatta daha önceleri yılın Recep ayına denk gelen günlerinde de yapıldığı Derviş Ahmed'in kaleme aldığı menkıbede "Husûsâ kim Receb ayında el'ân / Varurmuş anda nice bin müselmân" beytiyle anlatılmaktadır. Derviş Ahmed, şu beyitleriyle de burada düzenlenen toplantıları dile getirmektedir:

Yigirmi binden artukdur varanlar
Başın açup Hudâya yalvaranlar

Gelür etrâfdan âdem be-gâyet
Kim olmaz haddine hergiz nihâyet

'Azizün türbesi üzre giderler
Bu namâzdan şevkle tevhîd iderler (Sarıçiçek, 2016: 343)

2.3.2. Çocuklar Etrafında Gelişen İnanış ve Uygulamalar

Ümmî Kemâl hakkında Dörtdivan ve Tekkeköy yöresinde çocuklarla ilgili bazı anlatılar vardır. Buna göre çocuk sahibi olmak için Ümmî Kemâl'in türbesine adak adandığını görmekteyiz. Bir nakle göre çocuğu olmayanlardan biri buraya bir koyun adamış. Adağını yerine getirdikten bir süre sonra çocuğu olmuştur: Bunu nakleden Dilek Öztürk şöyle bir olay nakletmektedir: "Bizim köyde yaşayan bir teyzeden dinlediğimize göre bu teyze bir gün Gerede'de düzenlenen panayıra gelmiş. Bir mısır satıcısından mısır alırken konuşması satıcının dikkatini çekmiş. 'Teyze nerelisin?' deyince teyze 'Ümmî Kemâl'denim.' diye cevap vermiş. Bunun üzerine satıcı 'Teyze bana da Ümmî Kemâl vesile olmuş. Annemin çocukları doğar doğar ölmüş. En sonunda annem bir adak adamış. Ben kalmışım.' diye cevap vermiş."¹⁰

2.3.3. Askere Gidenlere Dâir Bir İnanış

Tekkeköy'de askere giden delikanlıların cüzdanına türbenin önünden üç adet küçük, boncuk büyüklüğünde taş alıp konması adeti vardır. Bu taşların adedinin yedi olduğu da nakledilir. Bu taşlar bir beze veya torbaya sokulur ve askerin cebine konur. Halk bunun gençleri koruyacağına inanmaktadır. Gençler, bu taşları askerden gelinceye kadar cüzdanlarından çıkarmazlar. Bu sayede askere giden delikanlıların köylerine sağ sağlim döneceklerine inanılır. Köyden, bu zamana kadar hiç şehit verilmeyişi de buna bağlanmaktadır. Yine köyde herhangi bir felaket zuhura gelmemesi, depremlere rağmen binaların sapsağlam kalması Ümmî Kemâl'e bağlanmaktadır. Halk bunu "O kadar deprem oldu, bir dalımızı düşürmedi!" diye be-

⁹ Bu bilgiler 05.01.2020 tarihinde Bolu-Tekkeköy'de, yine burada ikamet eden ikisi de inşaat emeklisi Cemal Uslu (d. 1945) ve Kemâl Erdemir (d. 1946)'dan derlenmiştir.

¹⁰ Bu bilgiler Dilek Öztürk'tan (Gerede Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde görevli. Gerede'de ikamet ediyor.) alınmıştır.

yan etmektedir.¹¹ Tekkeköyü’nde ismini, yaşını tespit edemediğimiz bir yaşlıca teyze Ümmî Kemâl’e olan bağlılıklarını “Ganahat (kanaat) getirünce nereye gitsen, nereye elini atsan Cenâb-ı Allah yolumuzu hep açık eder.” şeklinde ifade etmiştir. Tekkeköylülerin Ümmî Kemâl’e bağlılıklarının çok fazla olduğu görülür. Özellikle yaşlılarda bunun böyle olduğunu ifade edebiliriz. Tekkeköylülere “Nere-lisin?” diye sorulduğunda “Ümmî Kemâl’denim!” diyenlere şahit olduğumuzu burada belirtelim.

2. 3. 4. Hacı Adaylarının Ümmî Kemâl Ziyareti

Yörede anlatılan bir diğer Ümmî Kemâl menakıbı şöyledir: Yöre halkı (Bolu, Dörtdivan, Gerede havalisi) çok önceden hacca gitmeden önce Ümmî Kemâl’in türbesini ziyaret edermiş. Ziyaretten sonra kişi türbeden çıkarken eğer biri onu arkadan, eteğinden çekiyormuş gibi oluyorsa o kişinin hacca gidip dönmeyeceğine, orada vefat edeceğine inanılmış. Bu rivayeti nakleden Süleyman Ören büyük dedelerinden birinin hac öncesi Ümmî Kemâl’i ziyaret ettiğini söyler. Buna göre dedesi türbeden çıkarken üç kere eteğinin arkadan çekiştirildiğini hisseder. Artık üçüncüsünde aldırılmayıp dışarı çıkan adam eve gelip olup biteni anlatır. “Herhalde hacdan dönmek bize nasip olmayacak!” diye ev halkını uyarır. Gerçekten de hacdan geri gelemez, orada vefat eder.¹²

2. 3. 5. Türbeye ve Camiye Getirilen Hastalar

Ümmî Kemâl’in türbesi ve tekkesi uzun zamanlar psikolojik hastaların, akıl hastalarının, yaramazlıkları çok fazla olan çocukların, çocuğu olmayanların uğradığı ve şifa bulduğu bir yermiş. Yakın zamanlara kadar icra edilen uygulamalara göre türbeye getirilen hasta için önce dua edilir ve sonra hasta gece yarısı, yatsı namazından sonra orada kalacak şekilde camiye bırakılır ve zencire bağlanırmış. Genel olarak hastaların iyileştigiğine dair kuvvetli bir inanış vardır. Hatta köyde bununla ilgili anlatılar hâlen dilden dile dolaşmaktadır. Hasta eğer iyileşecekse birisi gelir, hastayı zincirlerinden kurtarırmış. Bu kişinin Ümmî Kemâl olduğu arasında rivayet edilmektedir. İyileşmeyecek olan hastalar ise üç dört saat orada kalırlar ve yakınları onları alıp götürürmüş.

Bu husustaki anlatılardan birisi şöyledir: Gerede’den bir kadın psikolojik veya zihinsel bir rahatsızlığı nedeniyle Tekkeköy’e gelmiş. Bu olayı bize nakleden Tekkeköy’de ikamet eden Kemâl Erdemir bunu bizzat yaşamış ve gelenler tekkeyi ona sormuşlar. Karısını camiye bağlayacağını söylemiş. O da camiye yatsıdan sonra girilebileceğini söylemiş. Kemâl Erdemir gelenleri misafir etmiş. Kadın yatsıdan sonra camiye bağlanmış. Kemâl Erdenir ocağa çay koymuş. Kendi ifadesine göre çayı bardağa koymadan kadın eve gelmiş. Eşi kendisine “Seni buraya kim getirdi?” diye sorunca kadın aksakallı bir dedenin getirdiğini beyan etmiş. Kadın bu aksakallı pirin kendisini caminin minaresine kadar çıkardığını, hatta minareye çakılmış bir çivi olduğunu beyan ile durumunu ve anlattıklarını ispatlamış.

¹¹ Bu bilgiler 05.01.2020 tarihinde Bolu-Tekkeköy’de, yine burada ikamet eden ikisi de inşaat emeklisi Cemal Uslu (d. 1945) ve Kemâl Erdemir (d. 1946)’dan derlenmiştir.

¹² Bu bilgiler Gerede Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Müdür Yardımcısı Süleyman Ören (d. 1979-Gerede)’den alınmıştır.

Yine yaşlı bir adam köye gelmiş. Onun da zihinsel bir rahatsızlığı varmış. O adam da iyileşerek gitmiş. Yine vaktin birinde buraya tedavi için gelen adamın biri başını duvara vurmuş ve yaralanmış. Ondan beri bu uygulama kaldırılmıştır. Bu yasak 2005 yılı civarında devreye girmiştir.¹³

2. 3. 6. Ümmî Kemâl'e İsnad Edilen Ayvadibi Şifalı Suyu / Asa Suyu

Bolu/Dörtdivan'a bağlı Yağbaşlar Köyü, Mursallar Mahallesi'nde "Ayvadibi Şifalı Suyu" adı verilen bir suyun Ümmî Kemâl'in bir kerameti neticesinde akmaya başladığı söylenmektedir. Bu su, Dörtdivan'da Dedenin Suyu ve Asa Suyu olarak da bilinmektedir.

Rivayete göre Ümmî Kemâl, bir gün Yağbaşlar Köyü'nde, Mursallar Mahallesi'nden geçerken öğle namazı kılmak üzere su aramış. Fakat bulamamış. Bunun üzerine asasını burada yere batırmış ve buradan su çıkmaya başlamış. Burada zamanla suyla beraber özellikle cilt hastalıklarına iyi gelen bir çamur da ortaya çıkmış.

Halk bu suyun ve çamurun şifalı olduğuna inanır. İnsanlar bugün de buraya çocuklarını şifa için getiriyorlar. Bunun üzerine 2003 senesinde buraya kulübe benzeri yapı inşa edilmiştir. Suyun olduğu yerde iki çeşme de yer almaktadır. Bu kulübede bir de ısıtıcı yer almaktadır. İki çeşmenin birkaç metre ötesinde ise bir kamelye bu su için ayrı bir çeşme daha yapılmıştır. Halk, buraya huysuz çocuklarını getirir ve gelenler bu suda yıkanır. Böylece çocukların daha sakin olacağına inanırlar.

Bu suyla ilgili bir başka rivayet şöyledir: Dedenin biri Yağbaşlar Köyü'ne gitmiş. Onu buradan taşıyarak kovalamışlar. Dede Mursallar Mahallesine gelmiş. Orada çok yorulmuş. Tam ölecekmiş ki, elindeki asayı yere vurmuş. Yerden su fişkırmış. Burası daha sonra Ayvadibi Şifalı suyu olarak meşgul olmuş.¹⁴

SONUÇ

Ümmî Kemâl, 15. Yüzyıl'da Anadolu'da yaşamıştır. Menkıbelerinden ve türbesiyle ilgili bazı hususlardan onun sadece Bolu ve çevresinde değil Türkiye'nin muhtelif yerlerinde de çok sevildiği anlaşılmaktadır. Anadolu'da kendi adına türbeler bulunmaktadır. Bunların en bilineni Bolu ve Niğde'dedir. Yaptığımız alan araştırmamızda Ümmî Kemâl'in Bolu civarında yaşadığı net bir şekilde anlaşılmaktadır. Onunla ilgili mevki isimleri ve menkıbeler buna en azından işaret etmektedir.

Ümmî Kemâl, Bolu'da iyiden iyiye menkıbelere gömülmüş bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bolu Tekkeköy'de, Gerede ve Dörtdivan ilçelerinde kendisinden büyük bir sevgiyle söz edildiğini, menkıbelerinin buralarda hâlen yaşadığını söyleyebiliriz. Bunlar onun hayatıyla ilgili bizi en azından bazı yorumlara ve düşüncelere sevk edecek niteliktedir. Biz bundan sonra onunla ilgili yapılacak bir çalışmada ve Ümmî Kemâl'in hayatını ve menkıbelerini değerlendirmede bunların da göz önünde bulundurulması gerektiğini düşünmekteyiz.

¹³ Bu bilgiler 05.01.2020 tarihinde Bolu-Tekkeköy'de, yine burada ikamet eden inşaat emeklisi Kemâl Erdemir (d. 1946)'den derlenmiştir.

¹⁴ Bu bilgiler Dörtdivan'ın Kadılar Mahallesinde ikamet etmekte olan ev hanımı Fatıma Özer'den alınmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasının sebeplerinden biri Ümmî Kemâl'in Bolu'da halk arasında yaygın olarak anlatılan menkıbevi hayatıdır. Bu araştırmanın sonuçlarını burada kısaca kaydetmek istiyoruz.

Ümmî Kemâl'in menkıbeleri ve onunla ilgili mevki isimleri bugün iyiden iyiye rivayetlere bürülü bir hâlde Bolu çevresinde yaşamaktadır. Tarihî kimliği hakkında Bolu/Tekkeköy ve çevresinde yaptığımız araştırmalarda net bir bilgiye ulaşamadık. Ancak menkıbe çeşnisinde birçok anlatıyla karşılaştık. Bunların hemen hepsine bu çalışmada yer verilmeye çalışılmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarından birisine göre Ümmî Kemâl ve silsilesinden gelenler Bolu ve çevresinde oldukça etkili olmuşlardır. Tekke geleneği ve tasavvufî düşünce bu çevrede onlar sayesinde hem de asırlar boyunca yoğun bir biçimde yaşanmıştır. Özellikle Bolu merkez ve Dörtdivan arasında kalan bölgede bunun izlerini takip etmemiz mümkündür. Ancak bunlar birtakım ritüeller ve etkinlikler çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır.

Bugün Tekkeköy, mutasavvıfın hayatı ve tesirleriyle ilgili en net bilgilere ulaşabildiğimiz yer durumundadır. Köyün isminden de anlaşıldığı kadarıyla burada bir tekke asırlarca faaliyette bulunmuş, bu tekkeye vakıflar bağlanmıştır. Osmanlı döneminde buradaki tekkenin korunduğu ve faaliyetlerini uzun zaman sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Eski yapılar topluluğundan bugün sadece türbe ve 1895 senesinde yapılmış bir şadırvan kitabesi kalmıştır. Cami ve şadırvan sonraki zamanlarda yeniden yapılmıştır. Ayrıca Ümmî Kemâl'in menkıbelerinde kendisine sıkça tesadüf ettiğimiz askere ait olduğu söylenen mezarın üzerine de bir türbe yapılmıştır. Bu yapılar topluluğu köylülerin gayretiyle ve devlet desteğiyle ortaya çıkarılmıştır.

Ümmî Kemâl'le ilgili menkıbelerde onun kerâmetlerine özellikle atıfta bulunulduğunu görmekteyiz. Kanaatimizce halk arasında bunların yaşatılmasına yönelik bir duygu ve düşünce dünyası asırlardan beri bu anlatıları beslemiştir. Söz gelimi Kabe'de kılınan namazlar ve buradan getirildiği söylenen taşlar bunlar arasında sayılabilir. Bunun yanı sıra türbe, Ayvadibi Şifalı Suyu zamanla bazı ritüellerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunlar büyük ölçüde günümüzde de yaşamaktadır. Sonuç olarak çoğu ilk defa bu yazıda değerlendirilen rivayetlerin, nakillerin ve yer isimlerinin kaynağının Ümmî Kemâl biyografisine ve onun tarihî kimliğine katkılarda bulunacağını düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

AKTAN, Bilal (2006). "Kemâl Ümmî'nin Vefât Risâlesi ve Dil Özellikleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19, 2006, s. 95-107.

BALBABA, Sefa (2009). *Kemâl Ümmî Divanı Tenkitli Metin İndkes*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

BAYAT, Fuzuli (2020). *Türk Dünyasının Velâyet Sahibi Bilgesi Korkut Ata, Ötüken Yayınları*, İstanbul.

Bursalı Mehmed Tâhir (2000). Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmed Remzî Akyürek Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi, Haz.: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000, s. I/152-153.

CANIM, Rıdvan (2000). Latîfî-Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ, AKM Yayınları, Ankara.

EKİNCİ, Ramazan (2017) (Haz.), Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, Vefeyât-ı Ayvansarâyî, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. (e-kitap), Ankara.

GÜZEL, Abdurrahman (2015). Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı, Akçağ Yay., 7. Baskı, Ankara.

İSEN, Mustafa (1994). Kühnü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı, Ankara 1994.

KARAHAN, Abdülkadir (1954). İslam-Türk Edebiyatlarında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve Şerhleri, İstanbul.

KÖPRÜLÜ, Fuat (2006). Divan Edebiyatı Antalojisi, Haz.: Ahmet Mermer, Akçağ Yayınları, Ankara.

SARIÇİÇEK, Ramazan (1997), Kemâl Ümmî Hayatı, Sanatı ve Dîvânı, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Malatya.

SARIÇİÇEK, Ramazan (2016). “Menâkıb-ı Kemâl Ümmî ve Bolu”, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 17, İstanbul, s. 283-348.

SAY, Yağmur (2010). Şucâ'eddîn Velî (Sultan Varlığı) ve Velâyetnâmesi, Eskişehir Valiliği Yayınları, Ankara.

SESSİZ, Emre (2014). Sarı Müderris Şeyh Sinan ve Divanı İnceleme-Metin-Dizin, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Cemal Aksu, İstanbul.

ÜNVER, İsmail (1987), “Kemâl-i Ümmî”, Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu 2-4 Mayıs 1986, Bolu, s. 21-28.

ÜNVER, İsmail (2002). “Kemâl Ümmî” Maddesi, TDVİA, C. 25, s. 229-230

YANPINAR, Ahmet (1993). Kemâl Ümmî Divanında Münacât ve Tevhidlerdeki Âyetlerin Tespiti, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

YAVUZER, Hayati (1997). Kemâl Ümmî Dîvânı İnceleme-Metin, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

YAVUZER, Hayati (1998). “Kemâl Ümmî'nin Kırk Armaan Mesnevisi”, Bolu'da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu, Bolu.

YAVUZER, Hayati (2008), Kemâl Ümmî Dîvânı, BAMER Yayınları, Bolu.

YAVUZER, Hayati (2013). Bolu Erenlerinden Kemâl Ümmî, Bolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK, Dursun (1991), Kemâl Ümmî Divanı (Metin İndeks), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van.

HÜSEYİN NİHAL ATSIZ'IN “BOZKURLAR” ROMANINDA “DEDE KORKUT HİKÂYELERİ”NİN İZLERİ

TRACES FROM THE STORIES OF DEDE KORKUT IN THE “BOZKURLAR” NOVEL BY HÜSEYİN NİHAL ATSIZ

СЛЕДЫ СКАЗАНИЙ ДЕДА КОРКУТА В РОМАНЕ ХУСЕЙНА НИХАЛЬ АТСЫЗА «BOZKURLAR»

Yerzhan ARGYNBAYEV* – Gökhan ARI**

ÖZ

Dede Korkut Hikâyeleri; Oğuzların başından geçen olayları, birbirleriyle, düşmanlarıyla ve doğüstü varlıklarla yaptıkları mücadeleleri anlatan destanî hikâyelerdir. Türk halkları için önemli bir yeri olan bu eser; kültür, gelenek, töre, ahlak, aile, yaşam tarzı gibi birçok konuda değerli bilgilere sahiptir. Türkiye’de ilk defa 1916 yılında Arap harfleriyle neşredilip yüz yıldan fazla bir zamandır üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmış, yeni çalışmalara da kaynak olmuştur. Hüseyin Nihal Atsız, asıl kaynağı Göktürkler dönemine dayanan “Bozkurtlar” adlı tarihî romanında Dede Korkut Hikâyelerinde yer alan bazı unsurları da işlemiş ve günümüze taşımıştır. Atsız’ın romanında bu örnekler belirgin bir şekilde görülmektedir. Makalede, Dede Korkut Hikâyelerindeki kadın tipi, evlenme geleneği, erkek çoğunun önemi, ozanın vasıfları gibi konuların “Bozkurtlar” romanındaki izleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Hikâyeleri, Bozkurtlar romanı, kadın tipi, benzerlikler.

ABSTRACT

The Book of Dede Korkut consists of many legendary stories regarding the events experienced by Oghuz Turks, especially their struggles with enemies, supernatural entities, and among themselves. It is very important for Turkic nations and contains precious information on the ancient Turkish culture, traditions, customs, ethics, families, lifestyle, etc. It was first published in Turkey in the Arabic alphabet. Thus, it has been studied for more than a century. Hüseyin Nihal Atsız used some themes from the stories of Dede Korkut in his historical novel named

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Bölümü, Doktora öğrencisi. Ankara/TÜRKİYE

(e.argin.kzk@gmail.com)

** Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi. Ankara/TÜRKİYE

“Bozkurtlar”. This novel was primarily inspired by the Göktürk period and it gave inspiration to modern readers. These themes are evident in his novel. This article explores the traces of the stories of Dede Korkut in his novel by focusing on themes such as woman characters, customs of marriage, the importance of boys, and the qualities of a poet.

Key Words: the stories of Dede Korkut, the novel “Bozkurtlar”, woman characters, similarities.

GİRİŞ

Türk edebiyatının, tarihinin ve kültürünün yazılı kaynaklarından söz edildiğinde ilk akla gelen eserlerden biri Oğuzların hikâyeleşmiş destanlarından oluşan, asıl adı Kitab-ı Dedem Korkut alâ Lisân-ı Taife-i Oğuzân (Oğuz halkının diliyle Dede Korkut Kitabı) olup daha çok Dede Korkut Kitabı veya kısaca Dede Korkut olarak bilinen eserdir. Hem Dede Korkut Kitabı hem de büyük bir şahsiyet olarak Dede Korkut’un kendisi Türk boyları için ortak bir mirastır. Dede Korkut hikâyeleri; dil, tarih, edebiyat, folklor v.b. bakımlarından eşsiz bir hazinedir. Kitabın içinde Türklerin kültürü, geleneği, töresi, ahlak anlayışı, aile ve toplum yapısı, din algısı, devlet sistemi ve yaşamları hakkında önemli bilgiler vardır. Bununla birlikte sevgi, saygı, cesaret, yiğitlik, dürüstlük, cömertlik, merhamet, dayanışma gibi kişisel ve toplumsal değerler de yer almaktadır. Fuat Köprülü’nün “*Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut’u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar*” (Ergin 2011: 5) dediği bu eser çeşitli yönleriyle incelenmiş, yüzlerce çalışmaya, kitap, makale ve tezlere konu olmuştur.

Makalemizde incelediğimiz ve Dede Korkut Hikâyelerinin izlerini tespit etmeye çalıştığımız “Bozkurtlar” romanı ise Nihal Atsız’ın “Bozkurtların Ölümü” ve “Bozkurtlar Diriliyor” adlı iki ayrı eserinin bir araya getirilmesi suretiyle yeniden yayınlanan tarihî bir romandır. Eserle ilgili Sadık Tural şöyle der: “*Bozkurtların Ölümü ve Bozkurtlar Diriliyor romanları Kültekin, Bilge Kağan ve Tonyukuk kitabelerinin romanlaştırılmış halidir, denilebilir*” (Güngör ve diğerleri 1976: CXI). Tural’ın da dediği gibi, roman Göktürk dönemiyle ilgilidir. 621 yılının bir yaz gecesinde yaşanan olayların anlatımıyla başlayan romanda Göktürk kağanı Çuluk Kağan’ın ölümü, Bağatur Şad’ın kağan oluşu, Göktürklerin çeşitli maceraları, Çin’e akınları, Batı Kağanlığı, Göktürk Kağanlığının Çinlilere yenilmesi, Tutsaklık, Kürşad İhtilâli ve ihtilâlden bir süre sonra Türklerin yurtlarına gönderilmesi ve yeni Türk kağanlığının kuruluşu gibi konulardan bahsedilmektedir.

“Tarih romancısı, vesikanın ortaya koyduğu malzemeyi önce öğrenir; sonra kendisine tesir eden unsurlar arasında seçmeler, ayıklamalar yapar; daha sonra da edebi yaratmanın sihri ile onlara can verir” (Güngör ve diğerleri 1976: XCVII).

Atsız'ın “Bozkurtlar” romanı Göktürk dönemine ait vesikalara dayanmaktadır. Aynı zamanda Dede Korkut Hikâyelerinde yer alan bazı unsurlar da mevcuttur.

Bu çalışmada, Hüseyin Nihal Atsız'ın “Bozkurtlar” romanında Dede Korkut hikâyelerinin izleri tespit edilmiş, benzerlikler ortaya konulmuştur. Bulgular arasında kadın tipi, ozanların vasıfları, evlenme geleneği, erkek çocuğun önemi, kadının kocasına bağlılığı gibi kültürel ve toplumsal değerler vardır.

Ozan

Dede Korkut Kitabı'na göre Korkut Ata, kahramanlık yapan çocuğa ad veren, dua eden, kopuz çalıp boy boylayan, soy soylayan, gelecektek haber veren, zor durumlarda yol gösteren, Oğuzların büyüğü, bilge bir kişidir. O, bütün bu vasıflara sahiptir. İşte Korkut Ata'nın bu özelliklerini “Bozkurtlar” romanında da görmek mümkündür. Ancak onun bu vasıfları farklı kişilere yüklenerek anlatılmaktadır. Romanda, Kağan ad verir, Kara Ozan kopuz çalıp destan söyler, Kıraç Ata gelecektek haber verir, Dede Korkut ise dua eder.

Ad Verme

Oğuz geleneğine göre eskiden çocuk kan döküp, baş kesmeyince, bir kahramanlık yapmayınca ona ad verilmezmiş. Bunlardan birini yerine getiren çocuğa ise Dede Korkut ad verirmiş. Bunun örnekleri Dirse Han oğlu Boğaç Han ve Bay Büre oğlu Bamsı Beyrek Boylarında görülmektedir.

Dirse Han oğlu Boğaç Han boyunda Bayındır Han'ın boğasını öldürerek kahramanlık gösteren Dirse Han'ın oğluna Korkut Ata Boğaç adını verir: “*Bayındır Hanuñ ağ meydanında bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmüş senüñ oğluñ, adı Buğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah virsün didi. Dirse Han oğlana biglik virdi, taht virdi*” (Ergin 2016: 83).

Bay Büre oğlu Bamsı Beyrek boyunda Beyrek, bezirgânları kâfirlerin elinden kurtarır. Kan döküp, baş keser. Oğlunun bu yaptıklarını öğrenen Bay Büre Dede Korkut'u çağırıp ad vermesini ister:

Pay Püre Big Kalın Oğuz biglerini çağırdı konuqladı. Dedem Korkut geldi, oğlana ad kodı, aydur:

*Ünüm añla sözüüm diñle Pay Püre Big
Allah Ta'āla saña bir oğul virmiş tuta virsün
Ağ sancağ götürende müsülmanlar arhası olsun
Karşu yatan kara karlu tağlardan aşar olsa
Allah Ta'āla senüñ oğluña aşut virsün
Kanlu kanlu şulardan kiçer olsa kiçüt virsün
Kalabalık kâfire girende
Allah Ta'ālasenüñ oğluña fırsat virsün
Sen oğluñı Bamsam diyü oğşarsın
Bunuñ adı boz ayğırlu Bamsı Beyrek olsun
Adını ben virdüm yaşını Allah virsün* (Ergin 2016: 121).

Hüseyin Nihal Atsız kendisinin yazmış olduğu “Bozkurtlar” romanında bu eski Türk geleneğine de yer vermiştir. Romanda kağan olan Bağatur Şad, Kara Kağan adını alır ve yeğenlerine ad verir: “*Çuluk Kağan'ın büyük oğlu Yaşar Şad'a,*

Kara Kağan tarafından Tulu Han adı verilmişti. Şu Tegin'e de Kür Şad denilmiştir” (Atsız 2015: 34). Görüldüğü gibi eski bir Türk geleneğine romanda da yer verilmiş ancak burada ad almak için bir kahramanlık yapılmamaktadır. Ad vermek yetkisi de kağana aittir.

Kopuz Çalma-Destan Söyleme

Kopuz, ozanların kullandığı çalgı aletidir. Rivayete göre, kopuzun mucidi ozanların piri olan Dede Korkut'tur. Begil oğlu Emren, Bay Büre oğlu Bamsı Beyrek, Kazılık Koca oğlu Yigenek, Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boylar ile Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda Dede Korkut destan söyler, kopuz çalar: *“Toğuz tünem Gürcistanuñ haracı geldi. Bir at bir kılıç bir çomak getürdiler. Bayındır Han katı saht oldı. Dedem Korkut geldi şadılık çaldı, hanum niye saht olursun didi”* (Ergin 2016: 216). Gelen haracın az olmasına üzülen Han'ı eğlendirmek, gönlünü almak için kopuz çalar ama bunu başaramaz. Sonra bu haracı nasıl paylaşacağını düşünen Han'a akıl verir.

Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü boyda ise Tepegöz'ün öldürülmesiyle büyük bir beladan kurtulan Oğuzların sevinçli anında Dede Korkut gelip kopuz çalarak destan söyler:

Dedem Korkut gelüben şadılık çaldı, gâzi erenler başına ne geldiğin aydı virdi. Hem Basata alkış virdi:

Ƙara tağa ayıtduğunda işit virsün

Ƙanlu kanlu şulardan kiçit virsün

didi. Erlik-ile Ƙardaşuñ kanun alduñ, Ƙalın Oğuz biglerini yükden Ƙurtarduñ, Ƙādir Allah yüzüñ ap itsün Basat didi. Ölüm vaqtı geldiğinde aru imandan ayırmasan, günahuñuzi adı görklü Muħammed Muştafaya bağışlasun hanum hey (Ergin 2016: 215).

“Bozkurtlar”da da ozanlar kopuz çalıp deyiş derler. Aynı zamanda ozanlık geleneğinin bir özelliği olan atışmaya da katılırlar. Türk tarihi ve kültürü ile yakından ilgilenen Atsız, eserinde ozanlık geleneğinin özelliklerini de işlemiştir: *“Birdenbire bir ses, uyuklayan, düşünen çerileri dalgınlıklarından uyandırdı. Bu bir kopuzun sesiydi. Otlara uzanmış olanlar doğruldular, oturmakta olanlar ayağa kalktılar... Kara Ozan yere bağdaş kurmuş, kopuzunu söyletiyordu”* (Atsız 2015: 27-28). *“Gün kararıyordu. Bütün yarışlar, koşular, oyunlar bitmişti. Şimdi söz ozanlarındı. Kara Ozan'la Çuçu karşılıklı kopuz çalıp deyiş söyleyeceklerdi”* (Atsız 2015: 53).

Her iki eserde de ozanlar, sevinçli olaylardan sonra kopuz çalıp, deyiş söylerler. Dede Korkut Kitabı'nda yapılan kahramanlıklardan, kazanılan zaferlerden sonra Korkut Ata gelip destan söyler. “Bozkurtlar”da ise Bağatur Şad'ın Kağan oluşu kutlanırken ozanların kopuz çalıp, karşılıklı atıştıkları, halkı eğlendirdikleri görülmektedir.

Dua Etme

Dede Korkut Kitabı'nın girişinde yer alan Korkut Ata'ya ait vecizeler dört bölümden oluşmaktadır. Her bölümün sonunda Dede Korkut'un duası bulunmaktadır.

dır. Aynı zamanda Bay Büre oğlu Bamsı Beyrek ve Dirse Han oğlu Boğaç Han boylarının sonunda da Korkut Ata'nın duası yer alır:

“Devletsüz şerrinden Allah şaklasun hanum sizi” (Ergin 2016: 74).

“Üç otuz on yaşuñuz tolsun, Hağ size yaman getürmesin, devletüñüz pāyende olsun hanum hey” (Ergin 2016: 74).

“Azup gelen kazayı Tañrı şavsun hanum hey” (Ergin 2016: 75).

“Ol ögdüğüm yüce Tañrı dost oluban meded irsün hanum hey” (Ergin 2016: 76).

“Bozkurtlar” romanında da Dede Korkut adlı ozanın yarışlardan önce dua ettiği söylenir: *“Ertesi günü, Tüñg Yabgu Kağan'ın otağı önünde iki kağanın bahadırları karşılaştılar. Dede Korkut, Tanrı'ya yakarış yaptıktan sonra oyunlara başlandı”* (Atsız 2015: 197). Buradaki dua eden ozanın adının Dede Korkut olması da dikkat çekicidir.

Gelecekte Haber Verme

Dede Korkut Kitabı'nın mukaddimesinde yer alan, Korkut Ata ile ilgili bilgiler veren ilk kısımda onun gaipten haber verdiğini, gelecekle ilgili tahminlerde bulunduğu söylenmektedir:

Rasül 'aleyhi's-selām zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdı. Oğuzuñ ol kişi tamam biliçisi-y-di. Ne dir-ise oklur-idi. Gayıbdan dürlü haber söyler-idi. Hağ Ta'āla anuñ köñline ilham iderdi. Korkut Ata ayıttı: Ahır zamanda hanlık girü Kayıya dege, kimsene ellerinden almaya, ahır zaman olup kıyamat kopınça. Bu didüğü 'Oşman neslidir, işde sürülüp gide yorır. Ve dağı niçe buña beñzer söz söyledi (Ergin 2016: 73).

Romanda ise ak saçlı, ak sakallı bir ihtiyar olan Kırış Ata gelecekte haber verir, Böğü Alp'e birkaç yıl sonra kırk kişi ile beraber bir ırmağın kenarında savaşacağını söyler:

Büyük günler geliyor!... Dokuz yıla kalmaz; olan olur. Dokuz yıl daha geçer; katı kılıç kullanmak günü gelir... Kitlik olunca ay parçalanacak!... Kara Kağan'ı öldürmeyeceksin... Onu tasa öldürecek. Bir ulu şehirde toplanmış kırk er görüyorum... Aralarında sen de varsın... Yağmur yağıyor. İrmağın kenarında dövüşüyorsunuz. Budun kurtuluyor... Adınız unutulmayacak!... Bin üç yüz yıllık ölümden sonra dirileceksiniz... Acunun batımına dek adınız gönüllerde kalacak (Atsız 2015:172).

Görüldüğü gibi, Dede Korkut'un vasıfları Atsız'ın romanında farklı karakterlere yüklenerek anlatılmıştır. Aynı zamanda romanda bahsedilen “Çuçu” adlı ozanın da ismi tesadüfen seçilmiş değildir. Çünkü Kaşgarlı'nın sözlüğünde Çuçu'nun bir Türk şairi olduğu söylenmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 629). Yazar ozana bu ismi bilinçli olarak vermiştir.

Kadın Tipi

Dede Korkut hikâyeleri ile Atsız'ın “Bozkurtlar” romanında benzerliğin çok olduğu unsurlardan biri kadın tipidir. Her iki eserde de kadınlar atlı pusatlı, gerektiği zaman ava çıkan, savaşan, eşlerine-sevgililerine yardım eden cesur karakterlerdir.

terlerdir. Dede Korkut'ta Dirse Han'ın ve Salur'un eşleri, Kan Turalı'nın Selcen Hatun'u ile Bamsı Beyrek'in Banu Çiçek'i atlı pusatlıdır. "Bozkurtlar" da ise Kür Şad'ın hatunu, Çalık'ın eşi, Almila, ve Ay Hanım da ata binen, ok atıp kılıç kuşanan, gerektiği zaman kahramanca savaşan kadınlardır.

Dirse Han oğlu Boğaç Han boyunda, Dirse Han'ın Hatun'u av sırasında babası tarafından yaralanıp ölmek üzere olan oğlunu ölümden kurtarır:

Dirse Hanuñ hatunu kayıtdı girü döndi. Katlanımadı, kırk ince kıızı boyına aldı, bidevi ata binüp oğlançuğın isteyü gitdi. Kışda yazda karı buzı erimeyen Kazılık Tağına geldi çıkdı. Alçaqdan yüce yirlere çapup çıkdı. Baksa görse bir derenin içine karga iner çıkar, konar kalkar. Bidevi atın ökçeledi, ol tarafa yorıdı (Ergin 2016: 88).

Bayındır Han'ın kızı, Salur Kazan'ın eşi Burla Hatun da düşmanla savaşmakta olan kocasına destek olur: "Meger hanum boyı uzun Burla Hatun oğlançuğınu añdı, kararı kalmadı. Kırk ince bellü kız oğlanı-y-ile kara aygırın tartırdı, buñun bindi, kara kılıcın kuşandı. Başum tacı Kazab gelmedi diyü izin izledi gitdi. Gelü gelü Kazana yakın geldi" (Ergin 2016: 173).

Kür Şad'ın Hatunu, Çalık'ın eşi ve Almila da tıpkı Dirse Han'ın Hatun'u ve Kazan'ın eşi Burla Hatun gibi ata iyi binen, ok atan, kılıç kuşanan kadınlardır:

"Buralarda birçok Türk kızları çalışıp duruyordu. Kısrakların ara sıra kiş-nemelerinden başka bir ses duyulmuyordu. Buraya yaklaşan Şen-king arkadaşlarına dönüp: - Hele hele bakın, dedi. Şu kızların hepsinde de yayla sadak var. Bir de kılıçları olsa çeri olup çıkacaklar... Biliyorum beğimiz. Hem de buyurduğunuz gibi kılıçları yoksa da yarım kılıç demek olan bıçakları var" (Atsız 2015: 61).

Çalık'ın eşi ise zor durumda kaldığında ava çıkmış, geyik avlamıştır:

Çalık çadıra girince şaşkınlıktan gözleri açıldı. Evdeşi bir geyiği parçalamış, kızartıyordu. Bir anda iştahı açılan at uşağı, kendi eli boş döndüğünü unutarak:

Bunu nereden buldun? – diye sordu.

Evdeşi biraz dargınlığa benzer bir sesle:

Avladım, - diye cevap verdi (Atsız 2015: 108).

Kür Şad'ın eşi çocuğunu korumak için türlü zorluklara katlanmış, ona ilk okçuluk dersi vermiş, yeri geldiğinde kılıçla vuruşmuştur:

O zamanlar anası atlı pusatlı bir kadındı. Kendisini bu çadıra bırakarak uzun zaman gidiyor; kımızlar, yoğurtlar, sütlerle dönüyordu. Bir de dövüş hatırlıyordu. Kendisi otların üzerinde yatıyordu. Birisi elinde kılıçla kendisine saldırıyordu. Hayır, kendisine değil, orada başka birisine, hem de bir kadına, hem de kendi anasına saldırıyordu. Bu bir Çinliydi... Hatta Çin çerisiydi. Anasının elinde kılıç vardı. Vuruşuyorlardı... Anasının kendisine verdiği ilk okçuluk derslerini dünkü gibi hatırlıyordu (Atsız 2015: 439-440).

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı boyunda da savaşçı kadın tipi ile karşılaşılacaktır. Kan Turalı'nın nişanlısı olan Selcen Hatun baskına uğradıklarında düşmana karşı savaşır, Kan Turalı'ya destek olur. "Burada Selcen Hatun at şaldı. Karımın başdı, kaçanın kovmadı aman diyeni öldürmedi. Eyle şandı kim yağı başıldı. Kılı-

cınıñ balçağı kan odaya geldi... Bir bölük qaza şahin girmiş kibi kâfire at şaldı, bir uçından kırup kâfiri ol bir uçına çıkdı” (Ergin 2016: 194-195).

İyi bir at binicisi olan Almıla da yeri geldiğinde sevgilisi Pars’a yardım etmiş, hatta kendisi de erkeklerle eşit derecede mücadele edebilmiştir. Üç Çin çerisi ile aynı zamanda vuruşmakta olan Pars, birini yaralayarak attan düşürür. Attan düşen Çinli yayını alıp Pars’a doğru gezlerken bunu fark eden Almıla Çin çerisinin üzerine atını sürer. Bu sefer Çinli Almıla’nın atını oklayarak kendisini yere düşürür. Sonrasında Çin çerisi ile Almıla arasında bir kapışma olur ve kazanan Türk kızı olur (Atsız 2015: 123-124).

Romandaki bir diğer savaşçı kadın Ay Hanım’dır. Batı Kağanı’nın kızı olan Ay Hanım, savaflara katılmış, babası öldükten sonra budunun başına geçmiştir:

Urungu, yüzbaşidan aldığı buyruğunu yerine getirmek için ilerlerken Ay Hanım’ın yayı gerilerek vınladı ve fırlayan ok, Urungu’nun yüreğiyle küreğinin arasını delerek onu yere sedı. İkinci ok daha yamandı. Çünkü Ay Hanım, Yüzbaşı Örpen’e aman vermemiş, onu tam yüreğinden vurarak cansız bir halde yere devirmişti (Atsız 2015: 495).

Evlenme

Bay Büre oğlu Bamsı Beyrek ve Kanlı Koca oğlu Kan Turalı boylarında evlenme geleneği ile ilgili bilgiler vardır. Konar-göçer hayat süren Türkler evleneceği kadınlarda kahramanlık vasıfları ararmış. Kadınlar da erkeğin kahramanlık vasıflarını çeşitli şekilde dener, kendisinden üstün olmasını istemiş. Bahsettiğimiz boylarda bununla ilgili örnekler yer almaktadır: “*Beyrek aydur: Baba maña bir kız alı bir kim men yirümden tırmadan ol tıрмаğ gerek, men qara qoç atuma binmeden ol binmeğ gerek, men qarımuuma varmadan ol maña baş getürmek gerek, bunuñ gibi kız alı vir baba maña didi” (Ergin 2016: 124). Bamsı Beyrek Banu Çiçek ile at yarışırır, ok atar ve güreşir. Üçünde de üstün gelen Beyrek nişanı takar.*

Kan Turalı’nın evleneceği kızın nasıl olması gerektiği hakkında söyledikleri Beyrek’in dedikleriyle hemen hemen aynıdır: “*Qan Turalı aydur: Baba men yirümden tırmadın ol tırmuş ola, men qara qoç atuma binmeden ol binmiş ola, men kanlı kâfir iline varmadın ol varmış maña baş getürmüş ola didi” (Ergin 2016: 135). Kan Turalı da Selcen Hatun’la evlenebilmesi için engelleri aşması, kızın babasının sınavını geçmesi gerekir. Bu, kimsenin başaramadığı aslan, boğa ve buğrayı yenmektir. Kan Turalı üçünü de öldürerek Selcen Hatun’a kavuşmuştur.*

“Bozkurtlar” romanında da kız evleneceği erkeğin kendisinden üstün olmasını, yarışta kendisini geçmesini, ondan oğlak kapmasını ister. Kendisini kardeşi ile evlendirmek isteyen İçing Katun’a Almıla böyle bir şart koyar: “ - *Ben sana buyruk veriyorum. Şen-king’le evleneceksin! - dedi. Almıla yere diz vurdu: - Buyruk senindir. Ama benim de bir şartım var. Ben, benden oğlak kapam, yarışta beni geçen erle evleneceğim. Türk töresine göre bir kız böyle bir şart koşabilir” (Atsız 2015: 216). Almıla’nın isteği üzerine düzenlenen yarışta onu geçip ondan oğlak kapam Pars olur ve onunla evlenir.*

Erkek Çocuğun Önemi

Konar-göçer hayat süren, sürekli savaş halinde olan Türk toplumunda erkek çocuk önemli bir yere sahip olmuştur. Soyun devamı olan erkek çocuk sadece ailenin değil, mensubu olduğu boyun, kabilenin, halkın güçlü olması için de önemlidir. Bu yüzden hem Dede Korkut Kitabı'nda hem "Bozkurtlar" romanında erkek çocuğun olmaması üzücü bir olay olarak anlatılmaktadır. Dirse Han oğlu Boğaç Han boyunda "oğlu olanın ak otağa, kızı olanın kızıl otağa, oğlu-kızı olmayanın kara otağa" oturtulduğu söylenmektedir (Ergin 2016: 78). Bay Büre oğlu Bamsı Beyrek boyunda ise, Bay Büre bir oğlu, mirasçısı olmadığına üzüldükçe ağlar (Ergin, 2016: 116). "Bozkurtlar" romanında ise İşbara Alp'in üzüntüsünün sebebi eşinin yine kız doğurması ve oğulları olmaması olduğu düşünülmektedir. "- İyi bilmiyorum ama dün yine bir kızı doğdu. Yüzbaşının şimdiye dek dört çocuğu oldu, hepsi kız. Belki bundan bunludur" (Atsız 2015: 36). Bu cümle ile Atsız Türk toplumundaki erkek çocuğun önemini vurgulamaktadır.

On Beş Yaş

Eserlerdeki bir diğer benzerlik de çocuğun olgunlaşma ve kahramanlık gösterme yaşının 15 yaş olmasıdır.

Dede Korkut hikâyelerinde adı geçen Oğuz beylerinin genellikle tek oğulları vardır. Dede Korkut hikâyelerinin neredeyse tamamında Oğuz beylerinin ilk gençlik yıllarına adım atmış bu tek oğullarının farklı bir macerasına tanık oluruz. Oğullar, 15/16 yaşlarına geldiklerinde, onlardan kahramanlık yapmaları beklenir. Bu kahramanlık, birçok hikâyede *tutsaklık motifi* çerçevesinde ortaya çıkar. Oğul, babayı ya da büyük erkek kardeşi tutsaklıktan kurtarır, babanın tutsak olmasını engeller ya da kendisi tutsak iken annesinin namusuna zarar gelmemesi için ölümü göze alır (Karakaş, 2013).

Dirse Han'ın oğlu boğayı öldürerek kahramanlık yaptığında 15 yaşındadır; Salur Kazan, oğlu 16 yaşına gelmesine rağmen baş kesip kan dökmemiş olduğu için üzüldükçe ağlamaktadır, çünkü 15 yaşını geçmiştir; Bamsı Beyrek 15 yaşındayken bezirgânları kâfirlerin elinden kurtarmıştır; Yigenek 15 yaşına geldiğinde babasını tutsaklıktan kurtarırmıştır.

"Bozkurtlar" romanında da 15 yaşın erkek çocuk için olgunlaşma çağı olduğunu görmek mümkündür. Kür Şad'ın eşi oğlu Urungu'ya şöyle der:

Ben bundan çok önce ölmüş sayılabıldim. Seni büyütüp er kişi yapmak için yaşadım. On beş yaşına girip er adını aldığın zaman yeryüzünde yapacak işim kalmamıştı. Ozamandan beri yalnız bir şeyi görmek için yaşamaya çalıştım. O şey, senin yıllardır ardında koştuğun düşünce idi: Ötüken'de Türk kağanının oturduğunu, Türk türesinin yürüdüğünü görmek... (Atsız 2015: 433).

Kadının Kocasına Bağlılığı

Söz konusu eserlerde Türk kadınının kocasına bağlılığı, ona olan sevgisi çok kuvvetlidir. Deli Dumrul'un ve Kür Şad'ın eşleri bunun en güzel örnekleridir. Biri kocası için canını vermeye hazırdır, diğeri ise kocasının ölümünden sonra bedenen yaşasa da ruhen ölü sayılmaktadır.

'Avrat burada şoylamış, görelüm hanum ne şoylamış:

Aydur:

Ne dirsın ne şoylarsın

Göz açuban gördüğüm

Köñül virtüp sedüğüm

...Karşu yatan kara tağları

Senden şoñra men neylerem

Yaylar olsam menüm gorum olsun

Şovuk şovuk şularuñ

İçer olsam menün kanum olsun

Altun aqçañ harcayur olsam menüm kefenüm olsun

Tavla tavla şahbaz atuñ

Biner olsam menüm tabutum olsun

Senden şoñra bir yigidi

Sevüp varsam bile yatsam

Ala yılan olup meni şoksun

Senüñ ol muñhannet anañ babañ

Bir canda ne var ki saña kıyamamışlar

'Arş tanığ olsun kürsi tanığ olsun

Yir tanığ olsun gök tanığ olsun

Qādir Tañrı tanığ olsun

Menüm canum senüñ canuña kurban olsun (Ergin 2016: 183).

Kür Şad'ın eşinin oğluna söylediği şu sözler de onun kocasına ne kadar bağlı bir kadın olduğunu gösterir: "Kür Şad öldüğü gün ben de ölmüş sayılırdım. Bu hayat yükünü sen yetişesin diye çektim" (Atsız 2015: 437).

Tanıtmı

Eserlerdeki benzerliklerden bir diğeri kahramanların vasıflarıyla tanıtılmasıdır. Dede Korkut Kitabı'nda kâfirlere karşı akın edildiğinde yardıma gelen yardımcı kahramanlardan bahsedilirken onların yapmış olduğu yiğitlikleri ve vasıfları da söylenir. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda ailesini kurtarmak için kâfir iline giden Kazan Bey'in ardından yardıma Oğuz beyleri gelirler. Onları tanıtırken yapmış oldukları kahramanlıkları, onların vasıfları, özellikleri bir bir sayılır:

Bu mañalda qalın Oğuz bigleri yetdi. Hanum görelüm kimler yetdi: Kara Dere ağızında Qādir viren, kara buğa derisinden bişiginiñ yapuğı olan, acığı tutanda kara taşı küil eyleyen, bıyığın eñsesinde yidi yirde düğen, erenler evreni, Kazan Bigüñ kartaşu Kara Göne çapar yetdi... Demür Kapu Dervendindeki demür kapuyı depüp alan, altmış tutam ala gönderiniñ uçında er böğürden Kıyan Selçük oğlu Delü Dundar çapar yetdi... Hemid-ilen Merdin kal'asın depüp yıkan, demür yaylu Qapçak Melike kan kuşduran, gelüben Kazanuñ kızın erlik-ile alan, Oğuzun aq saqallu kocaları görende ol yigidi taħsinleyen, al maħmüzi şalvarlu, atı baħri hotazlu Kara Göne oğlu Kara Budak çapar yetdi... Paraşaruñ Bayburd Hişarından parlayup uçan, ap alaca gerdegine karşu gelen, yidi kızın umudu, qalın Oğuz imrençesi, Kazan Bigüñ inağı, boz ayğırlu Beyrek çapar yetdi (Ergin 2016: 112-114).

Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu boyda da yardıma gelen kahramanların tanıtıldığı bir kısım yer almaktadır ve yukarıdakiyle hemen hemen aynıdır. Kazılık Koca oğlu Yigenek boyunda ise şöyledir:

Bayındır Han buyurdi, yigirmi dört sancağ bigi gelsün didi. Evvel Demür Kapu Dervendinde big olan, kargu süñü uçında er böğürden, garıma yetdüğünde kimsin diyü şormayan Kıyan Selçük oğlu Delü Tundar senüñ-ile bile varsun didi. Aygır Gözler Şuyından at yüzdüren, elli yidi kal'anuñ kılıdın alan Eylik Koca oğlu Dülek Evren bile varsun didi... (Ergin 2016: 201).

“Bozkurtlar”da ise, Bağatur Şad kağan olduğu zaman yapılan kutlama ve eğlencede yarışmalara katılanlar Kağan'ın huzurunda kendilerini tanıtırırken yiğitliklerini, vasıflarını, özelliklerini söylerler:

Ben, Çuluk Kağan'ın savaşta yoldaşı, bilgide eşi Apa Tarkanım!

Ben, kılıcı çakından keskin, savaşta yağya baskın, ağaç söken Kül Çur'um!

Ben, kırk defa Çin'e akın etmiş, üç kardeşi savaşta, ataları dövüşte, dedeleri kırışta ölmüş, Binbaşı Makaraç Alp'im!

...Ben, attığı ok şaşmayan, attan yere düşmeyen, Çin'e akın ettikte on tümen mal taşıyan, Çuluk Kağan ölünce Çinli vurup yaşayan Yüzbaşı İşbara Alp'im! (Atsız 2015: 37).

Ben, Ötüken'in buğrası, katı demir bilekli, kara arslan yürekli, sırtına yer değmeyen, kimseye baş eğmeyen İnal Tarkan'ım!

Ben, barış olsa erdemli, yoksul görse yardımcı; vursa buğa deviren, göğe ağaç sacurak Tinesi Oğlu'yum!

Ben, taşı sıkısa tuz eden, az iş edip uz eden, güçlü erler arısı, Kara Kağan çerisi yüce Karluk beğiyim. Bana Ay Doğmuş derler!

Ben, Kırgızların arslanı, Gökmen Eli kaplanı, tipi olsa süren, yer depreme dik duran, kılıç vursa taş yaran Alp Bamsı'yım!

Ben, Dokuz Oğuz güçlüsü, yetmiş yağlı ölçüsü, yedi kızın dileği, Selenge'nin ulağı, kara yelle yarışan, boz ayıyla vuruşan, dokuz alp güreşen Bilge Tudun'um! (Atsız 2015: 44-45).

Dede Korkut Kitabı'nda Beyrek için “yidi kızın umudu” denilmekte, “Bozkurtlar”da ise Bilge Tudun kendini tanıtırken “yedi kızın dileği” ifadesini kullanmaktadır.

Diğer Benzerlikler

1- Dede Korkut Kitabı'nda yer alan bazı isimler (Dede Korkut, Bamsı, Kara Budak) ve kalıp ifadeler (karşı yatan kara dağlar, av avlayıp kuş kuşlamak) “Bozkurtlar” romanında da geçmektedir.

2- Her iki eserde de kahramanların kılıcı keskin, bileği kuvvetli, attığı ok şaşmaz, bindiği attan düşmezler.

SONUÇ

Türk edebiyatının şaheseri olan Dede Korkut Kitabı Türk kültürünün eşsiz hazinesidir. Yüz yıl boyunca incelenmiş ve hâlâ incelenmeye devam etmektedir.

İçerisinde gelenekten töreye, ahlaktan alplığa, savaştan sevgiye birçok konu hakkında bilgiler vardır. Hüseyin Nihal Atsız kendi eserinde bu bilgileri işleyerek günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Atsız'ın “Bozkurtlar” adlı eseri hem bir tarihî roman olarak, hem de Türk kültürünün taşıyıcısı olarak başarılı bir eserdir.

Türk kültürü ve tarihi ile yakından ilgilenen Atsız, aynı zamanda Türkçülük ile ilgili fikirleriyle de bilinmektedir. Onun tanınmasında bu yönü ön plana çıkmaktadır. Bundan dolayı zamanında eserlerine yeteri kadar değer verilmemiş, sadece onun görüşünü benimseyenler tarafından okunmuş ve az incelenmiştir. Oysa Atsız'ın makaleleri, şiirleri, romanları ve kitapları kaynağını Türk kültüründen ve tarihinden alan, millî ruhu yükseltecek eserlerdir.

Dede Korkut Hikâyeleri ile “Bozkurtlar” romanı arasında birtakım benzerlikler vardır:

- 1- Romanda Dede Korkut'un vasıfları farklı şahıslara yüklenerek anlatılması
- 2- Kadın tipi, kadınlarla ilgili olayların birbirine benzemesi
- 3- Erkek çocuğun önemi ve 15 yaşında yiğitlik göstermesi veya yiğit sayılması
- 4- Evlenme geleneği
- 5- Kahramanların tanıtılması vb.

Atsız'ın “Bozkurtlar” romanı da Dede Korkut Kitabı gibi Türk kültürü, geleneği, töresi, savaş anlayışı, yaşam tarzı vb. konularda önemli bilgiler taşımaktadır. Yazarın da dediği gibi, eser okuyucusunu adeta 1300 yıl öncesine götürür. Kaynağını tarihin derinliklerinden alan bu roman sadece Türkçe olarak kalmamalıdır. Günümüzde Azerbaycan Türkçesi, Özbek Türkçesi ve Kırgız Türkçesi gibi Türk lehçelerine aktarılan Bozkurtlar romanının diğer Türk lehçelerine de kazandırılması ortak tarih bilincinin ve millî şuurun inşası için yararlı olacaktır. Çünkü bu eser Türk dünyasının ortak tarihini konu edinen başarılı bir tarihî romandır.

KAYNAKÇA

1. Atsız, H.N.: (2015). *Bozkurtlar*. (115. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
2. Ercilasun, A.B. ve Akkoyunlu, Z. (2015). *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
3. Ergin, M. (2011). *Dede Korkut Kitabı*. (46. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
4. Ergin, M. (2016). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. (Birleştirilmiş Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
5. Güngör, E., Hacıeminoğlu, M.N., Kafalı, M., Sertkaya, O. (1976). *Atsız Armağanı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
6. Karakaş, R.: (2013). Dede Korkut Hikâyelerinde “Tutsaklıktan Kurtarma Motifi” ve “Bey Oğulları” Arasındaki İlişki. *Turkish Studies*, S. 8 (Kış-2013), s. 1867-1879.

KÜLTÜR EVRENİ DERGİSİ

ISSN: 1308-6197

Yayın İlkeleri

1) Kültür Evreni Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2) Kültür Evreni Dergisinde [halk bilimi, dil bilimi, müzik, edebiyat, Türklük bilimi, mitoloji] alanında makalelerin yanısıra; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.

3) Kültür Evreni Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.

4) Kültür Evreni Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.

5) Kültür Evreni Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.

6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle özet ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça özet ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

10) Özetler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özetler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özetler de kabul edilmeyecektir.

11) Özetler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özetini içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duyup duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.

12) Özetlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan problem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. “Çok, az, büyük, biraz” vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların genellenebilir olup olmadığı, potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde dü-

zenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özetle; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gözü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim ögesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi belirleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a) Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özetler

-Türkçe özet ve anahtar kelimeler

-İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki özet ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

c) Makale Metni

d) Kaynakça

e) Ekler (varsa)

f) Geniş özet (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft Word) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlükte gönderilmelidir.

18) Yazılar (makaleler), başlıklar, özetler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimedenden az olmamalıdır. Yani, Kültür Evreni dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. “KAYNAKÇA” yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat(2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar; e-posta (e-mail) olarak (**kulturevreni@gmail.com**) mail adresine gönderilecektir. Arzu edilirse yazılar; derginin (**www.kulturevreni.com**) sitesinde “makale gönder” menüsüne tıklanılarak ve ilgili alanlar doldurularak da gönderilebilir.

23) Dergi Temsilcilerine aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka (**kulturevreni@gmail.com**) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

25) Dergimize gönderilen yazılara yayımlandığında herhangi bir telif ücreti ödenmeyecektir.

UNIVERSE CULTURE JOURNAL

ISSN: 1308-6197

Publication Principles

1) *Universe Culture* published four times a year is an international peer reviewed journal.

2) *Universe Culture* journal includes scientific articles about [folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology]. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are available for publishing in this journal.

3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Universe Culture* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.

4) The languages of the *Universe Culture* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Turkmen, Crimean Tatars etc.), English and Russian.

5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writing) should be include abstract, and key words Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.

6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and key words.

7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and key words in Turkish, English and language of main text abstract and key words.

8) The article in English should be include English and Turkish abstract and key words.

9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and key words.

10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top of less than 100 words or 250 words will not be accepted.

11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts should also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts should be comprehensible enough for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract should enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.

2) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as "So, little, big, little" etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Key words also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Key words should be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they should also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and should reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

- Turkish abstracts and key words
- English abstracts (summary) and key words

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and key words in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS World program. Text, in Turkish or English should be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they should be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Universe Culture* journal, writings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of "**Bibliography**". Those are listed in alphabetical order in that the surname of the author mainly located. "**Bibliography**" will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [Köprülü, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik", *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal's website of (www.kulturevreni.com) by clicking "article Send" in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail (kulturevreni@gmail.com) to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel. (kulturevreni@gmail.com)

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blinding principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes should be made.

25) There will be no royalty payment after the publishment of these articles.

ЖУРНАЛ “МИР КУЛЬТУРЫ”

ISSN: 1308-6197

Требования по изданию

1) Журнал “Мир культуры” является реферированным журналом и выходит в год четыре раза.

2) В журнале “Мир культуры”, наряду со статьями из области [фольклора, языковедения, музыки, литературы, тюркологии, мифологии] будут издаваться статьи из сферы (разговорной речи, репортажей), критики, презентации и информирования.

3) Статьи, которые будут печататься в журнале “Мир культуры”, не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи, в журнале “Мир культуры”, будут печататься на современном турецком языке, английском, русском языках и на разных диалектах турецкого языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский, Крымский и т.п).

5) Во всех статьях, издаваемых в журнале “Мир культуры” в указанном в 4-ой статье языках, можно использовать латинский, арабский шрифт письменности и кириллицу. Однако, аннотации (abstract) и ключевые слова (keywords) должны быть латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на современном турецком языке, с аннотацией и ключевыми словами, обязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова на английском языке.

7) Кроме статей на современном турецком языке, все статьи издаваемые на диалектах турецкого языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на современном турецком, английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны состояться из 100-250 слов без абзаца. Категорически не будут приниматься аннотации с одним предложением и менее 100 или более 250 слов.

11) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны содержать краткий смысл самой статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новинки, методов исследования, диспута, предложений и результатов. Аннотация должна заинтересовать читателя. По нему читатель должен определить, стоит ли ему дочитывать до конца всю статью и связана ли она с его специальностью.

12) В аннотациях правильно должна быть поставлена проблема и указана путь его решения, чётко должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнены разницы между выдвинутой проблемой и похожими ему, указаны самые значительные итоги, открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные как “много, мало, большой, немножко” не должны приниматься, отчётливо должны определены значительные итоги и их вклад в науке. Информация должна быть уложена в одном предложении, а новинка и итог можно сформулировать в нескольких предложениях. Предложения должны быть чёткими и ясными. В них должна приниматься форма прошедшего времени. В аннотациях не принимаются картины, рисунки, ссылки и рекомендации.

13) Ключевые слова помогают членам редколлегии и научному совету в процессе издании, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны определены строго из числа применяемых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должна быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти. В статьях из сферы литературы следует соблюдать доступность к заглавию и автору произведения.

14) Заглавие статьи не должна превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идеи и обсуждение статьи.

15) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, английском и русском языках.

16) Правила писания статьи

g) Заглавие статьи

-Заглавие на турецком языке

-Заглавие на английском языке

-Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишется заглавие на том языке, на котором написана статья

h) Аннотации

-Аннотация на турецком языке и ключевые слова

-Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишется аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья

i) Текст статьи

j) Источники

к) Приложения (если имеются)

l) Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылаться по программе (Microsoft Word). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылаться фонты. Рисунки, ноты и т.п. из статьи должны высылаться соответственно с высокой растворимостью.

18)Статья, включая заглавие, аннотация, текст, сноски, источники и т.п. должна состояться не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Мир культуры” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20)Сноски должны приниматься только для разъяснений. Они пишутся малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место заимствований и препровождений в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишутся в конце статьи, перед примечаниями.

а) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yayıncılık, s.209-210.]

b) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправляться по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице (www.kulturevreni.com) кликая над **“makale gönder”** надписью и заполняя форму **“Makale Gönder Formu”**. Готовая статья, вместе с заполненной формой исключительно должна отправляться по адресу (**kulturevreni@gmail.com**)

23) Представителям журнала статьи должны отправляться тоже исключительно по адресу (**kulturevreni@gmail.com**)

24) Каждая статья, принятая для публикации, будут отправляться двум специалистам, членам совета редколегий для рассмотрения и она будет печататься на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылааться к авторам. Члены совета редколегий не будут осведомлены по именам и фамилиям авторов статей, информация будет конфиденциальным. Принцип двусторонней конфиденциальности (double blind referee) будет сохранён. Заключение специалистов будут переданы членам редколегий. Окончательное решение о публикации статьи будет принимается редколегией.

25) Авторы статей не будут вознаграждаться.